

АГРОСВІТ

№ 3 лютий 2024

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Васиденко Леся Олексіївна, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Грабчук Оксана Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)

Каткова Наталя Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і економічного аналізу, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

Крючко Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзоревич (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнестехнологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гугушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Курбацька Лариса Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Пантелеєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сегеда Сергій Андрійович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри маркетингу та бізнес-аналітики, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Фролова Тетяна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 3 лютий 2024 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 458-10-73
(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net
www.nayka.com.ua
www.agrosvit.info

Засновники:
Дніпровський державний аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 06.02.24 р.
Підписано до друку 06.02.24 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 9.2
Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.
Замовлення №0602/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17
Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2024

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 3 лютий 2024 р.

У НОМЕРІ:

Драган І. В.

Інвестиційна основа формування системи безвідходного та безпечного аграрного виробництва в Україні 3

Орел В. М., Орел А. М.

Ефективність переходу до екологічних ресурсів за допомогою інноваційних рішень 10

Зіновчук В. В., Забуранна Л. В., Тарасович Л. В., Буднік О. М.

Маркетингова конвергентність сучасних бізнес-процесів 15

Задоя В. О., Чаркіна Т. Ю.

Інтегрований підхід до маркетингових стратегій у стартап індустрії 21

Тульчинська С. О., Гавронський А. О.

Взаємозв'язок цифровізації та інноваційного розвитку територій 29

Халатур С. М., Рибаків О. В.

Сек'юритизація активів комерційного банку — як складова ефективного банківського менеджменту 35

Погорєлова О. В.

Виробництво сільськогосподарської продукції: порівняльний аналіз у довоєнний та повоєнний періоди 41

Христенко Г. М., Ярема Л. В.

Стан, тенденції та проблеми експорту зерна з України в умовах війни 52

Польова Н. М., Гуляйко А. П., Радченко О. В.

Стратегічне управління якістю та людськими ресурсами, як ключові аспекти забезпечення споживчої цінності продукції АПК 58

Яременко Л. М., Макаручук І. М., Гавриленко А. О., Івлєв І. О.

Внутрішня звітність та її використання для аналізу і контролю 68

№ 3 / 2024

CONTENTS:

Dragan I.

INVESTMENT BASIS FOR THE FORMATION OF A WASTE-FREE AND SAFE AGRICULTURAL PRODUCTION SYSTEM IN UKRAINE 3

Orel V., Orel A.

EFFECTIVENESS OF THE TRANSITION TO ECOLOGICAL RESOURCES WITH THE HELP OF INNOVATIVE SOLUTIONS 10

Zinovchuk V., Zaburanna L., Tarasovych L., Budnik O.

MARKETING CONVERGENCE OF THE MODERN BUSINESS PROCESSES 15

Zadoia V., Charkina T.

INTEGRATED APPROACH TO MARKETING STRATEGIES IN THE STARTUP INDUSTRY 21

Tulchynska S., Havronskyi A.

INTERRELATIONSHIP OF DIGITIZATION AND INNOVATIVE DEVELOPMENT OF TERRITORIES 29

Khalatur S., Rybakova O.

SECURITIZATION OF COMMERCIAL BANK ASSETS AS A COMPONENT OF EFFECTIVE BANK MANAGEMENT 35

Pohorielova O.

PRODUCTION OF AGRICULTURAL PRODUCTS: A COMPARATIVE ANALYSIS IN THE PRE-WAR AND POST-WAR PERIODS 41

Khrystenko H., Yarema L.

STATUS, TRENDS AND PROBLEMS OF GRAIN EXPORT FROM UKRAINE DURING WAR 52

Poliova N., Huliaiko A., Radchenko O.

STRATEGIC MANAGEMENT OF QUALITY AND HUMAN RESOURCES AS KEY ASPECTS OF ENSURING THE CONSUMER VALUE OF AGRICULTURAL PRODUCTS 58

Yaremenko L., Makarchuk I., Havrylenko A., Ivliev I.

INTERNAL REPORTING AND ITS USE FOR ANALYSIS AND CONTROL 68

УДК 338

І. В. Драган,
д. держ. упр., старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу
методології сталого розвитку, Інститут демографії та проблем якості життя
НАН України, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6906-5000>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.3.3

ІНВЕСТИЦІЙНА ОСНОВА ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ БЕЗВІДХОДНОГО ТА БЕЗПЕЧНОГО АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

I. Dragan,
Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor,
Senior research fellow, Department of Sustainable Development Methodology,
Institute for demography and life quality problems of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

INVESTMENT BASIS FOR THE FORMATION OF A WASTE-FREE AND SAFE AGRICULTURAL PRODUCTION SYSTEM IN UKRAINE

Статтю присвячено дослідженню питань формування безвідходного та безпечного аграрного виробництва та споживання, яке є головним завданням для економії сировинних та енергетичних ресурсів у процесі досягнення сталого розвитку підприємств агропромислового комплексу. Зазначено, що ірраціональне та неефективне використання природних та матеріально-технічних ресурсів у процесі здійснення виробничо-господарської діяльності призвело до складного екологічного стану. При розвитку та розміщенні продуктивних сил у процесі виробничої діяльності здійснюється недостатнє врахування впливу екологічних факторів.

Зроблено висновок, що в сучасних умовах підприємства аграрного виробництва у процесі свого функціонування повинні прагнути не тільки отримання максимальної економічної вигоди, але й враховувати екологічні пріоритети розвитку. Екологізація агропромислового комплексу має будуватися на оптимізації витрат матеріально-технічних ресурсів при виробництві аграрної продукції за рахунок використання маловідходних чи безвідходних технологій. Також важливим аспектом, сприяючим екологізації навколишнього середовища є машинно-технологічна модернізація сільського господарства, яка передбачає застосування сучасної сільськогосподарської техніки, яка характеризується меншими витратами мастильних матеріалів, внаслідок меншої кількості ремонтних робіт та планово-попереджувального ремонту засобів механізації. У сучасних умовах існують технології, що дають змогу очищати та відновлювати відпрацьовані олії, які відповідають за своїми технічними характеристиками свіжим маслам.

Доведено, що обсяг відходів в аграрному виробництві значно знижуються, а, отже, мінімізується шкода, що завдається навколишньому середовищу. Можна констатувати, що в даний час основна проблема в організації збору відпрацьованих масел полягає у відсутності ефективного еколого-економічного механізму організації системи прийому відпрацьованих олій від представників малого бізнесу. Адже, саме в цьому сегменті здійснюється обіг великих обсягів відпрацьованих масел, але відсутня можливість порятунку від відпрацьованих масел та їх подальшої вторинної переробки.

The article is devoted to the study of issues of the formation of waste-free and safe agricultural production and consumption, which is the main task for saving raw and energy resources in the process of achieving sustainable development of enterprises of the agro-industrial complex. It is noted that the irrational and inefficient use of natural and material and technical resources in the process of carrying out industrial and economic activities has led to a difficult ecological state. When developing and deploying productive forces in the process of production activity, the impact of environmental factors is insufficiently taken into account.

It was concluded that in modern conditions, agricultural production enterprises in the process of their operation should strive not only to obtain the maximum economic benefit, but also to take into account the ecological priorities of development. Greening of the agro-industrial complex should be based on the optimization of costs of material and technical resources in the production of agricultural products due to the use of low-waste or zero-waste technologies. Also, an important aspect contributing to the greening of the environment is the machine-technological modernization of agriculture, which involves the use of modern agricultural machinery, which is characterized by lower consumption of lubricants, as a result of a smaller number of repairs and scheduled preventive maintenance of mechanization equipment. In modern conditions, there are technologies that make it possible to clean and restore used oils, which correspond to fresh oils in terms of their technical characteristics. It has been proven that the amount of waste in agricultural production is significantly reduced, and, therefore, the damage caused to the environment is minimized. It can be stated that currently the main problem in the organization of the collection of used oils is the lack of an effective ecological and economic mechanism for the organization of the system of receiving used oils from representatives of small businesses. After all, it is in this segment that large volumes of used oils are circulated, but there is no possibility of saving used oils and their further secondary processing.

It was determined that in modern conditions, agricultural production enterprises in the process of their operation should strive not only to obtain the maximum economic benefit, but also to take into account the ecological priorities of development. Greening of the agro-industrial complex should be based on the optimization of costs of material and technical resources in the production of agricultural products due to the use of low-waste or zero-waste technologies. Also, an important aspect contributing to the greening of the environment is the machine-technological modernization of agriculture, which involves the use of modern agricultural machinery, which is characterized by lower consumption of lubricants, as a result of a smaller number of repairs and scheduled preventive maintenance of mechanization equipment. The amount of waste in agricultural production is significantly reduced, and, therefore, the damage to the environment is minimized. It can be stated that currently the main problem in the organization of the collection of used oils is the lack of an effective ecological and economic mechanism for the organization of the system of receiving used oils from representatives of small businesses. After all, it is in this segment that large volumes of used oils are circulated, but there is no possibility of saving used oils and their further secondary processing.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, аграрне виробництво, безвідходне виробництво, державна політика, інвестиції, національна безпека, продовольча безпека, ринок.

Key words: agro-industrial complex, agricultural production, waste-free production, state policy, investments, national security, food security, market.

ВСТУП

В даний час політика охорони навколишнього середовища в сфері аграрного виробництва зазнає значних змін. Формування безвідходного виробництва та споживання є головним завданням для економії сировинних та енергетичних ресурсів у процесі досягнення сталого розвитку підприємств агропромислового комплексу. Ірраціональне та неефективне використання природних та матеріально-технічних ресурсів у процесі здійснення виробничо-господарської діяльності призвело до складного екологічного стану. При розвитку та розміщенні продуктивних сил у процесі виробничої діяльності здійснюється недостатнє врахування впливу екологічних факторів. Результатом є те, що найважливіші види природних ресурсів: земельні, водні, корисні копалини та інші ресурси використовуються неефективно, при цьому виникають значні втрати, що полягають у відходах виробничої діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Актуальність тематики є своєчасною та беззаперечною, саме тому практичне впровадження у діяльність підприємств агропромислового комплексу безвідходного та безпечного виробництва розкривалось у різних наукових працях, як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, а саме: С. Апостолюк, В. Джигирей, С. Дорогунцов, Д. Зеркалов, К. Коценко, І. Соколовський, М. Хвесик та ін.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Основною метою статті є дослідити та проаналізувати причини, які стимулюють використання вторинних ресурсів на підприємствах АПК, на основі врахування еколого-економічного напрямку розвитку підприємства

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Нині головною проблемою, що перешкоджає впровадженню положень сталого розвитку

ку, є низька швидкість відновлення сільськогосподарської техніки на підприємствах АПК. Для зміни ситуації, що склалася в агропромисловому комплексі, необхідно здійснити такі заходи:

— здійснювати розробку та впровадження в експлуатацію енергозберігаючої техніки та відповідних їй інтенсивних машинних технологій для виробництва тих видів сільськогосподарської продукції, які є визначальними при оцінці продовольчої безпеки держави;

— проводити розробку та реалізацію Програм інтегрованого використання вторинних ресурсів в АПК, включаючи організацію децентралізованих систем обігріву виробничих приміщень на основі використання відпрацьованих масел, реконструкції сільських електричних мереж, моделювання установок, що дають змогу корисно використовувати вітряну та сонячну енергію, отримання рослинних відходів, а також біопалива та інших ринків сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства;

— використовувати у процесі застосування сільськогосподарської техніки принципи раціонального природокористування, які передбачають реалізацію механізмів відтворення відпрацьованих мастильних матеріалів з метою їх повторного використання [3].

Тому впровадження в аграрному виробництві результатів наукових досліджень та застосування інтенсивних технологічних процесів безпосередньо впливає на вирішення природоохоронних проблем АПК. Однією з важливих екологічних розробок є технологія корисного використання відходів аграрного виробництва. Головним стимулом переходу агропромислового комплексу на еколого-орієнтований економічно-ефективний шлях розвитку є глобалізація економічного розвитку. Вона здатна послабити ризики глобальної продовольчої кризи та попередити її найстрашніший наслідок — масова відсутність їжі.

Для цього необхідне здійснення прогнозування щодо проблеми світового продовольчого забезпечення, а також програм розвитку агропромислового комплексу та продовольчих ринків. Особливу увагу в цих програмах слід приділяти формуванню та впровадженню ресурсозберігаючих технологій у всіх напрямках діяльності, пов'язаних із вирішенням проблеми продовольчого забезпечення населення [1].

Для України оптимальний шлях масштабної модернізації аграрного виробництва на основі застосування природоохоронних технологій, що передбачають ефективне використання вто-

ринних ресурсів, впровадження значного обсягу інформації селекційно-генетичних досліджень, та реалізації заходів, що сприяють прогресуючому розвитку АПК.

У ході функціонування аграрних підприємств під час здійснення сільськогосподарського виробництва на довкілля здійснюється негативний вплив, наслідками якого є: зниження родючості земельних ресурсів, ерозія ґрунту; ущільнення ґрунту сільськогосподарською технікою та забруднення її відпрацьованими паливно-мастильними матеріалами; зниження родючості земельних ресурсів, ерозія ґрунту; засмічення земельних ресурсів відходами АПК, мінеральними речовинами багатьох процесів, надмірною розораністю території та глибоким оранням, механізацією та меліорацією, високою концентрацією виробництва тощо.

Агропромислове виробництво є одним із найбільш відчутних чинників впливу на довкілля. Деякі вчені віддають перевагу за рівнем антропогенного навантаження, що пов'язано, перш за все, з територіальним розширенням його ланок.

Відповідно до статистичних даних в АПК щорічно генерується понад 70 млн т відходів. Підприємствами переробного комплексу щорічно викидається у середньому близько 30 тис. т забруднюючих речовин. З них тверді відходи становлять 10 тис. т, газоподібні та рідкі — 19 тис. т.

Аналізуючи процес виникнення відходів в агропромисловому комплексі за напрямками сільськогосподарської діяльності можна помітити, що найбільшою мірою відходи утворюються у тваринництві у розмірі 56 %, у рослинництві — 35,6 %, у птахівництві — 3,7 %, а частка переробних виробництв становить 4,7% відходів [2].

В даний час за кордоном і в Україні розробляються екологічно безпечні технології підготовки гною до використання, що передбачають експрес-компостування, анаеробне зброджування та ін. Гній, крім використання як добрива, може бути використаний як альтернативне джерело енергії. Адже, при анаеробному зброджуванні утворюється біогаз, який може застосовуватися як паливо для вироблення електроенергії, тепла, пари, а також автомобільного палива.

До відходів рослинництва належать рослинні компоненти сільськогосподарських культур. Щорічно в агропромисловому комплексі утворюється 15 тис. т соломи, 3 тис. т лушпиння рису, проса, гречки, соняшнику, 1 тис. т стрижнів качанів кукурудзи, 10 тис. т багаття

льону, 75 тис. т насіння ріпаку та інших олійних культур, 35 тис. відходів сорго. Відходи рослинницької галузі знаходять застосування в біоенергетиці, кормовиробництві, як підстилки для сільськогосподарських тварин, як добрива та ґрунтозахисні засоби, для виробництва будівельних та утеплювальних матеріалів [4].

Основною сировиною для виробництва біопалива є солома, січка та лушпиння зернових та круп'яних культур. Для утилізації відходів рослинництва та виробництва з них твердих, рідких та газоподібних палив використовуються різні термохімічні технології: пряме спалювання, піроліз, газифікація, синтез, каталітична деполімеризація.

Значна розораність території та надмірна глибина оранки відвальними плугами за відсутності чималої кількості лісових полезахисних смуг призводить до інтенсивної вітрової ерозії, до суховіїв. Внаслідок високої ораності майже половина земельних ресурсів піддається вітровій та водній ерозії. Суховії повторюються загалом через 2—3 роки.

Процес механізації сільськогосподарських робіт, який інтенсивно відбувався у XX столітті, негативно позначився на якості ґрунту, його родючості. Парк тракторів за останні 20 років зріс більш ніж у 90 разів, автомобілів у сільськогосподарському виробництві — більш ніж у 2000 разів. Сільськогосподарська техніка, що використовується на полях, характеризується великою масою, потужністю та значним терміном експлуатації. Маса засобів механізації досягає 10—15 т. При тій кількості техніки, що використовується зараз, кожен сантиметр ріллі підпадає під дію ходових систем машин не менше 2, а в середньому — від 3 до 5 разів на рік. Вищенаведене призводить до переущільнення орного та підорного горизонтів. У колії проходження тракторів та іншої техніки щільність ґрунту збільшується на $0,2\text{--}0,38\text{ г/см}^3$ — у орних землях та у підорних — на $0,05\text{--}0,20\text{ г/см}^3$, зберігаючись протягом усього вегетаційного періоду.

Через це порушуються водний і повітряний режими, режим живлення ґрунту, руйнується його структура, важчає механічний склад, у 2—10 разів зменшується водопроникність ґрунту. Це призводить до збільшення поверхневого стоку, зменшення родючості, а отже, і врожаю, на 10—30%. Особливо глибоко проявляється переущільнення на зрошуваних землях.

Ступінь зносу основних засобів сільгосппідприємств велика, що безпосередньо впливає на якість та обсяги сільськогосподарської продукції, а також обсягах споживання паливно-

мастильних ресурсів, а отже, збільшується ступінь впливу сільськогосподарської техніки на природне середовище.

Аналіз обсягів реалізації сільськогосподарських засобів механізації показав, що динаміка продажів негативна. Цю тенденцію підтверджує низька швидкість оновлення сільськогосподарської техніки та реалізована практика використання застарілих засобів механізації. Тому негативний вплив на навколишнє середовище зі сторони підприємств агропромислового комплексу зростає, зважаючи на термін використання сільськогосподарської техніки підвищеній витраті паливно-мастильних матеріалів, а отже відбувається накопичення відпрацьованих олій [5].

Можна зробити висновок, що з урахуванням вищевикладених принципів вплив аграрного виробництва на навколишнє середовище необхідно запобігти за допомогою використання інтенсивних технологій, які дозволяють підвищити результативність діяльності та скоротити споживання ресурсів. Використання інтенсивних технологій при виробництві різних сільськогосподарських культур передбачає отримання підвищеної врожайності, при зниженні негативного впливу на навколишнє середовище, яке полягає у забрудненні земельних ресурсів мінеральними добривами та пестицидами, наслідками експлуатації сільськогосподарської техніки, що полягають у забрудненні відпрацьованими паливно-мастильними ґрунтами.

Витрати на паливно-мастильні матеріали в даний час у структурі собівартості іноді перевищує 20%, так як вартість їх щорічно при виробництві продукції рослинництва збільшується на 15—18% і в структурі її 1 кг дизельного палива при технологіях виробництва, що використовуються сьогодні в Україні, наприклад, зерна дає лише 2—3 кг продукції. При зміні технологій на інтенсивну віддачу палива можна підняти до 7—9 кг/кг, що дозволяє знизити обсяги споживання паливно-мастильних матеріалів, а отже зменшити навантаження на навколишнє середовище.

У зв'язку з цим головним фактором, що дає змогу здійснити переорієнтацію структурної та інвестиційної політики, науково-технічного прогресу на інтенсифікацію виступає процес мінімізації природоємності.

Скорочення цього показника має ефективно поєднувати два процеси агропромислового комплексу: зниження чи певна сталість споживання природних ресурсів з одного боку та збільшення макроекономічних показників, яка

базується на вдосконаленні виробництва, впровадження маловідходних та ресурсозберігаючих технологій, застосування вторинних ресурсів та відходів з іншого. Два ці напрями передбачають здійснення структурної перебудови економіки, що характеризуються як природозберігаючі та наукомісткі.

Головною умовою ефективного ведення аграрного виробництва є правильне формування потреби в ресурсах та їх раціональне використання. Специфіка підприємств агропромислового комплексу полягає у розбіжності періоду виробництва та сезонним характером виробництва, тому необхідно формування великих виробничих запасів.

Ціна ресурсів, тобто оборотних коштів, повністю переноситься на виробництво продукції, оскільки є частиною загальних витрат. Оборотні кошти споживаються у процесі виробництва за один виробничий цикл і тому необхідне постійне відшкодування в колишніх обсягах при умови постійної номенклатури виконуваних робіт або у збільшених обсягах при зростанні виконуваних робіт [6].

Ефективне споживання сільськогосподарськими підприємствами матеріальних ресурсів має базуватися на принципах, що відображають особливості ринкової економіки:

- встановлення оптимального співвідношення між необхідним обсягом матеріальних ресурсів та виробничою потребою;
- раціональне та економне споживання товарно-матеріальних цінностей;
- зведення до мінімуму витрат на формування виробничих запасів;
- забезпечення мінімально необхідного часу знаходження обсягу матеріальних ресурсів у вигляді виробничих запасів за умови відсутності дискретності технологічного процесу;
- організація максимально можливого фінансування відтворення матеріальних ресурсів, за допомогою власних коштів.

Внаслідок сезонності агропромислового виробництва виникає значний нерівномірний розподіл коштів, які необхідні при закупівлі матеріальних запасів, і навіть здійснюється їх якісна трансформація залежно від періоду року. Значні обсяги матеріальних ресурсів представляють запаси насіння і кормів взимку, а в літній період більша їхня частка становить паливо та мастильні матеріали, запасні частини, а також незавершене виробництво. У процесі аграрного виробництва матеріальні ресурси впливають неоднаково на кінцеві результати господарської діяльності.

Ступінь впливу матеріальних ресурсів на процес виробництва та економічну ефективність базових галузей агропромислового комплексу можна оцінити, розподіливши матеріальні ресурси, що прямо та опосередковано впливають на обсяг і якість продукції, що випускається. До матеріальних ресурсів, зміна яких безпосередньо впливає, відносяться насінний фонд, посадковий матеріал, кормові ресурси, мінеральні добрива, засоби захисту рослин, тобто це паливно-мастильні матеріали, запасні частини сільськогосподарської техніки, що споживаються при ремонті. Внаслідок дискретного характеру функціонування споживання матеріальних ресурсів на певному сільськогосподарському підприємстві диференціюється залежно від часового періоду [7].

Максимальні обсяги палива та мастильних матеріалів необхідні в напружені періоди здійснення сільськогосподарських робіт, які полягають у підготовці ґрунту, посіві та посадці сільськогосподарських культур, збиранні врожаю. Ці особливості споживання матеріальних ресурсів необхідно враховувати у процесі створення необхідної кількості запасів матеріальних ресурсів, величина яких гарантуватиме безперервне функціонування сільськогосподарського підприємства, та враховувати результативність його роботи, на основі обсягів отриманої продукції, норм та динаміки протягом року споживання ресурсів. Враховуючи специфіку аграрного виробництва, можна побачити, що значна частина матеріальних ресурсів є продуктом виробництва самих підприємств (насіння, корми та ін.). Інші види ресурсів сільськогосподарське підприємство має купувати на зовнішньому ринку.

Від багатьох внутрішніх та зовнішніх факторів залежить ефективність використання ресурсів. Зовнішні фактори впливають незалежно від організації діяльності сільськогосподарських підприємств на результативність виробництва, при цьому на внутрішні фактори підприємство може і має активний вплив.

До зовнішніх факторів можна віднести: загальну економічну ситуацію на регіональному рівні та в цілому по країні, особливості законодавства в галузі оподаткування, відсоткові ставки та кредитні умови, рівень підтримки та захист державою власних виробників сільськогосподарської продукції та ін. За допомогою врахування цих та інших факторів організація повинна здійснювати ефективне використання своїх внутрішніх резервів, щоб раціонально здійснювати формування та споживання матеріальних ресурсів.

У процесі функціонування сільськогосподарського підприємства здійснюється використання ресурсів і, крім позитивного ефекту від використання, з'являється негативний ефект — відходи виробництва.

Значні запаси підвищення ефективності формування та споживання матеріальних ресурсів закладено на самому підприємстві. Головною відмінною характеристикою автотракторних масел є їх здатність до регенерації та повторного використання. При споживанні 100 т свіжих олій для експлуатації сільськогосподарської техніки зливається в середньому 80 т відпрацьованих олій, що становить 80%.

Для економного споживання наявних ресурсів відпрацьовані масла необхідно збирати за допомогою сливу в накопичувальні ємності, очищати та повторно використовувати. Аналізуючи способи використання відпрацьованих масел можна зробити висновок, що використані мастильні матеріали, які були очищені від домішок, можуть застосовуватися в консерваційних процесах сільськогосподарського обладнання, а також у гідравлічній системі засобів механізації. Відпрацьовані масла, які пройшли регенерацію, можуть конкурувати зі свіжими товарними маслами. Врахування цієї різниці мастильних матеріалів з інших видів ресурсів при використанні механізмів регенерації відпрацьованих мастильних матеріалів дає можливість суттєво скоротити споживання матеріальних ресурсів цього виду.

Аналізуючи весь накопичений науковий потенціал у галузі рециклінгу, можна визначити кілька ефективних варіантів повторного використання матеріальних ресурсів: виробництво органічних добрив чи біогазу, регенерація та повторне використання відпрацьованих масел. Використання відходів виробництва дає змогу мінімізувати витрати на оборотні кошти, або отримати додаткове джерело прибутку.

Основними об'єктами, що забезпечують роботу існуючого механізму збору відпрацьованих масел, є об'єкти експлуатації, технічного обслуговування та ремонту транспортних засобів, тобто автобази, автогосподарства, парки та автосервіси. Тисячі тонн відпрацьованих мастил незаконно спалюються прямо в місті, при цьому з середини вісімдесятих років були нормативно закріплені жорсткі заходи для зупинення масового застосування мазуту та вугілля. Реалізація печей для опалення за допомогою відпрацьованих мастил у населених пунктах здійснюється, але в більшості розвинених країн заборонено використання такого обладнання.

На додаток до несанкціонованого споживання, більш ніж від 20% підприємств відпрацьовані олії безпосередньо забруднюють навколишнє природне середовище, оскільки зливаються на підприємстві, переміщуються в контейнери з побутовими відходами, внаслідок чого розміщуються на полігонах або передаються автовласникам і так само переміщуються в контейнери з побутовими відходами. Слід зазначити, що згадана вище інфраструктура автобаз, автогосподарств, парків та автосервісів обслуговує лише 15% транспортного парку, зокрема комерційний транспорт, тобто вантажівки, автобуси та дорожньо-будівельну техніку, та деяку кількість легкового транспорту. Легковий транспорт, який здебільшого належить приватним власникам автомобілів, становить 85% транспортного парку будь-якого міста.

Тому одним із оптимальних каналів екологічно коректної утилізації відпрацьованих мастил від цього сегмента є підприємства технічного сервісу. Враховуючи, що більше 60% продажів мастильних матеріалів припадає на роздрібний канал, можна дійти невтішного висновку, що частина власників автомобілів роблять заміну масла скориставшись даною послугою на підприємствах технічного сервісу, інші — самостійно.

ВИСНОВКИ

Таким чином, можна зробити висновок, що в сучасних умовах підприємства аграрного виробництва у процесі свого функціонування повинні прагнути не тільки отримання максимальної економічної вигоди, але й враховувати екологічні пріоритети розвитку. Екологізація агропромислового комплексу має будуватися на оптимізації витрат матеріально-технічних ресурсів при виробництві аграрної продукції за рахунок використання маловідходних чи безвідходних технологій. Також важливим аспектом, сприяючим екологізації навколишнього середовища є машинно-технологічна модернізація сільського господарства, яка передбачає застосування сучасної сільськогосподарської техніки, яка характеризується меншими витратами мастильних матеріалів, внаслідок меншої кількості ремонтних робіт та планово-попереджувального ремонту засобів механізації. У сучасних умовах існують технології, що дають змогу очищати та відновлювати відпрацьовані олії, які відповідають за своїми технічними характеристиками свіжим маслам.

При цьому обсяг відходів в аграрному виробництві значно знижуються, а, отже, мінімі-

зується шкода, що завдається навколишньому середовищу. Можна констатувати, що в даний час основна проблема в організації збору відпрацьованих масел полягає у відсутності ефективного еколого-економічного механізму організації системи прийому відпрацьованих олій від представників малого бізнесу. Адже, саме в цьому сегменті здійснюється обіг великих обсягів відпрацьованих масел, але відсутня можливість порятунку від відпрацьованих масел та їх подальшої вторинної переробки.

Література:

1. Державна аграрна політика України: проблеми правового забезпечення: монографія / за ред. В. Ю. Уркевича та М.В. Шульги. — Харків, 2014. — 276 с.

2. Дорогунцов С.І., Коценко К.Ф., Хвесик М.А. Екологія. К.: КНЕУ, 2005. 371 с.

3. Жемойда О. В. Державне управління у сфері сільського господарства : навч. посіб. / уклад. О. В. Ярошенко. К. : НАДУ, 2013. 56 с.

4. Кадирус І.Г., Донських А.С., Терещенко В.А. Формування стратегії розвитку аграрного підприємства. Ефективна економіка. 2020. № 7. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2020/66.pdf (дата звернення: 24.09.2023)

5. Латинін М. А. Трансформація системи державного регулювання розвитку аграрного сектора України. Актуальні проблеми державного управління. 2005. № 1. С. 108—115.

6. Свистун Л.А., Попова Ю.М., Штепенко К.П. Державне регулювання аграрного сектору економіки в контексті забезпечення завдань сталого розвитку. Ефективна економіка. 2020. № 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2020/95.pdf (дата звернення: 20.09.2023)

7. Траєкторія сталого розвитку України до 2030 року: проблеми та пріоритети : національна доповідь / за наук. ред. акад. НААН України М. А. Хвесика. Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2021. 1091 с.

References:

1. Urkevych, V. Yu. and Shul'ha, M.V. (2014), *Derzhavna ahrarna polityka Ukrainy: problemy pravovoho zabezpechennia* [State agrarian policy of Ukraine: problems of legal support], Kharkiv, Ukraine.

2. Dorohuntsov, S. I., Kotsenko, K. F. and Khvesyk, M. A. (2005). *Ekolohiia: pidruchnyk* [Ecology: a textbook], KNEU. Kyiv, Ukraine.

3. Zhemojda, O. V. (2013), *Derzhavne upravlinnia u sferi sil's'koho hospodarstva* [State administration in the sphere of agriculture], NADU, Kyiv, Ukraine.

nistration in the sphere of agriculture], NADU, Kyiv, Ukraine.

4. Kadyrus, I.G., Donskikh, A.S. and Tereshchenko, V.A. (2020), "Formation of a strategy for the development of an agrarian enterprise", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 7, available at : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2020/66.pdf (accessed September 24, 2023).

5. Latynin, M. A. (2005), "Transformation of the system of state regulation of the development of the agrarian sector of Ukraine". *Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia*. vol. 1, pp. 108—115.

6. Svystun, L.A., Popova, Yu.M. and Shtepenko, K.P. (2020), "State regulation of the agricultural sector of the economy in the context of ensuring the tasks of sustainable development", *Efektivna ekonomika*. vol. 11, [Online], URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2020/95.pdf (accessed September 20, 2023).

7. Khvesyk, M. A. (2021), *Traiektoriia staloho rozvytku Ukrainy do 2030 roku: problemy ta priorytety* [The trajectory of sustainable development of Ukraine until 2030: problems and priorities]. DU IEPSR NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 17.01.2023 р.*

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 338.432:633.631

В. М. Орел,

д. е. н., професор, провідний науковий співробітник лабораторії економіки та маркетингу інновацій, Інститут тваринництва Національної академії аграрних наук України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1609-1731>**А. М. Орел,**

д. е. н., професор кафедри менеджменту ЗЕДП, Національний авіаційний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0823-3346>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.3.10

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПЕРЕХОДУ ДО ЕКОЛОГІЧНИХ РЕСУРСІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ІННОВАЦІЙНИХ РІШЕНЬ

V. Orel,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Leading Researcher of the Laboratory of Economics and Innovation Marketing, Livestock farming institute of NAAS of Ukraine

A. Orel,

Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Management Foreign Economic Activity of Enterprises, National Aviation University

EFFECTIVENESS OF THE TRANSITION TO ECOLOGICAL RESOURCES WITH THE HELP OF INNOVATIVE SOLUTIONS

Сучасний світ стикається з необхідністю переходу до екологічно збалансованих рішень у різних галузях. Ця дослідницька робота присвячена вивченню ефективності переходу до екологічних ресурсів за допомогою інноваційних рішень. Акцент робиться на використанні передових технологій та стратегій, які сприяють зменшенню впливу на природне середовище та забезпечують сталий розвиток. Дослідження включає аналіз інноваційних методів виробництва, технологій енергозабезпечення, використання відновлювальних джерел енергії та ефективного використання природних ресурсів. Зокрема, вивчаються вплив інноваційних рішень на покращення якості довкілля, а також їхній внесок у соціально-економічний розвиток. Метою дослідження є розкриття переваг та викликів, пов'язаних з переходом до екологічних ресурсів, а також визначення оптимальних стратегій для підтримки сталого розвитку. Результати цієї роботи можуть стати основою для розробки рекомендацій та стратегій для організацій, урядових структур та підприємств, спрямованих на зменшення негативного впливу на довкілля та вдосконалення використання ресурсів у контексті сучасних вимог до сталого розвитку. У статті розглянуто не лише сам процес виробництва органічних добрив, але й його вплив на фінансові показники підприємств, селекційні результати та якість сільськогосподарської продукції. Також звернута увага на те, як сучасні технології допомагають зменшити витрати на виробництво, збільшуючи при цьому ефективність використання ресурсів. Вивчення цієї теми може сприяти розумінню та визначенню стратегічного значення впровадження технологій у галузі органічних добрив для досягнення економічної стійкості, забезпечення продовольчої безпеки та зниження негативного впливу на навколишнє середовище. Органічне агропробудництво в Україні лише на початковій стадії розвитку та стикається з проблемами, незважаючи на великий потенціал можливостей. Проблема становлення виникає в тому, що органічний сектор може бути дуже перспективним завдяки родючим чорноземним підставам і стійким традиціям сільськогосподарського виробництва. З цієї причини ринок органічної продукції має багато переваг, таких як екологічні, економічні та соціальні переваги, властиві цій сфері діяльності, і тому розвиток цього ринку сьогодні має велике значення.

The modern world is faced with the need to transition to ecologically balanced solutions in various fields. This research work is devoted to the study of the effectiveness of the transition to ecological resources with the help of innovative solutions. Emphasis is placed on the use of advanced technologies and strategies that help reduce the impact on the natural environment and ensure sustainable development. The research includes analysis of innovative production methods, energy supply technologies, use of renewable energy sources and efficient use of natural resources. In particular, the impact of innovative solutions on improving the quality of the environment, as well as their contribution to socio-economic development, is studied. The purpose of the research is to reveal the advantages and challenges associated with the transition to ecological resources, as well as to determine the optimal strategies to support sustainable development. The results of this work can become the basis for the development of recommendations and strategies for organizations, government structures and enterprises aimed at reducing the negative impact on the environment and improving the use of resources in the context of modern requirements for sustainable development. The article examines not only the process of production of organic fertilizers, but also its impact on the financial performance of enterprises, selection results and the quality of agricultural products. Attention is also paid to how modern technologies help reduce production costs, while increasing the efficiency of resource use. The study of this topic can contribute to the understanding and determination of the strategic importance of the implementation of technologies in the field of organic fertilizers to achieve

economic sustainability, ensure food security and reduce the negative impact on the environment. Organic agricultural production in Ukraine is only at the initial stage of development and faces problems, despite the great potential of opportunities. The problem of formation arises from the fact that the organic sector can be very promising thanks to the fertile black earth grounds and sustainable traditions of agricultural production. For this reason, the market for organic products has many advantages, such as environmental, economic and social advantages inherent in this field of activity, and therefore the development of this market is of great importance today.

Ключові слова: органічне добриво, аграрний ринок, технології, продукція, агротехнології, виробництво, сільськогосподарські культури, економічна ефективність.

Key words: organic fertilizer, agricultural market, technologies, products, agricultural technologies, production, agricultural crops, economic efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасному світі ефективне використання ресурсів та збереження природного середовища є нагальними питаннями. Сільське господарство є одним з ключових секторів, де це питання набуває все більшого значення. Кілька важливих аспектів цього питання можна виділити при розгляді переходу від традиційних хімічних добрив до органічних добрив з використанням сучасних технологій. Інтенсивне використання хімічних добрив призводить до забруднення ґрунту та водних джерел, що негативно впливає на якість ґрунту та води, а також на здоров'я людей, які користуються цими ресурсами. Перехід на органічні добрива може зменшити забруднення та захистити природні ресурси. Завдяки сучасним технологіям органічне сільське господарство менш чутливе до змін клімату та стихійних лих, що дозволяє забезпечити стабільність виробництва та зменшити ризики для фермерів. По мірі того, як споживачі стають більш обізнаними про переваги органічних продуктів, попит на них зростає. Це призведе до появи нових ринків і можливостей для фермерів. Наукові дослідження можуть допомогти встановити конкретний вплив органічних добрив на врожайність та якість сільськогосподарської продукції. Визначення оптимального використання та кількості органічних добрив з використанням новітніх технологій дозволить максимізувати ефективність сільськогосподарського виробництва. Важливим кроком є практичне застосування результатів дослідження. Розробка рекомендацій та програм підтримки може допомогти фермерам впроваджувати органічні добрива та сучасні технології. Дослідження економічних переваг впровадження органічних добрив та сучасних технологій є багатогранним завданням, що поєднує наукові підходи та практичне застосування для досягнення сталого та ефективного сільськогосподарського виробництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вітчизняне сільськогосподарське виробництво відіграє все більш важливу роль як на національному, так і на міжнародному рівнях. Зростаючий попит на сільськогосподарську продукцію, постійне скорочення виробничих ресурсів та зростання світових цін зробили аграрний сектор однією з найважливіших галузей національної економіки. Сьогодні перспективи розвитку сільського господарства виходять за межі компетенції уряду. Міжнародне співробітництво з метою розробки планів і тактики нарощування конкурентоспроможного виробництва для забезпечення продовольчої безпеки набуває все більшого значення і їх досліджують Ю. Данько, Н. Котвицька, О. Красноруцький, М. Руденко, П. Саблук, В. Харченко, В. Щербань та інші вчені, які звернули увагу на важливість та значущість органічного сільськогосподарського виробництва. Проте подальших досліджень потребує вивчення впливу органічних технологій на екологічні та економічні чинники сільського господарства.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою цієї статті є проведення дослідження та обґрунтування економічних переваг, які виникають при переході до використання органічних добрив, особливо за допомогою впровадження сучасних технологій у їх виробництво та застосування в сільському господарстві.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Протягом останніх десятиліть спостерігається збільшений інтерес до органічного землеробства та використання сучасних технологій у виробництві органічних добрив. Це обумовлено прагненням до сталого розвитку сільськогосподарського сектору та покращенням якості сільськогосподарської продукції.

Аналіз, наданий у цьому контексті, фокусується на економічних перевагах, що випливають з переходу до використання органічних добрив, зокрема звертає увагу на застосування сучасних технологій у цьому процесі.

Проект Закону України "Про органічне виробництво", що був прийнятий Верховною Радою України на першому читанні, визначає органічне сільськогосподарське виробництво як виробництво відповідно до правил, що дозволяють виробляти органічні продукти з оздоровчими властивостями та зберігати та відновлювати природні ресурси під час процесу виробництва. Важливо відзначити, що до сфери органічного виробництва входять також продукти, отримані від бджільництва та рибальства, а також продукти, отримані в лісах.

Органічне виробництво не лише сприяє збереженню навколишнього середовища, але і сприяє виробництву органічних продуктів харчування. Ці продукти можуть бути отримані на полі, під час первинної обробки сировини або на підприємствах харчової промисловості відповідно до стандартів переробки органічної продукції.

За думкою багатьох національних та міжнародних експертів, Україна має великий потенціал для розвитку сертифікованого органічного сільськогосподарського виробництва. Навіть у середині 2023 року розвиток цього сектору лишився на початковій стадії, і виробництво органічної сільськогосподарської продукції та органічних харчових продуктів залишалося викривленим та однобоким. Таким чином, органічне землеробство створює перспективні можливості для підвищення продуктивності та прибутковості, що доступно як для великих підприємств, так і для малих фермерів. Перехід індивідуальних фермерських господарств до "групових" схем сертифікації також може зменшити витрати на одиницю площі, і для цього необхідно впровадження програм, включаючи субсидування конверсії та сертифікації сільськогосподарських виробників, а також впровадження національних агроекологічних програм.

Природно-кліматичні умови мають значний вплив на аграрне виробництво, оскільки вони можуть спричинити економічний ризик, втрати аграріями економічної ефективності або банкрутства. Таким чином, аграрії стикаються з завданням мінімізації впливу економічних ризиків на фінансову діяльність підприємства та запобігання банкрутству. Збільшення прибутку аграрних підприємств залежить від теоретичного та практичного обґрунтування методів мінімізації економічних ризиків. Використання перероблених органічних відходів як

джерела добрив може зменшити витрати. Аграрії можуть скористатися власними органічними матеріалами, щоб зменшити залежність від зовнішніх постачальників і скоротити витрати на придбання добрив. Використання органічних добрив сприяє підвищенню біорозмаїття ґрунту та зменшенню ерозії, сприяючи стійкості до погодних умов.

Узагальнено, зменшення витрат та підвищення ефективності використання органічних добрив базується на інтеграції сучасних технологій, збалансованому використанні ресурсів та урахуванні природних процесів у сільському господарстві. Ці підходи сприяють сталому розвитку та виробництву екологічно чистої сільськогосподарської продукції.

Впровадження сучасних технологій у виробництво органічних добрив призводить до покращення якості та безпеки сільськогосподарської продукції. Дослідження підтверджують, що органічні добрива, вироблені за допомогою сучасних технологій, можуть підвищувати вміст поживних речовин та корисних компонентів у культурах, що призводить до збільшення цінності продукції на ринку.

Використання органічних добрив значно впливає на якість та безпеку сільськогосподарської продукції. Основні ознаки добрив грають ключову роль у покращенні цих параметрів, оскільки:

- органічні добрива виготовляються з природних матеріалів, не містять синтетичних речовин, сприяючи створенню екологічно чистого середовища;

- вони можуть містити органічний розчинник, що покращує доступність поживних речовин для рослин;

- органічні добрива менше ймовірності викликати забруднення навколишнього середовища і є біорозчинними;

- деякі органічні добрива можуть містити корисні мікроорганізми, покращуючи біологічну активність ґрунту;

- органічні добрива можуть бути біостимуляторами, позитивно впливаючи на розвиток рослин;

- використання органічних добрив може включати системи трекінгу та відстеження для забезпечення якості та походження матеріалів.

Використання органічних добрив в сільському господарстві може ефективно покращити якість та безпеку продукції. Це дозволяє виробникам відповідати сучасним стандартам здорової їжі, сприяти сталому розвитку та створювати безпечні умови для навколишнього середовища.

Ефективне використання сучасних технологій у виробництві органічних добрив сприяє стимулюванню інновацій в аграрному секторі. Розвиток новітніх агротехнологій, автоматизація процесів та впровадження цифрових рішень піднімають рівень конкурентоспроможності галузі та сприяють сталому розвитку сільськогосподарства [3].

Впровадження інновацій у галузь виробництва органічних добрив сприяє розвитку сталого та високоефективного сільськогосподарського сектору. Фінансування досліджень та розробок в області органічних добрив сприяє впровадженню новітніх технологій. Дослідження забезпечують наукову базу для розробки нових формул, методів виробництва та покращення якості добрив. Впровадження сучасних технологій, таких як системи точного землеробства, автоматизовані процеси виробництва та використання даних для прийняття рішень, дозволяє підвищити ефективність виробництва та знизити вплив на навколишнє середовище. Розвиток галузі органічних добрив пов'язаний із зростанням свідомості щодо екологічної відповідальності. Виробники та споживачі все більше цінують продукцію, яка не має негативного впливу.

Дослідження фінансових аспектів переходу до використання органічних добрив та сучасних технологій свідчать про позитивний вплив на фінансові показники сільськогосподарських підприємств. Зменшення витрат та підвищення ефективності призводять до покращення прибутковості господарства та його стійкості до зовнішніх впливів.

Фінансові показники сільськогосподарських підприємств, що спеціалізуються на виробництві органічних добрив, можуть коливатися через ряд факторів, таких як ринкові умови, витрати на виробництво, ефективність управління та інші. Ось кілька ключових фінансових показників, які стають суттєвими при аналізі таких підприємств:

- валовий дохід (виручка) — це загальна сума коштів, яку підприємство отримало від продажу своїх товарів чи послуг, для сільськогосподарських підприємств, що виробляють органічні добрива, це включає суму від продажу цих добрив;

- валовий прибуток — це різниця між виручкою та витратами на виробництво, він вказує на ефективність виробництва та слугує показником прибутковості підприємства;

- чистий прибуток — це прибуток, отриманий після врахування всіх витрат, включаючи податки та інші обов'язкові витрати, чистий прибуток є важливим показником фінансової стійкості підприємства;

- оборотність активів — цей показник вказує на те, наскільки ефективно використовуються активи підприємства для генерації виручки, висока оборотність активів може свідчити про ефективне управління ресурсами;

- рентабельність активів — цей показник вказує на те, яка частина виручки перетворюється в прибуток, висока рентабельність активів є позитивним сигналом для інвесторів;

- заборгованість та кредиторська заборгованість — рівень заборгованості та строки оплати кредиторам можуть впливати на фінансову стабільність підприємства;

- обсяг виробництва — кількість органічних добрив, яку підприємство виробляє, є також важливим показником його ефективності та ринкової активності.

Ці показники можуть бути використані для оцінки фінансового стану сільськогосподарського підприємства, а також для прийняття рішень щодо подальшого розвитку та управління.

Багато досліджень зосереджуються на визначенні економічних вигод від використання сучасних технологій у виробництві органічних добрив. Це включає в себе автоматизацію процесів, оптимізацію витрат на енергію та зрошення, а також впровадження точного землеробства. Органічні добрива, застосовані за допомогою сучасних технологій, можуть позитивно впливати на якість та безпеку продукції. Дослідження оцінюють вміст поживних речовин, вітамінів та інших корисних компонентів у сільськогосподарській продукції.

Деякі дослідження досліджують, як впровадження органічних добрив та сучасних технологій сприяє розвитку новітніх агротехнологій та інновацій в аграрному секторі. Аспекти сталості господарства також є предметом досліджень, особливо в контексті збереження ґрунтів, зменшення викидів та підвищення стійкості до змін клімату [5].

Для отримання найновіших та конкретних даних щодо економічних вигод переходу до органічних добрив за допомогою сучасних технологій, рекомендується перевіряти актуальні наукові журнали, бази даних та дослідницькі організації, такі як Інститут органічного землеробства чи аграрні університети.

Вищенаведені результати показують, що система застосовуваних агротехнологій не може суттєво підвищити врожайність без додаткового навантаження на ґрунт, і що екологічні агротехнології повинні бути пріоритетними на державному рівні.

Усвідомлення важливості використання природних компонентів під час вирощування та

виробництва сільськогосподарських культур і продуктів харчування призвело до зростання інтересу до органічного агровиробництва, яке базується на біодинамічному землеробстві [7]. Органічне агровиробництво, як і біодинамічне землеробство, базується на боротьбі зі шкідниками з використанням природних речовин.

ВИСНОВОК

Впровадження сучасних технологій для використання органічних добрив може відзначитися значними економічними перевагами як для аграрного ринку, так і для суспільства в цілому. Використання органічних добрив сприяє удосконаленню структури ґрунту, підвищенню його здатності утримувати вологу та активізації біологічної активності. Це призводить до збільшення врожайності та якості сільськогосподарської продукції, що може позитивно позначитися на економіці через ріст обсягів продажів та підвищення цін на продукцію. Застосування органічних добрив сприяє зменшенню використання хімічних речовин, які часто є витратними та негативно впливають на навколишнє середовище. Економія грошей для фермерів та зменшення негативного впливу на ґрунт, воду та повітря може бути досягнуте через зменшення витрат на хімічні добрива. Свідомість споживачів щодо переваг органічної продукції може відкрити нові ринки для сільськогосподарської продукції, а фермери, які виробляють органічні продукти, можуть отримувати премії за їхню якість, що сприяє їхній прибутковості. Органічне сільське господарство часто виявляє більшу стійкість до екстремальних погодних умов, що може бути наслідком змін клімату, допомагаючи фермерам зменшити ризики та зберегти врожаї, що має прямий вплив на їхні доходи. Використання органічних добрив сприяє збереженню біорізноманіття та зменшенню негативного впливу на екосистеми, що може мати додаткові економічні переваги у довгостроковій перспективі, оскільки збереження екосистем сприяє стабільності та продуктивності.

Таким чином, перехід до використання органічних добрив за допомогою сучасних технологій може призвести до поліпшення виробництва, зменшення витрат та розширення нових ринків, сприяючи розвитку стійкої та прибуткової сільськогосподарської системи.

Література:

1. Господаренко Г. М. Агрохімія. Київ: ТОВ "СІК ГРУП УКРАЇНА", 2015. 476 с.

2. Добрива та їх використання: Довідник / І. У. Марчук, В. М. Макаренко, В. Є. Розстальний та ін. Київ: Арістей, 2010. С. 187—257.

3. Коць С. Я., Петерсон Н. В. Мінеральні елементи і добрива в живленні рослин. Київ: Логос, 2005. 150 с.

4. Милованов Є. В. Правові засади регулювання органічного виробництва в країнах ЄС. Економіка АПК. 2018. № 5. С. 117—125.

5. Органічне землеробство: з досвіду ПП "Агроєкологія" Шишацького району Полтавської області / Антоненко С. С., Антоненко А. С., Писаренко В. М. та ін. // Полтава, 2010. 198 с.

6. Сімахіна Г. О., Українець А. І. Інноваційні технології та продукти. Оздоровче харчування: навч. посіб. Київ: НУХТ, 2010. 294 с.

7. Рослинництво / С. М. Каленська, О. Я. Шевчук, М. Я. Дмитришак та ін. // К., 2005. 502 с.

8. Шевчук М. Й., Веремеєнко С. І., Лопушняк В. І. Агрохімія. В 2 ч. Луцьк: Надстир'я, 2013. 632 с.

References:

1. Hospodarenko, H.M. (2015), Ahrokhimiya [Agrochemistry], SIK GROUP UKRAINE LLC, Kyiv, Ukraine.

2. Marchuk, I. U. Makarenko, V. M. and Rozstalnyi V. E. (2010), Dobryva ta ikh vykorystannia: Dovidnyk [Fertilizers and their use: Handbook], Aristey, Kyiv, Ukraine, pp. 187—257.

3. Kots', S. YA. and Peterson, N. V. (2005), Mineral'ni elementy i dobryva v zhyvleni roslyn [Mineral elements and fertilizers in plant nutrition], Logos, Kyiv, Ukraine.

4. Mylovanov, E. V. (2018), "Legal principles of regulation of organic production in EU countries", Ekonomika APK, pp. 117—125.

5. Antonets, S.S. Antonets, A.S. and Pisarenko, V.M (2010), Orhanichne zemlerobstvo: z dosvidu PP "Ahroekolohiya" Shyshats'koho rayonu Poltavs'koyi oblasti [Organic farming: from the experience of PP "Agroecology" of Shishatsky district of Poltava region], Poltava, Ukraine.

6. Simakhina, H. O. and Ukrayinets', A. I. (2010), Innovatsiyni tekhnolohiyi ta produkty. Ozdorovche kharchuvannya [Innovative technologies and products. Health food], NUKHT, Kyiv, Ukraine.

7. Kalenska, S.M. Shevchuk, O. Ya and Dmytryshak, M.Ya. (2005), Roslynnystvo [Crop production], Kyiv, Ukraine.

8. Shevchuk, M.Y. Veremeyenko, S.I. and Lopushnyak, V.I. (2013), Ahrokhimiya [Agrochemistry], Lutsk: Nadstirya, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2023 р.

УДК 658.8:338.26

V. Zinovchuk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department
of Management and Marketing, Polissia National University, Zhytomyr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7759-6218>

L. Zaburanna,

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of International Economic Relations
and European Integration, Polissia National University, Zhytomyr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3310-125X>

L. Tarasovych,

PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department
of Management and Marketing, Polissia National University, Zhytomyr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0740-6567>

O. Budnik,

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management and Marketing,
Polissia National University, Zhytomyr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6611-3310>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.3.15

MARKETING CONVERGENCE OF THE MODERN BUSINESS PROCESSES

В. В. Зіновчук,

д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту та маркетингу, Поліський національний університет, м. Житомир

Л. В. Забуранна,

д. е. н., професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин та європейської інтеграції,
Поліський національний університет, м. Житомир

Л. В. Тарасович,

к. е. н., доцент, завідувач кафедри менеджменту та маркетингу, Поліський національний університет, м. Житомир

О. М. Буднік,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту та маркетингу, Поліський національний університет, м. Житомир

МАРКЕТИНГОВА КОНВЕРГЕНТНІСТЬ СУЧАСНИХ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ

The focus of this study is on the marketing convergence of business organizations while the outsourcing, the reengineering and the outstaffing realization. The article examines the degree of the enterprises flexibility to probable crisis situations due to their reserves potential strengthening, as well as innovation and investment sources searching. The need to develop a comprehensive concept for the recommended improvement introduction to the modern business processes, as well as the business structures adaptation not only to the external and the internal challenges, but to the possible crisis situations caused by market transformations is proved. The deep instability, uncertainty and riskiness of the modern market have been established. It was defined the role of the outsourcing as a complex of measures aimed at the individual processes and functions transfer by the enterprise to another organization, which professionally specializes in the appointed tasks realization. The main benefits have been clarified, that consist in the enterprise profitability increasing due to the costs reduction and the additional resources attraction.

The integral role of the reengineering, that is aimed at the company's organizational systems reconstruction, the functions replication avoidance and the production increasing, is outlined. It was determined that the reengineering can be considered as the most radical management approach, that could be applied in the crisis conditions. It has been

established that, when the firm operations are successful, it is also effective and allows competitive preferences obtaining. The possibility of the reengineering implementing to the practice as a result of the company's operating philosophy rethinking and adapting it to the dynamic market condition is confirmed.

The outstaffing is considered as a key parameter, that introduction contributes the strong enterprises relations partnership formation through the resources, knowledge and pooling competence on the basis of common trust and regular communication. The mutual benefit of such cooperation will contribute to their image strengthening, company ratings increasing and investment attractiveness, is underscored. It is substantiated that the outstaffing is more native to the Western companies now. The domestic companies practically do not use such profits due to a number of objective and subjective reasons. It is highlighted that the outsourcing, the reengineering and the outstaffing expenditure should be considered as promising approaches in the domestic business space, that will contribute the market stability growing and the company's competitive significant adaptability.

В статті розглянуто ступінь адаптивності підприємств до ймовірних кризових ситуацій за рахунок пошуку резервів зміцнення їх потенціалу, джерел інновацій та інвестицій. Досліджено роль аутсорсингу як комплексу заходів, спрямованих на передачу підприємством окремих процесів і функцій іншій організації, яка професійно спеціалізується на виконанні поставлених завдань. Вивчено причини відсутності широкого розповсюдження даної практики у вітчизняному бізнесі. З'ясовано основні переваги застосування наведеного, що полягають у сприянні концентрації уваги менеджменту на пріоритетах підприємства; збільшенні прибутковості компаній за рахунок зниження витрат та залученні додаткових ресурсів.

Окреслено виняткову роль застосування реінжинірингу для підприємств, що сприяє реконструкції організаційних систем компанії та збільшенню пристосованості виробництва до ринкових умов. Визначено, що реінжиніринг можна вважати найбільш радикальним управлінським підходом та підкреслено значимість його використання в умовах кризи. Встановлено, що при успішній діяльності фірми його використання також є ефективним. Підкреслено вагомі переваги реінжинірингу та недоліки даного підходу. Доведено можливість реалізації реінжинірингу на практиці внаслідок переосмислення філософії функціонування компанії та адаптації її до динамічного ринкового середовища.

Аутстафінг розглянуто як ключовий параметр, запровадження якого сприяє формуванню міцних партнерських відносин підприємств через об'єднання ресурсів, знань та компетенції на основі взаємної довіри та регулярної комунікації. Наголошено на обоюдовигідності зазначеної співпраці, адже її наслідком є зміцнення іміджу компаній, зростання їх рейтингів та інвестиційної привабливості. Обґрунтовано, що нині аутстафінг більшою мірою притаманний західним компаніям. Вітчизняні підприємства практично не використовують його переваги внаслідок ряду об'єктивних та суб'єктивних причин. Підкреслено, що застосування аутсорсингу, реінжинірингу та аутстафінгу слід вважати перспективними підходами для вітчизняного бізнесового простору.

Ключові слова: бізнес-процес, аутсорсинг, реінжиніринг, аутстафінг, інновації, маркетинг.

Keywords: business-process, outsorsing, reengineering, autstaffing, innovation, marketing.

STATEMENT OF THE PROBLEM IN A GENERAL FORM AND ITS CONNECTION WITH THE IMPORTANT SCIENTIFIC OR PRACTICAL TASKS

Global world transformations encourage enterprises to outline their own guidelines, taking into account external, internal risks and economic fluctuations. Therefore, the enterprises innovative activity should be considered as the key condition of the country socio-economic development with the ultimate goal that is the priority methods and technologies introduction. In this regard, the formation of the strategic priorities of the business initiative development that is applied in aggressive competition conditions is determined by the degree of enterprises adaptability to probable crisis situations and serves as a basis for the long-term strategic decisions implementation. At the same

time, the prerogative of the modern business units functioning is the possibility of marketing tools using for independent decisions making regarding to the consistent diagnosis of the surrounding situation and conjectural changes and the competitive behavior of the market relations participant's analyzation.

ANALYSIS OF THE LATEST RESEARCH AND PUBLICATIONS, IN WHICH THE SOLUTION OF THIS PROBLEM WAS INITIATED

Various aspects of the practice of the outsourcing, the reengineering and the outstaffing have been investigated by the domestic scientific community. This problem is studied by: Kyfyak V., Lopatynskyi Y. [1], Gadecka Z., Tobilevich Yu., Gubar O., Nazarenko S., Tonjuk M. [4—7], Shilova T. [10]. At the same time, in the conditions of rapid market trends changes, the issue of these methods effectiveness requires further in-depth study.

Table 1. The procedure of the managerial outsourcing decisions making

<i>The main stages</i>	<i>The methodological significance</i>
<i>necessity</i>	the companies goals and expectations specification;
<i>search counterparty</i>	potential partners monitoring, as well as their experience and reputation;
<i>choosing a partner</i>	the best companion choosing;
<i>concluding the contract</i>	an agreement signing, with a clear definition of the collaboration conditions, works amount and terms of their execution, etc.;
<i>cooperation</i>	the mutually beneficial assistance and communication establishment;
<i>verdict</i>	the continuation or termination of interaction

Source: [own research].

Table 2. The arguments against the outsourcing

<i>The arguments</i>	<i>The characteristics</i>
<i>resource safety</i>	necessary equipment existence for the wide range operations and tasks realization;
<i>constancy</i>	permanence of the company's presence on the market;
<i>privacy</i>	the business transactions confidentiality;
<i>independence</i>	making own key decisions by management;
<i>control</i>	available stocks constant monitoring

Source: [own research].

THE GOALS OF THE ARTICLE FORMULATION (STATEMENT OF THE TASK)

The purpose of this study is to justify the necessity of marketing tools expending for the outsourcing, the reengineering and the outstaffing implementation to the domestic business practice.

PRESENTATION OF THE MAIN STUDY MATERIAL WITH A FULL JUSTIFICATION OF THE OBTAINED SCIENTIFIC RESULTS

Khodakivska O., Hnatenko I., Dyachenko T., Sabyi I. note that the rate of the scientific data accumulation is ahead the rate of their comprehension and conceptual interpretation, that determines the vectorial flow of data from the representative empirically practical subsystem to its meaningful core and explains why the essential and meaningful cores formation, that are the foundation of the innovative economy development theory, is moving slowly. Therefore, the determinants of the marketing business processes transformation, according to the authors, in the context of the innovative changes introduction, require detailed and thorough study [8, 5—11].

In the conditions of the economic space constant changes, the radically necessary mechanism for the possible strategic priorities formation is the presence of clear guidelines for the strategic enterprises development, that requires the activities stabilization and the effective tools for adequate resistance to the external and internal threats searching. The domestic business instability leads to a significant decrease in its efficiency, and, therefore, the existing business structures direct their efforts towards finding reserves to their potential strengthening, as well as the innovation and investment sources through the individual

operations convergence, that means convergence, confluence, stabilization of activity to achieve balance and cumulative effect of such interaction. The outsourcing, the reengineering and the outstaffing advantages usage play an important role in this process.

The outsourcing is a set of measures aimed at the certain processes transfer and functions by the enterprise to another organization that professionally specializes in the given tasks execution. Essentially, this is the temporary hiring of employers or teams with the necessary experience and competencies to perform specific business responsibilities. The sequence of the company's management decision-making according to the outsourcing implementation is shown in Table 1.

The following advantages of the outsourcing are distinguished: concentration: compactness of resources on the main production for solving strategic tasks; manufacturability: access to innovations; cost minimization: avoiding the need to recruit permanent staff and reducing transaction costs.

The outsourcing procedure is currently not widespread in the domestic business. The main reasons of such situation are: legislative gaps; unwillingness of the company management to delegate authority and give part of their business to another owner due to little experience; probability of direct control over individual operations losses and information outflow (failure in confidentiality saving). Table 2 presents the arguments against the outsourcing.

Along with this, the application of the given approach helps to focus the management's attention on the company's priorities; allows to increase its profitability by reducing costs and engaging

Table 3. The arguments in favor the outsourcing

<i>The arguments</i>	<i>The characteristics</i>
<i>technical parameters</i>	the company does not have the equipment for tasks providing;
<i>concentration</i>	focus on the main function;
<i>expenses</i>	limited independence of costly operation execution;
<i>perspectiveness</i>	long-term cooperation based on stable relations with counterparties;
<i>risks reduction</i>	the risks leveling, especially in the periods of limited (seasonal) demand;
<i>quality</i>	ensuring the highest services quality in support of specialized suppliers with experience and appropriate equipment;
<i>profitness</i>	the significant investment for small-sized companies or for firms with small orders

Source: [own research].

additional resources; rises the attractiveness of the enterprise for investors and contributes to the strategic plans construction (Table 3).

Outsourcing activities are especially important for small-sized enterprises, because they have the opportunity to transfer related functions to the service companies, such as the development of a marketing strategy, logistics services, consulting, jurisprudence and the IT-industry. Before making the decision about the outsourcing, the management of the company carefully analyzes the level of the firm current costs and profits, comparing them with the expected ones. In the case of a positive decision, key goals are outlined, tactics for their implementation are chosen, basic parameters of operations and the possibility of their adjustment are agreed upon. Therefore, the further choice in favor the outsourcing or in favor the independent the enterprises main functions realization depends on the specific situation and remains under the company's management.

The logical incompleteness of the modern business transformations requires the development of a holistic view of the directions and forms of enterprises marketing cooperation under the conditions of their convergence. In addition, modern management faces the urgent question of the effective management system creating for various spheres organizations with business activity directions, at the same time, market factors turbulence confirm the objective need to introduce the latest methods of management processes improving, in particular, reengineering, aimed at the enterprise organizational systems reconstruction in order to avoid the certain functions duplication and the production of the market conditions adaptability increasing.

The purpose of the reengineering is the company's business processes fundamental restructuring and the significant improvements of all components of the enterprise organizational and economic mechanism obtaining, it is not about the classic improvement of the quality of the company's functioning, but about its complete reconstruction. In essence, the reengineering

involves reorienting management in the direction of the process approach, that is, rejection of the traditional management system in favor to the high-tech one based on the radically new business goals formation with the fundamentally new technologies use to achieve them and significantly increases the quality and speed of service. It should be emphasized that the business processes reengineering is one of the most radical management approach, however, it can be used both in crisis conditions and in case of successful company activity in order to obtain competitive advantages.

The reengineering can be applied in the following cases: companies are near the bankruptcy and need crucial changes in the systems of their own business processes; forecasting the probability of a crisis for the company due to increased competitive pressure or external influences changes; companies aim to maintain leadership in the promising markets by creating a new business model.

Among the significant advantages of the reengineering, the following are given: unproductive structural links elimination; the production processes, which stimulates the company's activity efficiency growth improvement; control over the resources strengthening usage; more perfect organizational structure creation; innovative management methods application; advanced approaches practice. The disadvantages of this approach include: the modern ways of conducting business finding and the necessity of the company's activity fundamentally new vectors, that means significant time, material and financial resources expenditure creation.

The reengineering implementation in practice allows the companies to rethink operating philosophy and to adapt it to the dynamics market condition. It is noted that the possibilities of the reengineering applying consist the business processes redesign, based on costs reduction, increased labor productivity, production procedures orderliness and the products and the services quality improvement, that leads to the company's consolidation

and their product offering competitiveness. The practical application of the idea of the reengineering means: a number of operations to reduce the interfaces combining; multivariate works providing; vertical interactions minimization; the specialist training system significant improvement, that leads to decline the control and speeds up the deadlines in outlined tasks achievement. Therefore, the reengineering can be considered as a connecting link that unites different elements of the organizational structure and allows them to work in a coordinated and effective manner. In principle, the reengineering is not only the modern enterprise additional attribute, but also a critical factor of their competitiveness.

The outstaffing means the introduction of the customer's enterprise personnel to the provider company, where the employers save their jobs and executive functions. At the same time, the employer's responsibilities are transferred to the provider, which assumes full legal and administrative duty for the employees. Such activity allows the employer to reduce costs due to the minimization of personnel maintenance work, because there is no need to rent apartment and workplace equipment when the company's staff is reduced.

In addition, the distribution of responsibility, authority, financial reporting on the basis of the outstaffing resolves inter-functional conflicts, allowing to obtain optimal results, minimize costs and maximize profits. The advantage, in this case, is the improvement of the company's performance indicators and the image establishment, that will contribute to the company's ratings growth and the investment attractiveness. A key parameter for the outstaffing introduction should be considered strong partnership relations, that allows enterprises to combine resources, knowledge and competences to achieve common goals. The basis of such relationships is trust, regular communication, compromises finding and misunderstandings avoiding. At the same time, the stability of a long-term partnership is possible only if such cooperation is mutually beneficial.

It is worth to emphasize that the modern company's reticence regarding the innovative activities application, it can be explained by internal reasons, in particular, the lack of the full-fledged resource provision. However, the problem of innovations establishment impossibility by one's own efforts can be overcome by choosing the outsourcing, the reengineering or the outstaffing. From a marketing point of view, such domestic company's integration into the global space will contribute to the formation of long-term relations with counterparties,

that are enable their potential economic risks reduce. Therefore, in future, enterprises will be able not only diversify their activity and adapt it to changing consumer demand, but significantly their competitiveness strengthen.

CONCLUSIONS OF THIS STUDY AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH IN THIS DIRECTION

Thus, the modern enterprises efficiency increasing requires the activation of their innovative initiative. At the same time, the introduction of such innovations is often associated with internal obstacles, such as the appropriate material, technical and financial enterprises resources absence. In addition, the large majority of companies are guided by proven conceptual approaches. At the same time, the adjustment of the traditional methods towards the latest technologies expending will contribute to their economic potential growth. The proposed is most relevant for the small-scale business entities that are subjected to the greatest market pressure. In the long term, business units operating on the basis of the combined efforts of management personnel, their own structural divisions, subsidiary companies and logistics partners will probably be much more successful. The result of such interaction will be the strengthening of the enterprises market positions and their access into fundamentally new levels of management to obtaining convincing competitive benefits.

Література:

1. Kyfyak, V. & Lopatynskyi, Y. Methodological approaches to business processes reengineering at modern enterprises. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. 4 (4), 151—158. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-4-151-158>.
2. Yareмова М. Тарасович Л., Кілітська О., Будник О. (2023), Activation of the investment potential as a prerequisite for managing business development. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 12. С. 65—72. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.12.65>
3. Аутсорсинг в Україні й у світі: особливості, тенденції та перспективи. *Юрист & Закон*. 2023. № 38. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA010850
4. Гадецька З.М., Тобілевич Ю.Є. Побудова оптимальної моделі реінжинірингу бізнес-процесів. *Економіка і суспільство*. 2018. № 19. С. 1436—1441. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-213>
5. Губарь О.. Аналіз розвитку ІТ-аутсорсингу в Україні в умовах глобалізації бізнесу. Під-

приємництво та інновації, 2020. № 11, С. 69—73. <https://doi.org/10.37320/2415-3583/11.10>

6. Назаренко С.М. Закордонний досвід використання аутсорсингу. Держава і регіони. № 4 (121). 2021. С. 23—29.

7. Тонюк М.О. Аутсорсинг як інструмент забезпечення ефективної діяльності підприємства. Економіка і суспільство. 2017. № 10. С. 372—376.

8. Ходаківська О. В., Гнатенко І. А., Дяченко Т. О., Сабій І. М. Моделі підприємництва в умовах інноваційної економіки та економіки знань: управління ресурсами та витратами. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 15. С. 5—11. <https://doi.org/10.32702/2306-6814-2021.15.5>.

9. Хоменко І., Хоменко О. Особливості ІТ-галузі в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2023. № 2 (34). С. 143—153. [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-2\(34\)-143-153](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-2(34)-143-153)

10. Шилова Т. О. Модель впровадження проекту реінжинірингу бізнес-процесів у транспортно-логістичній галузі. Економіка та суспільство. 2020. Вип. 22. available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/119/114>. (Accessed 25.12.2023). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-86>.

References:

1. Kyfyak, V., & Lopatynskyi, Y. (2018), "Methodological approaches to business processes reengineering at modern enterprises", Baltic Journal of Economic Studies, vol. 4 (4), pp. 151—158. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-4-151-158>.

2. Yareмова, М. Tarasovych, L., Kilnitska, O. and Budnik, O. (2023), "Activation of the investment potential as a prerequisite for managing business development", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 12, pp. 65—72. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.12.65>.

3. Liga Zakon (2023), "Outsourcing in Ukraine and in the world: features, trends and prospects", Yurist & Zakon, vol. 38, available at: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA010850 (Accessed: 04.01.2023).

4. Gadecka, Z.M. and Tobilevich, Yu.E. (2018), "Building an optimal process reengineering model", Ekonomika i suspilstvo, vol. 19, pp. 1436—1441. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-213>.

5. Gubar, O. (2020), "Analysis of the IT outsourcing in Ukraine in the context of business globalization", Pidpruemnytctvo ta innivacii, vol. 11, pp. 69—73. <https://doi.org/10.37320/2415-3583/11.10>.

6. Nazarenko, S.M. (2021), "Foreign experience of outsourcing use", Derzhava i regionu, vol. 4 (121), pp. 23—29.

7. Tonjuk, M.O (2017), "Outsourcing as an instrument for ensuring the efficient operation of the enterprises", Ekonomika i suspilstvo, vol. 10, pp. 372—376.

8. Khodakivska, O., Hnatenko, I., Diachenko, T. and Sabii, I. (2021), "Entrepreneurship models in the conditions of innovative economy and knowledge economy: resource and cost management", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 15, pp. 5—11. DOI: [10.32702/2306-6814.2021.15.5](https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.15.5).

9. Khomenko I. and Khomenko, O. (2023), "Peculiarities of the IT industry in Ukraine: current state and development prospects", Problemu i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnya, vol. 2 (34), pp. 143—153. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-2\(34\)-143-153](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-2(34)-143-153).

10. Shilova, T. O. (2020), "The model of the implementation of the business process reengineering in the transport and logistics industry", Ekonomika i suspilstvo, [Online], vol. 22, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/119/114>. (Accessed 25.12.2023). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-86>.

Стаття надійшла до редакції 20.01.2023 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 338.001.36

V. Zadoia,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and Management, Ukrainian State University of Science and Technology

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9408-4978>

T. Charkina,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Head of the Department

of Economics and Management, Ukrainian State University of Science and Technology

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6202-0910>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.3.21

INTEGRATED APPROACH TO MARKETING STRATEGIES IN THE STARTUP INDUSTRY

В. О. Задоя,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та менеджменту,

Український державний університет науки і технологій

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9408-4978>

Т. Ю. Чаркіна,

д. е. н., доцент, завідувач кафедри економіки та менеджменту,

Український державний університет науки і технологій

ІНТЕГРОВАНІЙ ПІДХІД ДО МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ У СТАРТАП ІНДУСТРІЇ

The study analyses and evaluates marketing strategies that can be used by start-up companies to ensure rapid growth, attract customers and create a brand identity. The following methods were used to achieve the goal and solve these problems: statistical analysis: to process and interpret data related to marketing strategies and their impact on the success of startups; theoretical analysis: consideration of existing knowledge, theories, and models in the field of startup marketing and analysis of scientific papers, articles, and other publications, which allows to summarise existing approaches and concepts; economic and mathematical modelling: to evaluate different marketing strategies and determine their potential effectiveness. The developed multi-criteria optimisation model helps to choose the optimal strategy, taking into account various determinants such as budget, time, resources, profit, risks, etc. This model allows to systematise the decision-making process and more objectively evaluate and compare different alternatives, maximise overall efficiency by choosing among alternative strategies those that best meet the conditions and goals of the company. Scientific novelty: an integrated approach to marketing strategies for start-up companies is proposed, taking into account modern digital trends. A multi-criteria model for optimising marketing strategies using economic and mathematical modelling has been developed, which opens up new opportunities for effective strategy selection in the context of limited resources and high uncertainty inherent in this business model. Practical significance. The implementation of an integrated approach allows providing recommendations for the development and implementation of effective marketing strategies for start-up companies, venture capital funds and accelerators. Particular emphasis is placed on the use of analytical methods, such as economic and mathematical modelling, to optimise marketing decisions. The use of this approach provides practical tools for identifying target markets, efficient allocation of resources and minimising risks.

Мета дослідження — аналіз та оцінка маркетингових стратегій, які можуть бути використані стартапам-компаніями для забезпечення швидкого зростання, залучення клієнтів і створення брендової ідентичності. Для досягнення мети і вирішення зазначених завдань було використано наступні методи: статистичний аналіз: для обробки та інтерпретації даних, пов'язаних з маркетинговими стратегіями та їх впливом на успіх стартапів; теоретичний аналіз: розгляд вже існуючих знань, теорій, і моделей у сфері маркетингу стартапів та аналіз наукових робіт, статей, та інших

видань, що дає змогу узагальнити існуючі підходи та концепції; економіко-математичне моделювання: для оцінки різних маркетингових стратегій та визначення їх потенційної ефективності. Розроблена багатокритеріальна модель оптимізації допомагає вибрати оптимальну стратегію, враховуючи різні детермінанти, такі як бюджет, час, ресурси, прибуток, ризики і ін. Ця модель дозволяє систематизувати процес прийняття рішень і більш об'єктивно оцінювати та порівнювати різні альтернативи, максимізувати загальну ефективність, обираючи серед альтернативних стратегій, ті які найкраще відповідають умовам та цілям компанії. Запропоновано інтегрований підхід до маркетингових стратегій для стартап-компаній, що враховує сучасні цифрові тенденції. Розроблено багатокритеріальна модель оптимізації маркетингових стратегій з використанням економіко-математичного моделювання, що відкриває нові можливості для ефективного вибору стратегій у умовах обмежених ресурсів та високої невизначеності, характерних для цієї бізнес-моделі. Практична значимість статті полягає в тому, що реалізація інтегрованого підходу дозволяє надавати рекомендації щодо розробки та імплементації ефективних маркетингових стратегій для компаній-стартапів. Особливий акцент зроблено на використанні аналітичних методів, таких як економіко-математичне моделювання, для оптимізації рішень у маркетингу. Використання даного підходу надає практичні інструменти для визначення цільових ринків, ефективного розподілу ресурсів та мінімізації ризиків.

Keywords: marketing strategies, integrated approach, start-up projects, business model, economic efficiency, model of optimisation of marketing strategies.

Ключові слова: маркетингові стратегії, інтегрований підхід, стартап-проекти, бізнес-модель, економічна ефективність, модель оптимізації маркетингових стратегій.

PROBLEM STATEMENT

In a rapidly evolving business world, start-up companies are key players driving innovation and competition. Marketing, a critical function for the success of any business, creates unique challenges and opportunities for startups. Unlike established firms, start-ups must navigate marketing in the face of limited resources, market uncertainty and the urgent need for rapid growth. Modern economic realities require an in-depth analysis of the marketing process in startup projects, taking into account the negative factors of external influence, in order to evaluate strategies and practices inherent in this type of business project.

Startups operate in a dynamic and often unpredictable environment, and as a result, traditional marketing models are only partially applicable. Marketing strategies for startup projects should not only attract customers, but also build brand identity, promote customer loyalty, and sometimes inform the market about completely new products or services. This unique combination of requirements requires a fresh look at marketing theories and strategies through the lens of the startup ecosystem.

Marketing models, while providing a solid foundation, are often unable to fully meet the requirements of startups for rapid growth and scaling. As a result, startup companies are increasingly

turning to digital platforms and social media not only because of their cost-effectiveness, but also because of their ability to scale quickly and reach a diverse audience.

The current landscape of startup marketing research shows a propensity for digital and guerilla marketing tactics, given their productivity, wide reach and efficient cost. Social media platforms, influencer partnerships and content marketing have become the cornerstone of many startup marketing campaigns. However, there is a notable gap in academic research on how start-up companies can effectively integrate these modern approaches with more traditional marketing methods such as networking, direct sales or public relations.

Moreover, while the existing academic literature extensively covers consumer-facing start-ups, there is relatively little research on B2B (business-to-business) marketing strategies. This gap is particularly important given the challenges and opportunities inherent in B2B marketing, such as longer sales cycles, the importance of relationship building, and the typically higher transaction values.

To understand the unique environment in which start-up companies operate, it is important to recognise the nuanced differences between them and their established counter-

parts. Start-ups are characterised by innovative approaches, often disrupting traditional markets with new products or services. This disruptive nature requires the use of marketing approaches that not only allow them to reach a wide audience, but also to attract them to their consumer segment.

ANALYSIS OF THE LATEST RESEARCH AND PUBLICATIONS

An analysis of the current literature reveals an emphasis on digital marketing strategies, with a particular focus on social media and content marketing as cost-effective tools for start-ups. However, there is a gap in research on the integration of traditional marketing practices in the startup environment. Moreover, while much has been written about consumer startups, the marketing of startup projects remains under-researched.

Significant contributions to the study of the peculiarities of startup projects in the field of economics and business have been made by such scholars as S. Blank, R. Dorf, E. Rice, C. Colwell, Graham, F. Brad [1–4] and others. Discussions on the definition of the concept of "startup", analysis of approaches to the classification of startups, their life cycles and methods of attracting investments have been ongoing since 1939 [5].

Modern methodological concepts of startup enterprise management, as well as international and national experience in creating startup projects, have been studied by Ukrainian scientists V. Dergachova, N. Sytnyk, D. Voloshyn, N. Ivashova, D. Krytskyi, O. Mrykhina, T. Sak [6] and others.

International and domestic researchers A. Kasich, V. Kolesnyk [7], O. Havrysh, D. Zbanatskyi, M. Kravchenko and others offered their vision of business models, defined their components and substantiated their areas of application.

The theoretical aspects and practical problems of applying marketing management at different stages of socio-economic systems have been studied by both domestic and Western researchers, including F. Kotler, K. Keller, J. Lambin, P. Doyle and F. Stern, S. Solntsev [8], O. Zozulov, N. Yudina, T. Tsareva, N. Yazvinska, O. Humenna, K. Pichyk, N. Romanchenko, etc.

Steve Blank, known for his work on customer development theory, and Eric Ries, author of *The Lean Startup*, have significantly influenced the approach of startup companies to market strategies. Their emphasis on agile methodologies and iterative product development, while not exclusively focused on marketing, had profound implications for the development of marketing

strategies in these business models going forward. These methodologies outline a customer-centric approach, rapid experimentation, and cost-effective use of resources that is critical in startup marketing.

In the field of digital marketing, researchers such as Philip Kotler, often referred to as the "father of modern marketing", have proposed fundamental theories adapted to the digital age. Kotler's work on marketing management provides a comprehensive view of marketing that has become important for startups seeking to create effective marketing strategies in the digital environment [9].

According to Sak T. [6], the success of startup marketing is the implementation of an innovative concept in the form of a product or service that attracts customers with its novelty. The scientist emphasises that startup marketing differs from the traditional approach in the following aspects

- focus on explaining the innovative idea to the target audience;
- organisation of marketing research for concepts that may not yet be implemented into a product;
- adaptation of marketing strategies depending on the specifics of the business area and the availability of investments;
- assessment of the choice of marketing tools at different stages of the startup life cycle.

Chazov E. in his work [10] notes: "A startup is a newly created company that develops its business based on innovations or advanced technologies. This firm is usually limited in resources, both human and financial, and has ambitions to enter the market. They can introduce technologies that are new to the global market, as well as to the local market, where the technology or idea is already known, but is new to a particular region or country."

One of the key areas of focus was the application of guerrilla marketing strategies in start-ups. Ukrainian scholars have been exploring how unconventional marketing tactics can be particularly effective for start-ups operating with limited resources. These studies have highlighted the importance of creativity and innovation in startup marketing, attributes that are essential in a competitive market landscape.

In addition, research by international and domestic scholars provides valuable insights into the marketing challenges faced by start-up companies and explores not only the theoretical foundations but also the practical aspects of managing start-up projects and developing effective innovative marketing strategies.

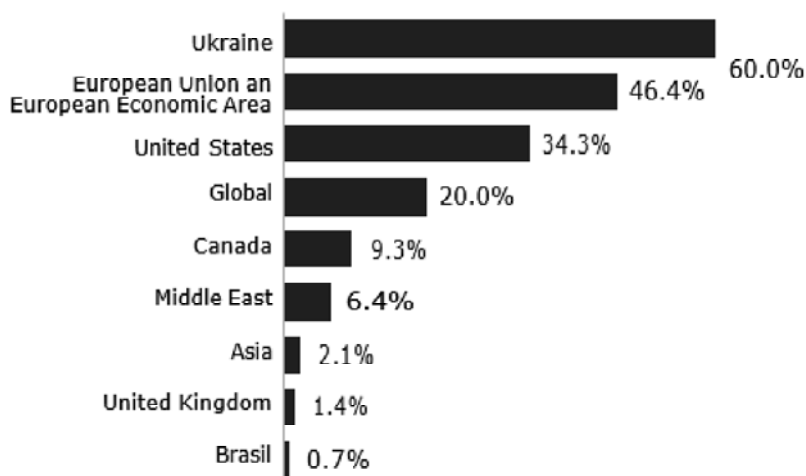

Fig. 1. Key market for startups from Ukraine

Source: compiled by the authors based on [11].

OBJECTIVE

To analyse and evaluate marketing strategies that can be used by start-up companies to ensure rapid growth, attract customers and create a brand identity.

SUMMARY OF THE MAIN MATERIAL

Start-ups are new businesses in the development stage, often without legal entity status, and are based on innovative ideas or technologies. In the 2022 global ranking of startup ecosystems by analyst firm StartupBlink, Ukraine was ranked 50th, down 16 positions from 34th place in 2021. Among European countries, Ukraine dropped to

30th place, losing nine positions. In 2021, Ukrainian startup companies attracted a record \$832 million in investment, 45% more than in the previous year.

A full-scale war certainly affects the development of the startup industry. A study conducted in the summer of 2022 by the Ministry and the Committee on Digital Transformation of Ukraine to assess the impact on Ukrainian startup companies [11] showed that the Ukrainian market remains the key market for 60% of startups, followed by the markets of the European Union (46.4%) and North America (US — 34.3%, Canada — 9.3%).

Every fifth startup sees the global market as its main target (Figure 1).

Kyiv, the capital of Ukraine, was ranked 93rd, down 45 places, but remains in 23rd place among the world's top 25 cities for startup marketing. Other Ukrainian cities also experienced a decline in the ranking of their startup ecosystems, falling below 700th place: Odesa fell 348 places to 742nd, Lviv 494 places to 749th, and Kharkiv 342 places to 855th. In 2022, only four Ukrainian cities remained among the top 1,000, down from six last year [12].

On a global scale, in 2023, a statistical analysis of the distribution of this business model across the world shows that the United States of America has a large gap with other countries in terms of the number of startups, which is 7,506. India, which is active in this area, is in second place with a total of 15427 units. The third place in this ranking belongs to the United Kingdom with 6843 startups (Fig. 2).

Overall, the number of startup projects in the United States is almost three times higher than the total number of startups in nine other countries combined [13].

The sectoral distribution of startup companies in the world in 2022 shows that 7.1% of registered companies focus on the development of financial technologies. The second largest number of startups is in life sciences and healthcare with 6.8%, artificial intelligence with 5.0%, gaming with 4.7%, advertising technologies with 3.3%, and educational technologies with 2.8% [13].

It may be noted that modern start-up companies are increasingly gravitating towards Internet and digital technologies.

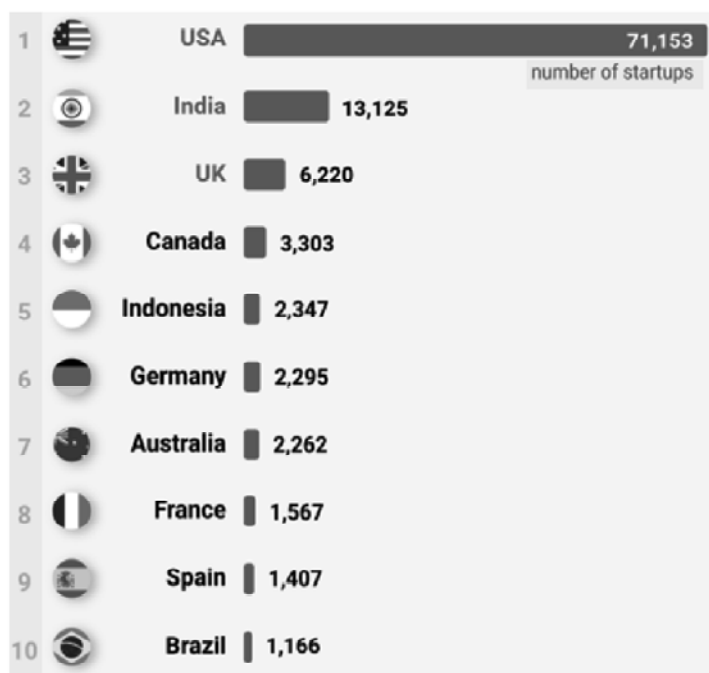

Fig. 2. Number of startups by country in 2023

Source: compiled by the authors based on [12–14].

This information also makes it possible to identify trends in which industry may be the most attractive for creating new startups in the near future (Fig. 3).

Startup projects fail for a variety of reasons, from insufficient funding to ineffective marketing strategies or a combination of factors. As of 2022, the percentage of failed startups was 90%. The majority of startups face problems due to a misunderstanding of current market demand (42%), which leads to the closure of the project.

Other significant reasons for the termination of activities are: failure of financing — 29%, poor team organisation — 23%, intense competition — 19%, and problems with cost management — 18% [14]. Another important reason may be the inability to implement an effective marketing strategy for this business model (Fig. 4).

The success of a startup is inextricably linked to its understanding of the market in which it operates. Market research is not just a tool for measuring consumer interest, but a fundamental process of product development, target audience identification and strategy formation. Statistical research confirms that in the context of start-ups, where resources are limited and the margin for error is small, the role of market research is becoming increasingly important.

Understanding the market is only the first step; translating this understanding into an effective marketing strategy is crucial. The right marketing strategy is aligned with the information gleaned from market research and tailored to the startup's unique position and resources. This process involves choosing the right channels, crafting the right message and targeting the right audience to ensure that limited resources are used optimally and have the maximum impact.

The link between comprehensive market research and the development of a successful marketing strategy is key, and its effectiveness can often mean the difference between success and failure for a startup.

The dynamics of startup marketing are constantly evolving. To be competitive, startup companies need to stay on top of the latest trends, especially in terms of technological innovation and changes in the digital landscape.

The social network LinkedIn publishes the following trends in startup marketing that are relevant for the next two years [15]:

— Data-driven marketing: collecting information on consumer behaviour to conduct a marketing campaign aimed directly at the target consumer segment.

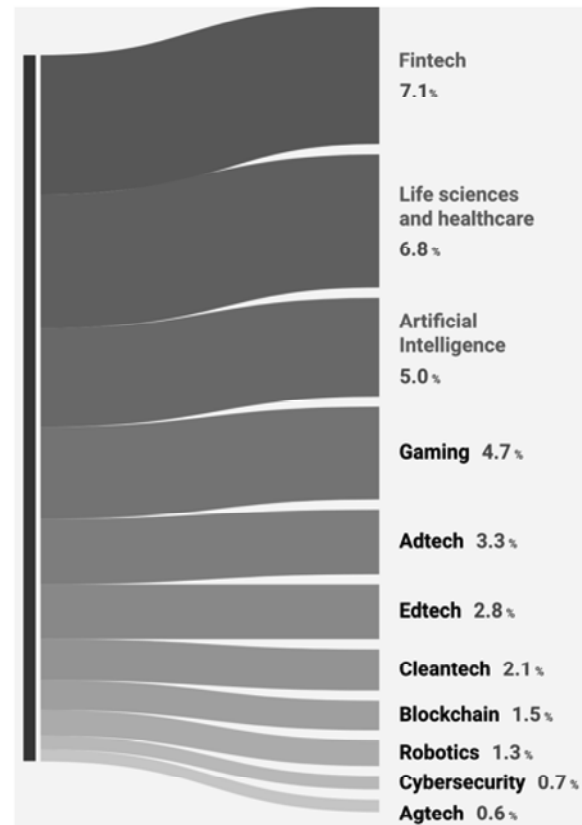

Fig. 3. Distribution of startups around the world in 2022 by industry

Source: compiled by the authors based on [12–14].

— Influencer marketing: influencer marketing strategy to promote your brand and product.

— Personalisation: Tailoring marketing messages to individual customers based on their interests, preferences and behaviour.

— Artificial intelligence (AI): automation of tasks such as lead generation, customer segmentation, and content creation.

— Interactive content: the introduction of augmented reality (AR) and virtual reality (VR)

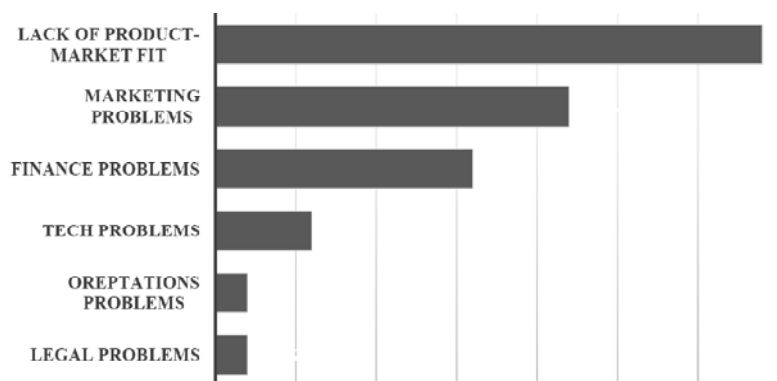

Fig. 4. The main reasons for startup failures in 2022

Source: compiled by the authors based on [12–14].

to create an immersive and interactive experience for customers.

— Video marketing: using video content more widely in their marketing campaigns to capture the attention of customers and tell their brand story.

— Social responsibility: Commitment to social ethics as a way to stand out and attract customers who are interested in these issues.

— Chatbots and messengers: digitalisation of marketing content to improve customer acquisition, support and interaction.

The problem of choosing the most effective marketing strategy for start-up projects is the need to develop and target the use of modern marketing management models and methods that ensure the efficiency of sales activities and provide competitive advantages in the market.

Economic and mathematical modelling is one of the most widely used methods for analysing the performance and forecasting the economic results of marketing activities for companies of various forms of ownership and product lines.

For a successful mathematical analysis of marketing strategies, it is crucial to organise and define the key elements of product offers. The process of organisation involves identifying and coordinating marketing initiatives that are identical in content and purpose and that form the basis of the product offering. This process of organisation creates the necessary conditions for determining the key characteristics of the product offering, analysing its impact on the target market and the cost of resources for the implementation of marketing activities.

The organisation of product proposals is important because it allows you to identify all the necessary marketing initiatives to commercialise an innovative product and to estimate the required resources in more detail. This approach also facilitates the selection of the most effective marketing tools, taking into account their specific features.

At the same time, despite the availability of detailed information and analytical analysis, it is impossible to predict with complete certainty the positioning of a new product in the market, the effectiveness of marketing communications and the market's reaction to new start-up offers.

Thus, the characteristics of the product offering may need to be adjusted depending on market conditions. If the product offering creates a direct chain of communication between the market and the company, then the channel of information through which the company receives feedback on

the market reaction plays a key role. Businesses that use feedback management rely on the expected reactions of consumers, while assuming that competitors will not change their offerings in response to their market actions. Feedback management plays an important role in the marketing of start-up projects, test marketing and marketing controlling.

When choosing marketing strategies for start-up companies, a large number of different determinants need to be taken into account: budget, time, resources, profit, risks, etc. In this case, it is advisable to apply a multi-criteria optimisation model to determine the optimal strategy that will maximise profit or another key performance indicator and make a decision on the choice between alternatives, taking into account various factors or constraints.

The multiple choice model can also be useful for start-up companies in the following cases

— availability of an alternative of marketing strategies.

— limited resources;

— comparison of marketing strategies according to various economic criteria;

— decision-making in the presence of multiple influencing factors;

— regular updating of the strategy in accordance with changes in the macro environment and performance indicators;

— minimisation of risks;

— identification of competitive advantages, etc.

In this study, the authors propose to apply a multifactor optimisation model to select the most effective marketing strategy in start-up projects using the linear programming method.

Suppose that we have n different marketing strategies ($S_1, S_2, \dots, S_n$), and it is necessary to determine which one to choose in order to maximise the overall efficiency of the company, taking into account various determinants of the external and internal environment.

These determinants may include the following components for each strategy:

— Budget ($B_1, B_2, \dots, B_n$);

— Projected profit, effect, profitability, etc. ($P_1, P_2, \dots, P_n$);

— Time for implementation ($T_1, T_2, \dots, T_n$);

— Available resources (e.g., personnel, technology, etc.) ($R_1, R_2, \dots, R_n$);

— The level of risk associated with each strategy ($R_i, R_i, \dots, R_i$).

Let us denote the variables $X_1, X_2, \dots, X_n$ as coefficients representing the choice of each marketing strategy (0 — not chosen, 1 — chosen).

The variables X are binary variables because they can have only two possible values: 0 or 1 and can be determined on the basis of:

Expert opinion of marketing specialists

Database analysis. The availability of statistical indicators for a certain period of time based on the results of the implementation of various marketing strategies allows the use of analytical methods, such as correlation and regression analysis.

Prioritisation of levers. Based on the priority or importance of each strategy for a startup company.

Depending on the specific conditions that affect the startup project. For example, $X_1 = 1$ if you have enough budget for strategy S_1 , and $X_2 = 0$ if you do not have additional time for strategy S_2 .

It is important that the choice of coefficients is reasonable and consistent with the company's goals and constraints.

In general, the objective function for determining the most effective marketing strategy for a startup company will have the following formula:

$$\Sigma E\Phi_{m.c.} = X_1 P_1 + X_2 P_2 + \dots + X_n * P_n \quad (1),$$

where:

$\Sigma E\Phi_{m.c.}$ — is the target indicator (can be profit, efficiency, rating, etc.) to be maximised or minimised.

$X_1, X_2, \dots, X_n$ — decision variables that indicate which alternatives or strategy choice (0 — not selected, 1 — selected).

The following constraints need to be considered:

— Budget constraint: $X_1 B_1 + X_2 B_2 + \dots + X_n * B_n \leq \text{Budget}$

— Time constraint: $X_1 T_1 + X_2 T_2 + \dots + X_n * T_n \leq \text{Time available}$

— Resource constraint: $X_1 R_1 + X_2 R_2 + \dots + X_n * R_n \leq \text{Available resources}$

— Risk constraint: $X_1 Ri_1 + X_2 Ri_2 + \dots + X_n * Ri_n \leq \text{Maximum risk tolerance}$

— Restriction on the choice of only one strategy: $X_1 + X_2 + \dots + X_n = 1$ (only one strategy can be selected).

This formula allows you to maximise overall performance within the constraints of budget, time, resources and risk and choose the best marketing strategy, taking into account all the factors that are important for a successful startup project.

CONCLUSION

The success of a startup largely depends on a deep understanding of the market and the development of an effective marketing strategy. Market research plays a central role in this

process, not only measuring consumer interest but also serving as the basis for product development, target audience identification and further strategy. In the context of limited resources and high competition, which are typical for start-ups, the role of market research becomes even more important.

An effective marketing strategy must be consistent with the information obtained through market research and be adapted to the unique conditions and resources of the startup.

The study emphasises the importance of an integrated approach to marketing in the context of start-ups, including detailed market research, the development of flexible marketing strategies and the use of modern analytical methods to optimise decisions.

The multi-criteria optimisation model helps to choose the best strategy, taking into account various determinants such as budget, time, resources, profit, risks, etc. This model allows you to systematise the decision-making process and more objectively evaluate and compare different alternatives, maximise overall efficiency by choosing among alternative strategies those that best suit the company's conditions and goals. However, it is also important to remember that this formula is only a decision-making tool, and it should take into account the specific needs, constraints and goals of the start-up project.

Література:

- Blank, S. and Dorf, B. (2012) The Startup Owner's Manual: The Step-by-Step Guide for Building a Great Company. BookBaby, Pennsauken.
- Ries, E. (2011). The lean startup. Crown Business.
- Feld, Brad, Startup Communities: Building an Entrepreneurial Ecosystem in Your City. Hoboken, New Jersey, John Wiley & Sons, Inc, 2012
- Ken Colwell PhD MBA. Starting a Business QuickStart Guide: The Simplified Beginner's Guide to Launching a Successful Small Business, Turning Your Vision into Reality, and Achieving Your Entrepreneurial Dream. 2019. 215 с.
- Forbes-advisor. What Is A Startup? The Ultimate Guide: URL: <https://www.forbes.com/advisor/investing/whatis-a-startup/> (дата звернення: 15.12.2023).
- Сак Т.В. Маркетинг стартапу: особливості, цифрові інструменти та канали просування. Маркетинг і цифрові технології. Том 7. № 1. 2023. URL: <https://mdt-opu.com.ua/index.php/mdt/article/view/292/187>

7. Колесник В.І. Управління стартапами в Україні: проблеми та перспективи. // Економіка харчової промисловості. Том 9, Випуск 4/ 2017. С. 57—61.

8. Маркетинг стартап-проектів / за заг. ред. С. О. Солнцева. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, Видавництво "Політехніка", 2019. 218 с.

9. Kotler, P. and Keller, K. (2014) Marketing Management. 15th Edition, Prentice Hall, Saddle River

10. Чазов Є. Стартап як нова форма ведення бізнесу / Є. Чазов // Наукові праці Національного університету харчових технологій. 2013. № 52. С. 122—128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnukht_2013_52_17. (дата звернення: 15.12.2023).

11. The country at war: the voice of Ukrainian start-ups 2022. TechUkraine, Emerging Europe, Tech Emerging Europe Advocates, Global Tech Ambassadors та TA Ventures. URL: <https://drive.google.com/file/d/18kV886D29iQ3ENmS9NeI13AjFgzeBvoV/view> (дата звернення: 15.12.2023).

12. Forbes Україна. Україна втратила 16 позицій у рейтингу стартап-екосистем світу і посіла 50 місце: URL: <https://forbes.ua/news/ukraine-vtratila-16-pozitsiy-v-reytingu-startap-ekosistem-svitu-y-zaynyala-50-mistse-31052022-6314> (дата звернення: 15.12.2023).

13. FirstSiteGuide. Startup Statistics (2023): 35 Facts and Trends You Must Know: URL: <https://firstsiteguide.com/startup-stats/> (дата звернення: 15.12.2023).

14. Failory. Startup Failure Rate: How Many Startups Fail and Why in 2023?: URL: <https://www.failory.com/blog/startup-failure-rate> (дата звернення: 15.12.2023).

15. LinkedIn. Startup Marketing Trends 2023: URL: https://www.linkedin.com/pulse/startup-marketing-trends-2023-rohit-kuttappan?utm_source=share&utm_medium=guest_desktop&utm_campaign=copy (дата звернення: 15.12.2023).

References:

1. Blank, S. and Dorf, B. (2012), The Startup Owner's Manual: The Step-by-Step Guide for Building a Great Company, BookBaby, Pennsauken, USA.

2. Ries, E. (2011), The lean startup, Crown Business, NY, USA.

3. Feld, B. (2012), Startup Communities: Building an Entrepreneurial Ecosystem in Your City, John Wiley & Sons, Inc, Hoboken, New Jersey, USA.

4. Colwell, K. (2019), Starting a Business QuickStart Guide: The Simplified Beginner's

Guide to Launching a Successful Small Business, Turning Your Vision into Reality, and Achieving Your Entrepreneurial Dream, ClydeBank Media LLC.

5. Forbes-advisor (2022), "What Is A Startup? The Ultimate Guide", available at: <https://www.forbes.com/advisor/investing/whatis-a-startup/> (Accessed 15.12.2023).

6. Sak, T.V. (2023), "Startup marketing: features, digital tools, and promotion channels", Marketynh i tsyfrovi tekhnolohii, vol. 7, No. 1, Available at: <https://mdt-opu.com.ua/index.php/mdt/article/view/292/187> (accessed 15.12.2023).

7. Kolesnyk, V.I. (2017), "Startup management in Ukraine: problems and prospects", Ekonomika kharchovoyi promyslovosti, vol. 9, pp. 57—61.

8. Solntchev, (2019), S. O. Marketing startup proektiv [Marketing of startup projects], KPI im. Igoria Sikorskogo, Vydavnytstvo "Politekhnika", Kyiv, Ukraine.

9. Kotler, P. and Keller, K. (2014), Marketing Management, 15th Edition, Prentice Hall, Saddle River, USA.

10. Chazov, YE. (2013), "Startup as a new form of doing business", Naukovi pratsi Natsional'noho universytetu kharchovykh tekhnolohiy, vol. 52, pp. 122—128.

11. TechUkraine, Emerging Europe, Tech Emerging Europe Advocates, Global Tech Ambassadors та TA Ventures (2022), "The country at war: the voice of Ukrainian start-ups", available at: <https://drive.google.com/file/d/18kV886D29iQ3ENmS9NeI13AjFgzeBvoV/view> (Accessed 15.12.2023).

12. Forbes Ukraine (2022), "Ukraine lost 16 positions in the ranking of the world's startup ecosystems and took 50th place", available at: <https://forbes.ua/news/ukraine-vtratila-16-pozitsiy-v-reytingu-startap-ekosistem-svitu-y-zaynyala-50-mistse-31052022-6314> (Accessed 15.12.2023).

13. FirstSiteGuide. Startup Statistics (2023), "35 Facts and Trends You Must Know", available at: <https://firstsiteguide.com/startup-stats/> (Accessed 15.12.2023).

14. Failory (2023), "Startup Failure Rate: How Many Startups Fail and Why in 2023?", available at: <https://www.failory.com/blog/startup-failure-rate> (Accessed 15.12.2023).

15. LinkedIn (2023), "Startup Marketing Trends", available at: https://www.linkedin.com/pulse/startup-marketing-trends-2023-rohit-kuttappan?utm_source=share&utm_medium=guest_desktop&utm_campaign=copy (Accessed 15.12.2023).

Стаття надійшла до редакції 26.01.2023 р.

УДК 338.1:330.3:332.1

С. О. Тульчинська,

д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1409-3848>

А. О. Гавронський,

аспірант кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-0116-1199>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.3.29

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

S. Tulchynska,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Economics and Entrepreneurship, National technical university of Ukraine "Igor Sikorsky Kiev polytechnic institute"

A. Havronskyi,

Postgraduate Student of the Department of Economics and Entrepreneurship, National technical university of Ukraine "Igor Sikorsky Kiev polytechnic institute"

INTERRELATIONSHIP OF DIGITIZATION AND INNOVATIVE DEVELOPMENT OF TERRITORIES

У статті досліджується взаємозв'язок цифровізації та інноваційного розвитку територій. Визначено роль цифровізації у розвитку територій за рахунок того, що цифрові технології дозволяють оптимізувати процеси, зменшити витрати, підвищити продуктивність та створити нові можливості для розвитку бізнесу, що стає поштовхом до розвитку територій. Досліджено вплив цифровізації на інноваційний розвиток територій в умовах невизначеності середовища. Доведено, що взаємодія цифрової трансформації та інноваційного розвитку на рівні територій дозволяє не лише визначити ключові фактори успіху, але і сприяти формуванню стратегічних рішень для забезпечення належного рівня адаптивності економічних суб'єктів територій в контексті динамічності середовища. Обґрунтовано, що цифровізацію можна розглядати як ефективний інструмент для підвищення конкурентних позицій регіональної економіки, поліпшення якості життя громадян та вирішення соціальних викликів як на національному рівні так і на рівні окремих територій. Проаналізовано Індекс цифрової трансформації регіонів, який виступає одним із інструментів, що дає можливість систематично вимірювати прогрес та ефективність цифрових трансформацій в різних регіонах, роблячи їхні досягнення порівняльними та визначаючи території, які потребують додаткового вдосконалення. Індекс цифрової трансформації регіонів включає в себе такі компоненти готовності до цифровізації як: охоплення домогосподарств цифровою сферою, рівень цифровізації економіки, інтенсивність державної участі у цифровізації. Обґрунтовано, що стабільна та безперешкодна взаємодія учасників економічної діяльності через використання цифрових інструментів є не лише ознакою цифрової економіки, але й ключовим елементом, що сприяє розширенню інноваційного потенціалу територій. Доведено, що зростаюча роль цифровізації переосмислює парадигму інноваційного розвитку територій, оскільки: сприяння співробітництву в сфері впровадження цифрових технологій є додатковим стимулом для інновацій; можливість обміну інформацією між різними ланками економічних систем створює сприятливий контекст для інноваційному розвитку; платформи з великою кількістю користувачів, залучених до процесу цифровізації сприяють створенню середовища для спільної роботи, обміну ідеями та прийняття новаторських рішень.

The article examines the relationship between digitization and innovative territorial development. The role of digitalization in the development of territories has been defined due to the fact that digital technologies allow optimizing processes, reducing costs, increasing productivity and creating new opportunities for business development, which becomes an impetus for the development of territories. The influence of digitalization on the innovative development of territories in conditions of environmental uncertainty is also investigated. It has been proven that the interaction of digital transformation and innovative development at the level of territories allows not only to determine the key factors of success, but also contributes to the formation of strategic decisions to ensure the appropriate level of adaptability of economic subjects of territories in the context of a dynamic environment. It is substantiated that digitalization can be considered as an effective tool for increasing the competitive position of the regional economy, improving the quality of life of citizens, and solving social challenges both at the national level and at the level of individual territories. The Index of Digital Transformation of Regions was analyzed, which acts as one of the tools that makes it possible to systematically measure the progress and effectiveness of digital transformations in different regions, making their achievements comparative and identifying areas that need additional improvement. The index of digital transformation of

regions includes such components of readiness for digitalization as: coverage of households in the digital sphere, the level of digitalization of the economy, the intensity of state participation in digitalization and digital. It is substantiated that the stable and unimpeded interaction of participants in economic activity through the use of digital tools is not only a sign of the digital economy, but also a key element that contributes to the expansion of the innovative potential of territories. It has been proven that the growing role of digitalization defines and rethinks the paradigm of innovative development of territories, since: promoting cooperation in the field of implementation of digital technologies is an additional incentive for innovation; the possibility of exchanging information between different branches of economic systems creates a favorable context for innovative development; platforms with a large number of users involved in the digitalization process contribute to the creation of an environment for joint work, exchange of ideas and implementation of innovative solutions.

Ключові слова: цифровізація, цифрова трансформація, територія, регіон, інноваційний розвиток.

Key words: digitization, digital transformation, territory, region, innovative development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В сучасному світі, який стрімко розвивається, цифрові технології стають одним із ключових каталізаторів інноваційного розвитку територій. Цифровізація, або перехід до використання цифрових технологій у всіх сферах, не тільки трансформує економіку та соціальні відносини, але й відкриває безліч можливостей для розширення інноваційного потенціалу територій. Актуальність теми даного дослідження визначається тим, що цифрові технології дозволяють оптимізувати процеси, зменшити витрати, підвищити продуктивність та створити нові можливості для розвитку бізнесу та суспільства. Впровадження цифрових інструментів у сфері освіти, охорони здоров'я, транспорту, енергетики та інших секторах сприяє інтелектуальному та інноваційному розвитку територій. Загалом цифровізація відіграє критичну роль у формуванні інноваційної екосистеми на територіях, що сприяє їхньому сталому розвитку та виходу на новий рівень конкурентоспроможності в глобальному вимірі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика впливу цифровізації на інноваційний розвиток територій в розрізі окремих аспектів, зокрема щодо основних передумов готовності регіонів до цифрового розвитку, оцінки результативності й ефективності цифровізації локальних територій, сучасних проявів цифрової трансформації регіонів тощо знаходить своє відображення у працях таких науковців, як: О. Антонова [1], Є. Буряк [2], Л. Гришина [3], М. Дергалюк [4], О. Попело, Ю. Рогозян [9], О. Чубарь [13] та ін.

Проте, оскільки цифрові технології не лише трансформують економічний ландшафт, а й визначають нові можливості для підвищення конкурентоспроможності та забезпечення

інноваційного зростання на регіональному рівні, то вивчення впливу цифровізації на розвиток територій є актуальним.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження особливостей впливу цифровізації на інноваційний розвиток територій в умовах невизначеності середовища.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В сучасних умовах вивчення впливу цифровізації на інноваційний розвиток територій стає надзвичайно актуальним завданням. Розмаїття цифрових технологій, їхній стрімкий розвиток та впровадження мають значущий потенціал перетворення не лише економічних, а й соціокультурних аспектів. Дослідження взаємодії цифрової трансформації та інноваційного розвитку на рівні територій дозволяє не лише визначити ключові фактори успіху, але і сприяти формуванню стратегічних рішень для забезпечення належного рівня адаптивності в контексті динамічності середовища.

Виділяють ряд проблем інноваційного розвитку, що мають загальний характер в територіальному контексті. Серед цих проблем відзначають неналежний рівень співпраці між науково-дослідними, освітніми установами та інноваційними підприємствами і недостатню ефективність та слабкий механізм впровадження інновацій у сферу економічної діяльності та їх подальшої комерціалізації.

Також, наявна проблема недостатньої державної підтримки інноваційних проєктів та недостатнього фінансування, яке надходить як з боку державних та місцевих бюджетів так і від приватних інвесторів.

Крім того, важливо відзначити, що повністю не використовуються всі можливості, що передбачені Угодою про асоціацію між Україною

Рис. 1. Значення Індексу цифрової трансформації регіонів України за підсумками 2022 року

Джерело: [5].

та ЄС. Зокрема, це стосується науково-технологічного співробітництва, промислової політики та розвитку підприємництва [10, с. 15].

Виходячи із вище означеного, цифровізацію можна розглядати як ефективний інструмент для підвищення конкурентних позицій національної економіки, поліпшення якості життя громадян та вирішення соціальних викликів як на глобальному рівні так і на рівні окремих територій.

На сьогодні питання оцінки рівня цифрової трансформації концентрується на аналізі міжнародних рейтингів та індексів, які досліджують дані на макроекономічному рівні. Визначені організації, такі як Організація об'єднаних націй (ООН), Всесвітня організація інтелектуальної власності (WIPO), Світовий економічний форум, бізнес-школа INSEAD, Корнельський університет розробляють методики для оцінки цифрової зрілості [9]. Проте, для повної картини розвитку економічного потенціалу України важливо визначити досягнення в контексті цифрової трансформації на рівні територій.

Одним із інструментів, що дає можливість систематично вимірювати прогрес та ефективність цифрових трансформацій в різних ре-

гіонах, роблячи їхні досягнення порівняльними та визначаючи області, які потребують додаткового вдосконалення, є Індекс цифрової трансформації регіонів.

Аналіз значення індексу допомагає ідентифікувати сильні та слабкі сторони кожного регіону в контексті цифрових ініціатив, що, в свою чергу, визначає напрямки для подальших інновацій та планування стратегій розвитку. Такий інструмент допомагає визначити основні чинники, що впливають на рівень цифрової трансформації, та дозволяє розробляти стратегії для вдосконалення інфраструктури, компетенцій, екосистеми інновацій тощо.

Результати дослідження, проведеного у 2022 році, вказують на те, що Індекс цифрової трансформації для України складає 0,650 бали (максимальне значення — 1) (рис. 1). Серед регіонів найвищі показники мають Дніпропетровська та (0,916) та Тернопільська (0,910) області [8]. Зважаючи на повномасштабне вторгнення, цифровий розвиток в розрізі територій є досить важливим каталізатором ефективного відновлення.

Ключовими показниками готовності до цифровізації як країни в цілому, так і її окре-

Рис. 2. Основні напрями регіональної цифровізації в контексті інноваційного розвитку регіонів

Джерело: розроблено автором.

мих територій, є такі істотні фактори, як: охоплення домогосподарств цифровою сферою, рівень цифровізації економіки, інтенсивність державної участі у цифровізації та цифрові розриви [3]. Виходячи із цього, до основних напрямків регіональної цифровізації відносять цифровізацію адміністративних послуг, забезпеченість доступом до швидкісного Інтернету, рівень цифрової грамотності [13]. Розвиток цих стратегічних напрямків сприяє інноваційному розвитку територій (рис. 2).

Зокрема, розвиток та впровадження електронних платформ для надання адміністративних послуг дозволяє громадянам та підприємствам здійснювати звернення і отримувати необхідні документи ефективно та безпечно; вдосконалення роботи ЦНАПів дозволяє забезпечувати максимальну доступність послуг для громадян за рахунок електронних сервісів.

В свою чергу, інфраструктурна розвиненість, зокрема розбудова та удосконалення інфраструктури для забезпечення стабільного та швидкісного Інтернету в усіх населених пунктах регіонів сприяє рівномірному розподілу цифрових можливостей. Щодо рівня цифрової грамотності, то розробка та реалізація освітніх програм для підвищення рівня цифрової грамотності серед населення та бізнес-спільноти, популяризація цифрових технологій та навичок, необхідних для ефективного використання цифрових сервісів, спрямовані на розбудову

ву інфраструктури, покращення доступності та якості цифрових послуг, а також, на підвищення кваліфікації та усвідомленості населення у сфері цифрових технологій.

Цифровізація сприяє впровадженню інновацій в усі сфери від економіки та освіти до соціального обслуговування, сприяючи сталому росту та покращенню якості життя на різних територіях. Таким чином, врахування тенденцій цифрової трансформації у стратегіях регіонального розвитку визначає новий вектор для інноваційного перетворення територій. В даному контексті, задачі, які визначаються стратегіями регіонального розвитку, відповідають основним напрямам Національної програми інформатизації [7], яка передбачає розробку та виконання регіональних програм та проєктів з інформатизації. На регіональному рівні питання координації державної політики цифровізації у розрізі територій, також, окреслено у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021—2027 роки [6], яка передбачає виконання ряду завдань в контексті цифрового розвитку.

Виходячи з вище викладеного, можна зробити висновок про тісний взаємозв'язок між цифровізацією та інноваційним розвитком територій. Зокрема, стабільна та безперешкодна взаємодія учасників економічної діяльності через використання цифрових інструментів є не лише ознакою цифрової економіки, але й ключовим елементом, що забезпечує розширення інноваційного потенціалу територій. Сприяння співробітництву в сфері впровадження цифрових технологій є додатковим стимулом для інновацій. Можливість обміну інформацією між різними ланками економічних систем та ефективне використання інформаційних потоків створює сприятливий контекст для спільного вирішення завдань, що забезпечує інноваційний розвиток. Експериментальні платформи з великою кількістю користувачів, залучених до процесу цифровізації, також є важливим аспектом в контексті інновацій, адже сприяють створенню середовища для спільної роботи, обміну ідеями та прийняття новаторських рішень. Нарешті, зв'язок між сучасними

технологіями та державою, орієнтований на прискорення розвитку нових технологій у регіоні, є ключовим фактором, який активізує інноваційний прогрес та дозволяє ефективно використовувати регіональний інноваційний потенціал [2; 11].

Таким чином, зростаюча роль цифровізації визначає не лише напрямок технологічного прогресу, але й переосмислює парадигму інноваційного розвитку територій. Процеси, що зумовлені стрімким розвитком цифрових технологій, відкривають перед суспільством широкі перспективи у сфері економіки, соціуму та культури. Застосування цифрових інструментів не лише трансформує традиційні методи господарювання та управління, але і створює умови для експоненційного зростання інноваційного потенціалу різних територій. Вплив цифровізації на інноваційний розвиток виявляється не лише в прискоренні темпів технологічного прогресу, але й у переосмисленні підходів до організації роботи, навчання, та взаємодії між суб'єктами господарювання та громадського сектору.

Цифрові трансформації стають каталізатором інновацій, привертаючи увагу владних структур, бізнесу, науковців та громадянського суспільства до необхідності адаптації до нових реалій. У контексті інноваційного розвитку територій, цифровізація виступає не лише як технічний процес, але й як креативний інструмент, що перетворює економічні та соціокультурні ландшафти.

ВИСНОВКИ

Цифровізація в сучасному світі набула ключового значення для інноваційного розвитку територій. Застосування цифрових технологій дозволяє значно підвищити продуктивність, оптимізувати бізнес-процеси та створити нові можливості для розвитку різних галузей, що стає основною платформою для забезпечення конкурентоспроможності територій у глобальному інноваційному середовищі. Проте, необхідно визначати та вирішувати ряд викликів, пов'язаних із цифровою трансформацією територій. Зокрема, розробка ефективних стратегій адаптації економіки, створення сприятливого інноваційного середовища та вирішення питань цифрового розриву стають критично важливими завданнями. Також, важливо враховувати питання кібербезпеки та забезпечення рівного доступу до цифрових можливостей. Успішна реалізація проєктів у напрямі цифрової трансформації територій вимагає активної співпраці між різними стейкхолдерами, такими як держа-

ва, бізнес, науково-освітня спільнота та населення. Забезпечення ефективної взаємодії між цими суб'єктами стає ключовим елементом успіху у створенні цифрових інноваційних екосистем.

Окрім того, важливо розвивати цифрові компетентності у всіх сферах суспільства, щоб забезпечити готовність до використання новітніх технологій, включаючи розвиток цифрової грамотності, адаптацію економічних моделей та формування культури використання цифрових інструментів. У великій мірі, успіх інноваційного розвитку територій в контексті цифрової трансформації залежить від здатності суспільства та його інституцій адаптуватися до нових викликів та визначати оптимальні стратегії розвитку територій в умовах цифровізації.

Література:

1. Антонова О., Серьогін С., Літвінов О., Кривенкова Р. Цифрова трансформація публічного сектору в забезпеченні регіонального партнерства. Аспекти публічного управління. 2023. Том 11. № 3. С. 91—101.
2. Буряк Є., Редько К., Сирцева С., Шуплат О. Особливості вимірювання процесів цифровізації в контексті цілей економічного відновлення: фінансовий аспект. Академічні візії. 2022. Вип. 12. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7290459> (дата звернення 14.12.2023).
3. Гришина Л. Основні передумови готовності регіонів до розвитку цифровізації економіки. Київський національний економічний університет. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/14bb705b-76c0-42f7-ad9e-c0c2e7982a3/content> (дата звернення 4.12.2023).
4. Дергалюк М. О., Тульчинська С. О. Організаційно-економічне забезпечення потенціалоформуючого простору регіонів в умовах цифровізації. Проблеми та перспективи економіки та управління: науковий журнал. 2022. № 4 (32). С. 218—225.
5. Індекс цифрової трансформації регіонів України: підсумки 2022 року. URL: https://oda.zht.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/Indeks_tsyfrovoyi_transformatsiyi_regioniv_Ukrayiny.pdf (дата звернення 17.12.2023).
6. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021—2027 роки: постановка Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 15.12.2023).
7. Про Національну програму інформатизації: Закон України ввід 01.12.2022 № 2807-ІХ.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text> (дата звернення 1.12.2023).

8. Результати цифрової трансформації в регіонах України. Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/rezultati-tsifrovoi-transformatsii-v-regionakh-ukraini-1> (дата звернення 18.12.2023).

9. Рогозян Ю. С., Вахлакова В. В. Теоретико-методичні аспекти оцінки результативності й ефективності цифровізації економіки локальних територій України у воєнний і повоєнний час. *Академічні візії*. 2023. Вип. 19. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7989723> (дата звернення 4.12.2023).

10. Тульчинська С. О. Цифровізація як фактор розвитку регіональних економічних систем в умовах становлення постіндустріального суспільства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 6. С. 13—17.

11. Тульчинська С. О., Дергалюк М. О. Економічний потенціал регіону як стимулятор інтенсифікації розвитку регіональних економічних систем в умовах цифровізації. *Науковий вісник Полісся*. 2022. № 2 (25). С. 114—123.

12. Цзян П. Цифрове забезпечення процесів управління інвестиційно-інноваційним розвитком територій. *Інфраструктура ринку*. 2023. Вип. 71. С. 215—221.

13. Чубарь О. Г., Русин О. О. Сучасні прояви цифрової трансформації регіонів України (за матеріалами Закарпатської області). *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 49. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2294/2215> (дата звернення 14.12.2023).

References:

1. Antonova, O., Serohin, S., Litvinov, O. and Kryvenkova R. (2023), "Digital transformation of the public sector in ensuring regional partnership", *Aspekty publichnogo upravlinnia*, vol. 3, no. 11, pp. 91—101.

2. Buriak, Ye., Redko, K., Syrtseva, S. and Shuplat, O. (2022), "Peculiarities of measuring digitization processes in the context of the entire economic recovery: financial aspect", *Akademichni vizii*, vol. 12, available at: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7290459> (Accessed 14 Des 2023).

3. Hryshyna, L. (2023), "The main prerequisites for the readiness of the regions for the development of digitalization of the economy", *Kyivskiy Natsionalnyi ekonomichnyi universytet*, available at: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/14bb705b-76c0-42f7-ad9e-cc0c2e7982a3/content> (Accessed 4 Des 2013).

4. Derhaliuk, M.O. and Tulchynska, S.O. (2022), "Organizational and economic support of the potential-forming space of regions in conditions of digitalization", *Problemy ta perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia: naukovyi zhurnal*, vol. 4, no. 32, pp. 218—225.

5. Ministry of Digital Transformation of Ukraine (2023), "Index of digital transformation of the regions of Ukraine: results of 2022", available at: https://oda.zht.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/Indeks_tsyfrovoi_transformatsiyi_regioniv_Ukrainy.pdf (Accessed 17 Des 2013).

6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), Resolution "On the approval of the State Regional Development Strategy for 2021–2027", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (Accessed 15 Des 2013).

7. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine "On the National Informatization Program", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text> (Accessed 1 Des 2013).

8. Ministry of Digital Transformation of Ukraine (2023), "Results of digital transformation in the regions of Ukraine", available at: <https://thedigital.gov.ua/news/rezultati-tsifrovoi-transformatsii-v-regionakh-ukraini-1> (Accessed 18 Des 2013).

9. Rohozian, Yu.S. and Vakhlova, V.V. (2023), "Theoretical-methodical aspects of assessing the effectiveness and efficiency of digitalization of the economy of local territories of Ukraine in the war and post-war times", *Akademichni vizii*, vol. 19. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7989723>

10. Tulchynska, S.O. (2023), "Digitization as a factor in the development of regional economic systems in the conditions of the formation of a post-industrial society", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 6, pp. 13—17.

11. Tulchynska, S.O., Derhaliuk, M.O. (2022), "The economic potential of the region as a stimulator of the intensification of the development of regional economic systems in the conditions of digitalization", *Naukovyi visnyk Polissia*, vol. 2, no. 25, pp. 114—123.

12. Tszian, P. (2023), "Digital provision of management processes of investment and innovation development of the territory", *Infrastruktura rynku*, vol. 71, pp. 215—221.

13. Chubar, O.H. and Rusyn, O.O. (2023), "Modern manifestations of digital transformation of the regions of Ukraine (based on the materials of the Transcarpathian region)", *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 49. available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2294/2215> (Accessed 14 Des 2013).

Стаття надійшла до редакції 17.01.2023 р.

УДК 336.7

С. М. Халатур,
д. е. н., професор,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8331-3341>
О. В. Рибаківа,
здобувач групи ФБСз-22,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-5965-3755>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.3.35

СЕК'ЮРИТИЗАЦІЯ АКТИВІВ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ — ЯК СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОГО БАНКІВСЬКОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

S. Khalatur,
Doctor of Economic Sciences, Full Professor
Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Dniprovsk State Agrarian University of Economics
O. Rybakova,
Student of the gr. MgFBSz-22, Dniprovsk State Agrarian University of Economics

SECURITIZATION OF COMMERCIAL BANK ASSETS AS A COMPONENT OF EFFECTIVE BANK MANAGEMENT

У статті розкривається сутність процесу сек'юритизації банківських активів та визначаються умови виникнення та значення даного фінансового інструменту для світової фінансової індустрії. Зазначено історичні етапи виникнення сек'юритизації та надано перелік активів, що використовуються для сек'юритизації. Авторами висвітлено основні ознаки та завдання сек'юритизації активів комерційного банку. Розглянуто та проаналізовано базову схему сек'юритизації активів комерційного банку, визначено послідовність етапів її проведення та їх характеристика. Проведено аналіз наукових джерел щодо виділення інших схем або типів сек'юритизації активів комерційного банку та надана їх характеристика. Визначено роль та значення сек'юритизації для ефективного банківського менеджменту, а також визначено головну мету та основні завдання банківського менеджменту, які можна досягнути та вирішити використовуючи сек'юритизацію активів комерційного банку.

The purpose of the article is to substantiate the theoretical foundations, to highlight specific aspects, namely, features, tasks, types of securitization and to determine the foundations of the organizational and economic mechanism of securitization of assets of commercial banks — as an important component of effective bank management, which is expedient to use in modern conditions. Considering the fact that the banking institution is one of the key units of the country's market economy, which ensures the movement of the country's financial

flows and the continuity of expanded reproduction, an important issue for effective bank management is the search for and justification of new effective financial instruments that will increase financial stability, ensure proper the level of profitability and liquidity of commercial banks in a changing business environment. At the moment, one of such promising innovative financial instruments, which has already proven itself quite well in banking institutions of many countries of the world, is the securitization of commercial bank assets, which involves the transformation of loans provided by banks into liquid securities.

To reveal the topic of the article, the following research methods were used: generalization, analysis, systematization, and for a more visual presentation of the research results, the graphic method was used.

As a result of the study, it was determined that securitization allows a commercial bank to diversify sources of financing, retain income from transferred assets and transfer the risk of default on alienated assets to a special company and investors, increase profitability, liquidity and solvency of the bank. It was determined that the mechanism of securitization of assets of a commercial bank, in addition to the bank itself, also causes a positive impact on the country's economy in general. Such influence is manifested in the stimulation of economic growth and development of the stock market, more effective distribution of risks in the financial sector, cheaper and longer loans for consumers, lower inflation, increased capitalization, and improved liquidity of the banking system.

Ключові слова: сек'юритизація, банківські активи, фінансові ресурси, фінансування, банківський менеджмент, банківські операції.

Key words: securitization, bank assets, financial resources, financing, bank management, banking operations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Банківська установа є однією з ключових одиниць ринкового господарства країни, яка забезпечує рух фінансових потоків країни та неперервність розширеного відтворення. Тому важливим питанням для ефективного банківського менеджменту є пошук та обґрунтування нових дієвих фінансових інструментів, які дозволять підвищити фінансову стійкість, забезпечити належний рівень прибутковості та ліквідності діяльності комерційних банків в мінливому середовищі ведення його діяльності. На разі одним із таких перспективних інноваційних фінансових інструментів, який вже досить добре себе зарекомендував в банківських установах багатьох країн світу є сек'юритизація активів комерційного банку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження теоретико-методологічних аспектів сек'юритизації банківських активів в своїх роботах розглядали зарубіжні вчені: Е. Девідсон, В. Котарі, А. Обей [14], Ф. Фабоцці [8], Л. Хейр, В. Шарп, С. Шварц [15] та інші. Серед вітчизняних науковців даному питанню присвятили свої дослідження наступні науковці: О.Д. Вовчак [1], Г.О. Дорошенко [2], О.П. Дрі-

га [3], Ю. Коваленко, А. Гулей, В. Унінець-Ходаківська, М. Рябокін [4], В. Кирий [5], Н.М. Ткачук [6] та інші. Слід зазначити високий науковий рівень досліджень вищевказаних науковців щодо питання сек'юритизації банківських активів в розрізі основних типів її здійснення. Проте питання сек'юритизації активів комерційного банку в контексті складової ефективного банківського менеджменту є недостатньо вивченим та потребує детального розгляду та дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування теоретичних засад, виділення конкретних аспектів, а саме таких як ознаки, завдання, види сек'юритизації та визначення основ організаційно-економічного механізму сек'юритизації активів комерційного банку — як важливої складової ефективного банківського менеджменту, яку цільно використовувати в умовах сьогодення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Ведення ефективного банківського менеджменту є актуальним завжди та особливо актуальним воно є в сучасних економічних умо-

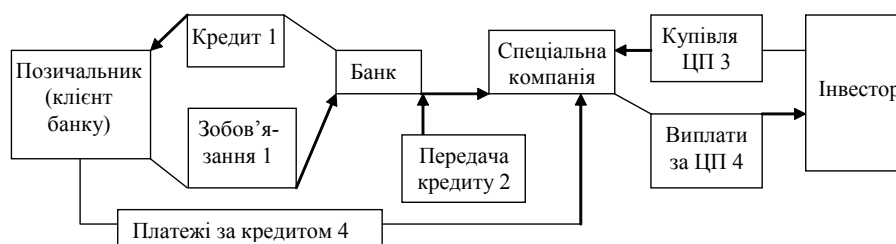

Рис. 1. Базова схема сек'юритизації активів комерційного банку

Джерело: складено авторами.

вах, що ускладнені зростанням банківських ризиків, загостренням міжбанківської конкуренції, кризовими явищами у різних фінансових секторах країни. Саме тому, пошук та запровадження в діяльність інноваційних фінансових інструментів, що сприятимуть ефективному управлінню і забезпеченню фінансової стійкості банківської установи має бути обов'язком та основним стратегічним завданням для менеджменту кожного комерційного банку. Одним із таких відносно нових фінансових інструментів є сек'юритизація активів банку.

Сек'юритизація виникла в США в 1970-х роках. Виникнення явища сек'юритизації стало своєрідною революцією у фінансовому секторі економіки світу та на думку переважної більшості фахівців в сфері економіки та фінансів є однією з головних фінансових інновацій другої половини XX століття, що створила потужний імпульс для нового етапу розвитку світової фінансової індустрії. Історично виникнення явища сек'юритизації пов'язано з іпотечними кредитами, коли Урядова національна асоціація іпотечного кредитування США висунула програму з випуску цінних паперів, забезпечених заставними під нерухомість, з використанням страхування резидентських іпотечних позичок Федеральним управлінням житлового будівництва США [2, с. 157]. З 1980-х років для сек'юритизації починають використовувати неіпотечні активи — споживчі кредити, заборгованість за кредитними картками, авто кредити тощо, причому з кожним роком коло сек'юритизованих активів постійно розширювалося [3, с. 8].

Сьогодні активи комерційному банку для сек'юритизації можуть бути практично будь-якими. Найбільш значна, популярна та еталонна група таких активів — це іпотечні та споживчі кредити, зважаючи на їх досить тривалі фінансові потоки, передбачуваність, прозорість кредитної історії, а також досить низький рівень ризику цих видів кредитів. Але в той же час це можуть бути корпоративні та лізин-

гові кредити, майбутні платежі за кредитними картками та інше [2, 3, 6].

Буквально поняття "сек'юритизація" походить від англійського слова "securities", що в перекладі означає цінні папери, таким чином сек'юритизація активів банку — це продаж боргових вимог банку щодо виданих кредитів шляхом випуску цінних паперів. [4, с. 179]. Тобто банк пропонує для продажу не самі кредити, а цінні папери, які були випущені під кредити, а у міру того як позичальники погашають такі активи (повертають суму боргу та нараховані відсотки), потік доходів спрямовується до власників цінних паперів.

Ознаками сек'юритизації активів комерційного банку виступають наступні процеси:

- формування відповідного пулу дебіторської заборгованості банку;
- супровід сек'юритизації випуском цінних паперів;
- виплати за цінними паперами, випущені через сек'юритизацію банківських активів, які закладені базовими активами;
- пряма кореляція між базовими активами та цінними паперами, випущених під сек'юритизацію.

Розуміння суті сек'юритизації активів банку дозволяє виділити завдання, які можливо виконати та вирішити використовуючи даний фінансовий інструмент в процесі банківського менеджменту. Отож, сек'юритизація банківських активів дозволяє вирішити ряд важливих завдань та питань, які в свою чергу можуть позитивно вплинути на кінцевий фінансовий результат банківської установи, а саме:

- підвищити ефективність системи управління кредитними ризиками;
- забезпечити зростання ліквідності банківського портфеля активів;
- збільшити рівень достатності капіталу;
- забезпечити зростання прибутковості банківської діяльності;
- сформувати диверсифікацію банківського портфеля активів;

Рис. 2. Ефективний банківський менеджменту в рамках сек'юритизації активів банку

Джерело: складено авторами.

— отримати додатковий прибуток за рахунок підвищення прибутковості банківських операцій.

Таким чином під процесом сек'юритизації банківських активів мається на увазі процедура надання певним видам банківських активів форми ліквідних цінних паперів, що обслуговуються і забезпечуються як самими активами, так і грошовими потоками, що генеруються цими активами.

Базова схема сек'юритизації активів комерційного банку представлений на рис. 1.

Базова схема сек'юритизації активів банку передбачає кілька послідовних етапів, на першому етапі банк видає кредит клієнту банку — позичальнику — 1, потім банк передає цей кредит компанії спеціального призначення — 2, далі компанія спеціального призначення випускає цінні папери, забезпечені кредитами — 3, на фінальній стадії платежі за кредитами клієнтами банку траншуються інвесторам, що придбали цінні папери — 4.

Отже, механізм здійснення операцій сек'юритизації активів комерційного банку складається з окремих етапів. Зазначимо, що поділ цього процесу на окремі складові є доволі умовним, для полегшення сприйняття, оскільки їхнє виконання на практиці часто відбувається одночасно. Таким чином, крім базових етапів можна виділити ще ряд допоміжних етапів сек'юритизації активів банку, а саме:

1. Підвищення здатності відчужених активів щодо генерації доходів;
2. Залучення фінансування для придбання банківських активів;
3. Придбання сек'юритизованих активів та укладання угоди щодо їхнього обслуговування.

В свою чергу аналіз наукових джерел щодо виділення інших схем або типів (видів) сек'юритизації активів показав, що на сьогодні в науковій спільноті ще відсутнє однозначне визначення щодо них. Так, В. Кирич виділяє дві схеми сек'юритизації активів банку — класичну та синтетичну. В свою чергу класичну схему науковець поділяє на балансову, коли випуск цінних паперів, забезпечених правами вимогам, які залишаються на балансі комерційного банку та позабалансову, яка передбачає передачу банківських активів на баланс спеціалізованої установи, яка здійснює емісію боргових зобов'язань під заставу даних активів [5, с. 50].

В свою, чергу Н.М. Ткачук виділяє наступні схеми сек'юритизації активів банку: балансова, традиційна або класична й синтетична. Балансова схема сек'юритизації активів передбачає емісію цінних паперів, забезпечених пулом банківських активів, які продовжують залишатися на балансі комерційного банку-емітента [6, с.50].

Традиційна схема сек'юритизації активів комерційного банку передбачає довірче управ-

ління такими активами, коли банк передає на користь спеціальної компанії пул активів, яка в свою чергу оплачує первинному власнику вартість переданих активів безпосередньо в момент їхнього продажу і здійснює випуск цінних паперів, які розміщує на ринку серед інвесторів [6, с. 51].

Синтетичний тип сек'юритизації активів, за дослідженнями В. Кирій та Н.М. Ткачук, передбачає передачу ризиків за допомогою специфічних паперів (гібридних кредитних деривативів і свопів) але без передачі самих активів (активи залишаються на балансі банку), а ризики за ними передаються кінцевим інвесторам.

Щоб визначити вагоме значення сек'юритизації активів банку, як важливого фінансового інструменту, для ефективного банківського менеджменту, визначимо головну мету та основні завдання банківського менеджменту, які можна досягнути використовуючи сек'юритизацію активів (рис. 2).

Вважаємо за необхідне зазначити, що економічний ефект сек'юритизації для комерційних банків полягає в тому, що банк, як початковий власник активів, отримує фінансування від інвесторів, надаючи як забезпечення активи, здатні приносити дохід, і при цьому зберігає за собою право на отримання надходжень від сек'юритизованих активів, які можуть залишитися на балансі банку або не залишитися, в залежності від схеми сек'юритизації, але перекладає ризик несплати за такими активами на інвесторів. По суті, сек'юритизація активів комерційних банків — це процес перетворення неліквідних позик банку у його ліквідні активи.

ВИСНОВКИ

Сек'юритизація — це інноваційний фінансовий інструмент, який дозволяє комерційному банку диверсифікувати джерела фінансування, зберегти надходження від переданих активів і передати ризик невиконання зобов'язань за відчуженими активами спеціальній компанії та інвесторам. Механізм сек'юритизації активів комерційного банку, крім самого банку також зумовлює позитивний вплив і на економіку країни, який виявляється в стимулюванні економічного зростання та розвитку фондового ринку, більш ефективному розподілі ризиків у фінансовому секторі, здешевленні та збільшенні тривалості кредитів для споживачів, зниженні інфляції, зростанні капіталізації та покращенні ліквідності банківської системи.

Література:

1. Вовчак О.Д. Досвід рефінансування іпотечних кредитів через механізм сек'юритизації в Україні. Вісник НБУ. 2009. № 12. С. 10—13.
2. Дорошенко Г.О. Теорія і практика використання сек'юритизації як способу управління кредитним ризиком. Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси. 2013. Вип. 2. С. 157—162.
3. Дріга О.П. Облік і аналіз сек'юритизації активів: монографія. М-во освіти і науки України, Нац. гірн. ун-т. Дніпро : НГУ, 2016. 212 с.
4. Коваленко Ю., Гулей А., Унінець-Ходаківська В., Рябокін М. Сек'юритизація фінансових активів: сутність та причини поширення в економічних процесах. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2021. № 4 (28). С. 177—185.
5. Кирій В. Сек'юритизація як основний інструмент структурованого фінансування банків: теоретичні аспекти та сучасні тенденції. Економіка. 2013. № 12 (152). С. 49—52.
6. Ткачук Н.М. Сек'юритизація банківських активів: характерні типи та особливості проведення. Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. 2012. № 2. С. 50—55.
7. Халатур С. М. Особливості механізму функціонування інвестиційного ринку в Україні. Scientific Progress & Innovations. 2013. № (4). С. 121—124. URL: <https://doi.org/10.31210/visnyk2013.04.31> (дата звернення: 11.12.2023).
8. Fabozzi J. F. Asset-Backed Securities. New Hope. Pennsylvania, 1996. 410 p.
9. Khalatur S., Pavlova H., Vasilieva L., Karamushka D., Danilevica A. (2022) Innovation management as basis of digitalization trends and security of financial sector. Entrepreneurship and Sustainability, vol. 9 (4), pp. 56—76. URL: [http://doi.org/10.9770/jesi.2022.9.4\(3\)](http://doi.org/10.9770/jesi.2022.9.4(3)) (дата звернення: 21.12.2023).
10. Khalatur S., Radzevicius G., Velychko L., Fesenko V., Kriuchko L. (2019). Global deoffshorization and its impact on the national and regional economies of eastern european countries. Problems and Perspectives in Management, 17 (3), pp. 293—305. URL: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.17\(3\).2019.24](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.17(3).2019.24).
11. Khalatur S., Pavlova H., Vasilieva L., Karamushka D., Danilevica A. (2022). Innovation management as basis of digitalization trends and security of financial sector. Entrepreneurship and Sustainability, vol. 9 (4), pp. 56—76. DOI: [http://doi.org/10.9770/jesi.2022.9.4\(3\)](http://doi.org/10.9770/jesi.2022.9.4(3))
12. Khalatur S., Honcharenko O., Karamushka O., Solodovnykova I., Shramko, I. (2022). Paradigm transformation of the economic crises modeling. Financial and Credit Activity Problems of Theory

and Practice, vol. 4 (45), pp. 285—297. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptop.4.45.2022.3833>

13. Khalatur S., Tvaronaviciene M., Dovgal O., Levkovich, O., Vodolazska, O. (2022). Impact of selected factors on digitalization of financial sector, Entrepreneurship and Sustainability, vol. 10 (1), pp. 358—377. DOI: [https://doi.org/10.9770/jesi.2022.10.1\(19\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2022.10.1(19))

14. Obay L. Financial innovation in the banking industry. The case of asset securitization. N. Y., L.: Garland publ., 2016. 212 p.

15. Schwarcz S. L. The Alchemy of Asset Securitization. Stanford Journal of Law, Business & Finance. 1994. vol. 1 (133). pp. 133—154.

References:

1. Vovchak, O.D. (2009), " Experience of refinancing mortgage loans through the securitization mechanism in Ukraine ", Visnyk NBU, vol. 12, pp. 10—13.

2. Doroshenko, H.O. (2013), " Theory and practice of using securitization as a method of credit risk management ", Zovnishnia torhivlia: pravo, ekonomika, finansy, vol, 2, pp. 157—162.

3. Driha, O.P. (2016), Oblik i analiz sekurytyzatsii aktyviv: monohrafiia [Accounting and analysis of asset securitization: monograph], NHU, Dnipro, Ukraine.

4. Kovalenko, Yu., Hulei, A., Unynets-Khodakivska, V. and Riabokin, M. (2021), " Securitization of financial assets: essence and causes of spread in economic processes ", Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia, vol. 4 (28), pp. 177—185.

5. Kypii, B. (2013), "Securitization as the main instrument of structured financing of banks: theoretical aspects and modern trends", Ekonomika, vol. 12 (152), pp. 49—52.

6. Tkachuk, N.M. (2012), "[Securitization of bank assets: typical types and features of implementation", Naukovyi visnyk: Finansy, banky, investytsii, vol. 2, pp. 50—55.

7. Khalatur, S.M. (2013), "Peculiarities of the functioning mechanism of the investment market in Ukraine", Scientific Progress & Innovations , vol. 4, pp. 121—124. URL: <https://doi.org/10.31210/visnyk2013.04.31>(accessed December 11, 2023).

8. Fabozzi, J. F. (1996), Asset-Backed Securities, New Hope, Pennsylvania

9. Khalatur, S., Pavlova, H., Vasilieva, L., Karamushka, D. and Danilevica, A. (2022), "Innovation management as basis of digitalization trends and security of financial sector", Entrepreneurship and Sustainability, vol. 9 (4), pp. 56—76. [http://doi.org/10.9770/jesi.2022.9.4\(3\)](http://doi.org/10.9770/jesi.2022.9.4(3))

10. Khalatur, S., Radzevicius, G., Velychko, L., Fesenko, V. and Kriuchko, L. (2019), "Global deoffshorization and its impact on the national and regional economies of eastern european countries", Problems and Perspectives in Management, vol. 17 (3), pp. 293—305. [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.17\(3\).2019.24](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.17(3).2019.24)

11. Khalatur, S., Pavlova, H., Vasilieva, L., Karamushka, D. and Danilevica, A. (2022), "Innovation management as basis of digitalization trends and security of financial sector", Entrepreneurship and Sustainability, vol. 9 (4), pp. 56—76. DOI: [http://doi.org/10.9770/jesi.2022.9.4\(3\)](http://doi.org/10.9770/jesi.2022.9.4(3))

12. Khalatur, S., Honcharenko, O., Karamushka, O., Solodovnykova, I. and Shramko, I. (2022), "Paradigm transformation of the economic crises modeling", Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, vol. 4 (45), pp. 285—297. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptop.4.45.2022.3833>

13. Khalatur, S., Tvaronaviciene, M., Dovgal, O., Levkovich, O. and Vodolazska, O. (2022), "Impact of selected factors on digitalization of financial sector", Entrepreneurship and Sustainability, vol. 10 (1), pp. 358—377. DOI: [https://doi.org/10.9770/jesi.2022.10.1\(19\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2022.10.1(19))

14. Obay, L. (2016), Financial innovation in the banking industry. The case of asset securitization, Garland publ., N. Y., USA.

15. Schwarcz, S. L. (1994), "The Alchemy of Asset Securitization", Stanford Journal of Law, Business & Finance, vol. 1 (133), pp. 133—154.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2023 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 355/359-63:338.054.23

О. В. Погорєлова,
к. е. н., професор, завідувач кафедри бухгалтерського обліку та економічного аналізу,
Національний університет кораблебудування імені Адмірала Макарова
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2065-2121>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.3.41

ВИРОБНИЦТВО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ У ДОВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ

O. Pohorielova,
PhD in Economics, Professor, Head of the Department of Accounting
and Economic Analysis, Admiral Makarov National University of Shipbuilding

PRODUCTION OF AGRICULTURAL PRODUCTS: A COMPARATIVE ANALYSIS IN THE PRE-WAR AND POST-WAR PERIODS

В статті проведено порівняльний аналіз виробництва сільськогосподарської продукції в Україні за трьома періодами: з 2006 року і завершуючи 2013 роком; з 2014 року і завершуючи 2021 роком; третій період — 2022 рік. За запропонованою методикою проаналізовано зміни у динаміці та обсягах виробництва, посівних площ та урожайності сільськогосподарських культур, виробництва основних видів продукції тваринництва та кількості поголів'я сільськогосподарських тварин. Досліджено також динаміку та структуру споживання та втрат основних видів продукції тваринництва та рослинництва в Україні. В результаті дослідження доведено, що основними факторами зменшення обсягів виробленої продукції сільського господарства в Україні є природні та неприродні втрати. Встановлено, що суттєвим є зменшення обсягів виробництва продукції у тих областях, на території яких ведуться (велися) бойові дії або вони тимчасово окуповані РФ.

The article provides a comparative analysis of the production of agricultural products in Ukraine. The analysis of the volume of agricultural production is carried out taking into account the consequences of the military aggression of the Russian Federation for Ukraine in three periods: the first period includes eight years, starting from 2006 and ending in 2013 — this is the period before the beginning of the first invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine; the second period includes the next eight years, starting from 2014 and ending in 2021; the third period — data for 2022, the beginning of the full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine. Changes in the dynamics and volumes of production, sown areas and yields of agricultural crops (cereal and leguminous crops, factory sugar beet, sunflower, potato, vegetable crops, fruit and berry crops) were analyzed according to the proposed research methodology of three periods. production of the main types of animal husbandry products (meat (in slaughter mass), milk, eggs, wool); the number of livestock of agricultural animals (cattle, pigs, sheep and goats, poultry). Changes in the dynamics of the production volumes of the main types of crop and livestock products by categories of farms and by region were established. The dynamics and structure of consumption and losses of the main types of livestock and crop production in Ukraine were also studied. As a result of the study, it was proved that the main factors in reducing the volume of agricultural production in Ukraine are natural and unnatural losses. To the first we include food losses as a result of its loss during storage and transportation from production to the stage of sale and food consumption by the population. We refer to the second group of losses as product losses as a result of the military aggression of the Russian Federation due to

purposeful destruction and theft of agricultural products and the means for their production. It has been established that the reduction of production volumes of both crop and livestock production in those areas on the territory of which hostilities are (were) being conducted or are temporarily occupied by the Russian Federation is significant. Monitoring of such losses is extremely important, because Ukraine has the right to demand reparations from the Russian Federation for the damages caused.

Ключові слова: рослинництво, тваринництво, виробництво, поголів'я, фонд споживання, втрати, війна, Україна.

Key words: crop production, livestock production, livestock, consumption fund, losses, war, Ukraine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Український агропромисловий комплекс протягом тривалого часу до повномасштабного вторгнення РФ посідав провідні позиції серед експортерів сільськогосподарської продукції на світовому ринку. У 2021 році від загального експорту України 40% становила саме продукція аграрного сектору. Повномасштабна війна стала справжнім випробуванням для аграріїв країни. Вторгнення спричинило руйнування налагоджених роками процесів, логістичних ланцюгів [1]. Внаслідок збройної агресії, РФ окупувала значну частину Південної та Східної території України, внаслідок чого Україна втратила значний виробничий та логістичний потенціал аграрного сектору. Значна частина сільськогосподарських земель знаходиться на непідконтрольній Україні території, вироблена продукція та матеріально-технічні ресурси, вивозяться на територію Росії без відшкодування її власникам [2]. Російсько-українська війна стала точкою біфуркації не лише для України, а для всього світу. Для України настав час серйозних випробувань, коли основною метою українського бізнесу, уряду та суспільства загалом є вижити та перемогти. Аграрний сектор відіграє значну роль в досягненні цієї мети: забезпечення функціонування бізнесу, підтримка економіки країни, забезпечення базових потреб населення (їжа та інша сільськогосподарська продукція), надання робочих місць — все це може робити аграрний сектор в умовах війни [3].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Останні два роки все більше актуалізуються дослідження різних аспектів розвитку аграрного сектору в умовах війни. Зокрема, дослідженню питань впливу війни на результати діяльності сільськогосподарських підприємств

та оцінці шкоди, завданої їм війною, присвячено роботи таких науковців, як: Мовчанюк А. В., Дяченко М. І. [1], Бровді І. І. [4], Жук В., Попко Є., Остапчук С. [5] та ін. Проблеми зовнішньої та внутрішньої логістики аграрного сектору та можливі шляхи їх вирішення описані у роботах наступних дослідників: Русан В. М. [2], Дяченко М. І., Чукіна І. В. [6], Кушнір С. О., Семібратова Є. С. [7], Прокопишин О. С., Трушкіна Н. В., Сербіна Т. В. [8] та ін. Напрями державної підтримки аграрної галузі, системи управління аграрними підприємствами та землеустрою висвітлено у роботах таких науковців, як: Дорош Й. М., Барвінський А. В., Дорош О. С., Свиридова Л. А. [9], Міщенко В. В., Гуськов А. В. [10], Новак І. М., Сухецька К. В. [11], Остапенко С. О. [12], та ін. Разом з тим, дослідження обсягів виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у довоєнний та повоєнний періоди практично відсутні: частково дане питання розглянуто у роботі Матвіїшина Є. Г. та Гаврюшиної М. Є. [13].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Провести порівняльний аналіз виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у довоєнний та повоєнний періоди.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз обсягів виробництва сільськогосподарської продукції проводиться з урахуванням наслідків військової агресії Російської Федерації для України. Для дослідження обрано два восьмирічні періоди.

Перший період включає вісім років, починаючи з 2006 року і завершуючи 2013 роком. Це період до початку першого вторгнення Російської Федерації на територію України.

Другий період включає наступні вісім років, починаючи з 2014 року і завершуючи 2021 ро-

ком. Дані за 2014—2021 роки наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Третій період — дані за 2022 рік, початок повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України. Дані станом на 01 січня 2023 року та за 2022 роки наведено без урахування тимчасово окупованих Російською Федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

Такий підхід дозволить: по-перше, дослідити сучасний стан обсягів виробництва сільськогосподарської продукції; по-друге, встановити обсяги втрат виробленої сільськогосподарської продукції в результаті війни, яку розпочала та веде Російська Федерація на території України.

Аналіз змін щодо обсягів виробництва у досліджуваних періодах показав наступне.

На кінець першого періоду (2006—2013 рр.) зафіксовано позитивні темпи приросту обсягів виробництва за всіма видами сільськогосподарської продукції, окрім буряка цукрового фабричного (табл. 1).

На кінець другого періоду (2014—2021 рр.) встановлено позитивний темп приросту обсягів виробництва за виключенням буряка цукрового фабричного та картоплі. В цілому у другому періоді було вирощено більше сільськогосподарської продукції порівняно з першим періодом за виключенням буряку цукрового фабричного.

У 2022 році по відношенню до першого періоду (2006—2013 рр.) зменшення обсягів виробництва спостерігалось по двох видах продукції (буряк цукровий фабричний — на 36,2 в.п. та овочеві культури — на 13,0 в.п.). Порівняно з другим періодом (2014—2021 рр.) у 2022 році зменшення обсягів виробництва встановлено за усіма видами продукції: по зернових та зернобобових — на 21,4 в.п.; по буряку цукровому фабричному — на 19,8 в.п.; по соняшнику — на 14,6 в.п.; по картоплі — на 3,6 в.п.; по овочевим культурам — на 21,2 в.п.; по плодовим та ягідним культурам — на 7,0 в.п.

Основними чинниками впливу на обсяги виробництва традиційно є площа посіву та урожайність сільськогосподарських культур. І, якщо на другий фактор вплив

Таблиця 1. Обсяг виробництва (валовий збір) сільськогосподарських культур в Україні

Показник	Культури зернові та зернобобові	Буряк цукровий фабричний	Соняшник	Картопля	Культури овочеві	Культури плодові та ягідні
Усього вироблено за 2006-2013рр., тис. тонн	368156	124622	57269	166242	69044	13653
У середньому вироблено за 2006-2013рр., тис. тонн	46019,5	15577,8	7158,6	20780,3	8630,5	1706,6
Темп приросту у 2013р. по відношенню до 2006, в.п.	84,0	-51,9	107,6	14,3	22,5	106,0
Усього вироблено за 2014-2021рр., тис. тонн	548133	99135	106099	173457	76269	17156
У середньому вироблено за 2014-2021рр., тис. тонн	68516,6	12391,9	13262,4	21682,1	9533,6	2144,5
Темп приросту у 2021р. по відношенню до 2014, в.п.	34,7	-31,0	61,8	-9,9	3,1	11,8
Темп приросту у 2014-2021рр. по відношенню до 2006-2013рр., в.п.	48,9	-20,5	85,3	4,3	10,5	25,7
Усього вироблено у 2022р., тис. тонн	53864	9942	11329	20900	7512	1995
Темп приросту у 2022р. по відношенню до 2006-2013рр., в.п.	17,0	-36,2	58,3	0,6	-13,0	16,9
Темп приросту у 2022р. по відношенню до 2014-2021рр., в.п.	-21,4	-19,8	-14,6	-3,6	-21,2	-7,0

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [14, 15].

російської військової агресії є значно меншим, але не виключеним повністю, то перший фактор цілком залежить від військових дій, адже зміна площі посіву однієї культури може відбуватись за рахунок зміни посіву іншої культури через фізичну обмеженість території як такої. Окупація території Російською Федерацією або ведення на ній бойових дій і є цим неприродним фізичним обмеженням.

Аналіз темпів зміни врожайності сільськогосподарських культур показує позитивні тем-

Таблиця 2. Урожайність сільськогосподарських культур в Україні

Показник	Культури зернові та зернобобові	Буряк цукровий фабричний	Соняшник	Картопля	Культури овочеві	Культури плодові та ягідні
Середня врожайність за 2006-2013рр., ц з 1 га	29,8	319,7	16,1	145,6	182,2	65,1
Темп приросту у 2013р. по відношенню до 2006, в.п.	64,8	40,1	62,9	20,6	18,3	128,8
Середня врожайність за 2014-2021рр., ц з 1 га	45,6	467,4	22,3	165,0	210,7	94,6
Темп приросту у 2021р. по відношенню до 2014, в.п.	24,6	0,6	28,4	-5,3	4,7	23,1
Врожайність 2022р., ц з 1 га	44,3	540,3	21,4	173,0	198,7	103,4
Темп приросту у 2014-2021рр. по відношенню до 2006-2013рр., в.п.	53,2	46,2	38,8	13,3	15,7	45,3
Темп приросту у 2022р. по відношенню до 2006-2013рр., в.п.	48,6	69,0	33,3	18,8	9,1	58,8
Темп приросту у 2022р. по відношенню до 2014-2021рр., в.п.	-3,0	15,6	-4,0	4,8	-5,7	9,2

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [14, 15].

Таблиця 3. Посівна площа сільськогосподарських культур в Україні

Показник	Культури зернові та зернобобові	Буряк цукровий фабричний	Соняшник	Картопля	Культури овочеві	Культури плодів та ягідні
Усього посівної площі за 2006-2013рр., тис. га	123576	3898	35662	11414	3790	2097
У середньому посівна площа за 2006-2013рр., тис. га	15447,0	487,3	4457,8	1426,8	473,8	262,1
Темп приросту у 2013р. по відношенню до 2006, в.п.	11,7	-65,6	27,4	-5,2	3,6	-10,0
Усього посівної площі за 2014-2021рр., тис. га	120109	2121	47593	10510	3620	1813
У середньому посівна площа за 2014-2021рр., тис. га	15013,6	265,1	5949,1	1313,8	452,5	226,6
Темп приросту у 2021р. по відношенню до 2014, в.п.	8,1	-31,4	26,0	-4,8	-1,5	-9,2
Темп приросту у 2014-2021рр. по відношенню до 2006-2013рр., в.п.	-2,8	-45,6	33,5	-7,9	-4,5	-13,5
Усього посівної площі у 2022р., тис. га	12171	184	5293	1208	378	193
Темп приросту у 2022р. по відношенню до 2006-2013рр., в.п.	-21,2	-62,2	18,7	-15,3	-20,2	-26,4
Темп приросту у 2022р. по відношенню до 2014-2021рр., в.п.	-18,9	-30,6	-11,0	-8,0	-16,5	-14,8

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [14, 15].

Таблиця 4. Виробництво основних видів продукції тваринництва в Україні

Показник	М'ясо (у забійній масі), тис. т	Молоко, тис. т	Яйця, млн шт.	Вовна, т
Усього вироблено за 2006-2013рр.	16260,0	94120,2	133628,5	29905
У середньому вироблено за 2006-2013рр.	2032,5	11765,0	16703,6	3738,1
Темп приросту у 2013р. по відношенню до 2006, в.п.	38,7	-13,5	37,8	7,4
Усього вироблено за 2014-2021рр.	19087,1	80114,9	130024,4	15623
У середньому вироблено за 2014-2021рр.	2385,9	10014,4	16253,1	1952,9
Темп приросту у 2021р. по відношенню до 2014, в.п.	3,3	-21,7	-28,2	-42,5
Темп приросту у 2014-2021рр. по відношенню до 2006-2013рр., в.п.	17,4	-14,9	-2,7	-47,8
Усього вироблено у 2022р.	2206,7	7767,7	11921,8	1237
Темп приросту у 2022р. по відношенню до 2006-2013рр., в.п.	8,6	-34,0	-28,6	-66,9
Темп приросту у 2022р. по відношенню до 2014-2021рр., в.п.	-7,5	-22,4	-26,6	-36,7

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [14, 15].

пи приросту майже за всіма видами культур за усіма трьома досліджуваними періодами. Виключення складає зменшення урожайності по картоплі на кінець другого періоду (2014—2021 рр.), а також незначне зменшення врожайності у 2022 році порівняно з другим періодом (2014—2021 рр.) по зернових, соняшнику та овочевим (табл. 2).

Натомість, посівні площі у 2022 році значно зменшились абсолютно по всіх видах

сільськогосподарських культур: зернові та зернобобові — на 18,9 в.п., буряк цукровий — на 30,6 в.п., соняшник — на 11,0 в.п., картопля — на 8,0 в.п., овочеві — на 16,5 в.п., плодів та ягідні культури — на 14,8 в.п. (табл. 3). Крім того, скорочення посівних площ встановлено і у другому періоді (2014—2021 рр.) порівняно з першим (2006—2013 рр.): зернові та зернобобові — на 2,8 в.п., буряк цукровий — на 45,6 в.п., соняшник — на 33,5 в.п., картопля — на 7,9 в.п., овочеві — на 4,5 в.п., плодів та ягідні культури — на 13,5 в.п.

Тож, на зменшення обсягів виробництва продукції рослинництва визначальний вплив мало неприродне зменшення обсягів посівних площ, яке відбулось внаслідок військової агресії Російської Федерації на території України. При цьому слід враховувати, що втрати продукції відбулись не лише після повномасштабного вторгнення, а після початку бойових дій у 2014 році.

Аналогічна динаміка стосовно обсягів виробництва тваринництва. На кінець першого періоду (2006—2013 рр.) обсяги виробництва продукції тваринництва зросли за усіма видами продукції, окрім молока (табл. 4). Натомість, у другому періоді (2014—2021 рр.) обсяги виробництва продукції зменшились за всіма видами, окрім м'яса. У 2022 році по всіх, без винятку, видах продукції тваринництва встановлено зменшення обсягів виробництва: м'ясо (у забійній масі) — на 7,5 в.п., молоко — на 22,4 в.п., яйця — на 26,6 в.п., вовна — на 36,7 в.п.

Основною причиною втрат є фізичне знищення поголів'я худоби та птиці в результаті бойових дій, які, слід зазначити, спеціально спрямовуються Російською Федерацією на сільськогосподарські підприємства по виробництву продукції тваринництва, великі птахофабрики та свиноферми саме з метою знищення продовольчого потенціалу.

У жовтні 2022 року "у Маяках на Донеччині російські загарбники постійними обстрілами знищили підприємство, що виробляло пів мільйона курячих яєць на добу, загинули понад 800 тисяч курей" [16].

На початку березня 2022 року "через окупацію частини території України російськими окупантами найбільша в Європі птахофабрика "Чорнобаївська" залишилася без електропостачання, без можливості годувати птицю, підвозити працівників до робочих місць та вивозити готову продукцію. Від спраги та голоду загинуло близько 4,4 млн курей. Загальні

фінансові втрати внаслідок російської агресії наразі агрохолдинг оцінює в приблизно в 12 млрд грн, або 330 млн доларів США. Також підкреслюється, що фактичне знищення ключового для галузі виробництва призвело до нестачі курячих яєць в Україні. Пропозиція на ринку суттєво зменшилась, а ціни виросли" [17].

У вересні 2022 року прицільними обстрілами загарбники знищили приміщення молочнотоварної ферми та 4 корпуси свиноферми ВАТ "Племзавод "Степной" в Запорізькій області. Через руйнування загинуло понад 6000 свиней, 1000 нетелів" [18].

Агрокомплекс "Слобожанський" розташований у Чугуївському районі Харківської області протягом 7 місяців перебував під російською окупацією. "Ферма втратила 63 тисячі свиней на суму близько 170 мільйонів гривень (4,3 млн євро), які загинули через голод, хвороби та обстріли. Загалом пошкоджено 38 об'єктів (близько 160 тис. м²), 7 складських та елеваторних приміщень на суму 167,5 млн грн (4,27 млн євро)" [19].

У листопаді 2022 року перший заступник міністра аграрної політики та продовольства Тарас Висоцький на міжнародній конференції EuroTier 2022 зазначив, що "Через військові дії, за попередніми оцінками, втрачено 15—20% поголів'я великої рогатої худоби, свиней і птиці" [20].

За розрахунковими даними кількість втраченого поголів'я становить: 31,1 в.п. ВРХ, у тому числі — 30,1 в.п. корів; 21,5 в.п. свиней; 24,9 % овець та кіз; 13,0 в.п. птиці (табл. 5). Звичайно, певна частина зменшення поголів'я худоби не пов'язана з військовою агресією, але цілком очевидно, що переважна більшість поголів'я є знищеною або загиблою саме в результаті бойових дій агресора.

Таким чином, можемо констатувати, що більша частина втрат обсягів виробництва продукції сільського господарства у 2022 році є наслідком військової агресії Російської Федерації.

У загальній структурі обсягів виробництва сільськогосподарської продукції має місце певна спеціалізація у розрізі категорій господарств.

Традиційно, сільськогосподарські підприємства спеціалізуються на вирощуванні інтенсивних сільськогосподарських культур,

Таблиця 5. Кількість поголів'я сільськогосподарських тварин в Україні

Показник	Велика рогата худоба, тис. гол.		Свині, тис. гол.	Вівці та кози, тис. гол.	Птиця, млн гол.
	усього	у т. ч. корови			
Усього кількість поголів'я за 2006-2013рр.	39672,1	22311,9	60010,0	13799,7	1553,8
У середньому кількість поголів'я за 2006-2013рр.	4959,0	2789,0	7501,3	1725,0	194,2
Темп приросту у 2013р. по відношенню до 2006, в.п.	-26,6	-25,0	-1,6	7,3	38,3
Усього кількість поголів'я за 2014-2021рр.	26790,3	15480,9	50446,4	10028,3	1658,9
У середньому кількість поголів'я за 2014-2021рр.	3348,8	1935,1	6305,8	1253,5	207,4
Темп приросту у 2021р. по відношенню до 2014, в.п.	-31,9	-31,8	-23,7	-20,2	-5,2
Темп приросту у 2014-2021рр. по відношенню до 2006-2013рр., в.п.	-32,5	-30,6	-15,9	-27,3	6,8
Усього кількість поголів'я у 2022р.	2307,1	1352,8	4948,3	941,4	180,5
Темп приросту у 2022р. по відношенню до 2006-2013рр., в.п.	-53,5	-51,5	-34,0	-45,4	-7,1
Темп приросту у 2022р. по відношенню до 2014-2021рр., в.п.	-31,1	-30,1	-21,5	-24,9	-13,0

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [14, 15].

які вимагають менше ручної праці та є більш кон'юнктурними на ринку сільгосппродукції. Частина загального обсягу вирощування таких культур у сільськогосподарських підприємствах коливається від 77 до 96 %: по зернових та зернобобових — 77—81 %, по цукровому буряку — 93—96 %, по соняшнику — 86—88% (табл. 6). Натомість, у господарствах населення на 78—98 % зосереджено виробництво овочевих та плодових культур: картоплі — 97—98 %, овочевих — 85—94%, плодових та ягідних культур — 78—84 %.

Таблиця 6. Виробництво (валовий збір) сільськогосподарських культур в Україні за категоріями господарств

Показник	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
<i>Обсяг виробництва, тис. тонн</i>									
Культури зернові та зернобобові	63859,3	60125,8	66088,0	61916,7	70056,5	75143,2	64933,4	86010,4	53863,7
Буряк цукровий фабричний	15734,1	10330,8	14011,3	14881,6	13967,7	10204,5	9150,2	10853,9	9941,5
Соняшник	10133,8	11181,1	13626,9	12235,5	14165,2	15254,1	13110,4	16392,4	11328,8
Картопля	23693,4	20839,3	21750,3	22208,2	22504,0	20269,2	20838,0	21356,3	20899,2
Культури овочеві	9637,5	9214,0	9414,5	9286,3	9440,2	9687,6	9652,8	9935,2	7511,6
Культури плодові та ягідні	1999,1	2152,8	2007,3	2048,0	2571,3	2118,9	2023,9	2235,1	1994,8
<i>Питома вага господарств населення у виробництві продукції, %</i>									
Культури зернові та зернобобові	21,9	22,7	21,3	22,6	19,9	20,2	20,4	19,0	21,4
Буряк цукровий фабричний	7,2	7,5	4,7	4,4	4,7	5,4	5,7	4,6	4,4
Соняшник	14,3	14,6	13,9	13,4	13,9	14,2	12,3	13,3	11,8
Картопля	96,8	97,8	97,8	98,1	98,1	98,2	98,1	97,7	97,9
Культури овочеві	86,1	86,1	85,9	85,5	85,6	85,3	84,6	85,9	94,1
Культури плодові та ягідні	83,4	80,9	81,5	83,7	78,4	83,4	83,2	79,2	82,3

Джерело: за даними Державної служби статистики України [14, 15].

Таблиця 7. Виробництво продукції тваринництва в Україні за категоріями господарств

Показник	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
<i>Обсяг виробництва, тис. тонн</i>									
М'ясо (у забійній масі), тис. т	2359,6	2322,6	2323,6	2318,2	2354,9	2492,4	2477,5	2438,3	2206,7
яловичина та телятина	412,7	384,0	375,6	363,5	358,9	369,5	345,4	310,5	268,4
свинина	742,6	759,7	747,6	735,9	702,6	708,3	697,2	724,0	658,7
м'ясо птиці	1164,7	1143,7	1166,8	1184,7	1258,9	1381,4	1404,7	1373,5	1252,9
баранина та козлятина	14,4	13,7	13,4	13,5	14,3	13,9	11,5	12,2	10,8
кролятина	13,4	13,3	12,2	12,2	12,2	11,6	11,3	10,9	9,2
конина	11,8	8,2	8,0	8,4	8,0	7,7	7,4	7,2	6,7
Молоко, тис. т	11132,8	10615,4	10381,5	10280,5	10064,0	9663,2	9263,6	8713,9	7767,7
Яйця, млн шт.	19587,3	16782,9	15100,4	15505,8	16132,0	16677,5	16167,2	14071,3	11921,8
Вовна, т	2602	2270	2072	1967	1908	1734	1573	1497	1237
у тому числі									
овеча	2561	2233	2033	1924	1865	1691	1530	1459	1209
козяча	41	37	39	43	43	43	43	38	28
Мед, т	66521	63615	59294	66231	71279	69937	68028	68558	63079
<i>Питома вага господарств населення у виробництві продукції, %</i>									
М'ясо (у забійній масі)	38,5	37,0	35,9	36,0	34,9	31,9	31,2	29,4	27,1
Молоко	76,2	74,9	73,9	73,1	72,6	71,8	70,2	68,2	66,0
Яйця	36,0	41,8	46,6	46,1	44,8	43,9	44,9	50,2	51,5
Вовна	85,4	86,2	87,2	87,0	87,6	88,5	90,7	89,9	92,4
Мед	98,5	98,6	98,5	98,7	98,8	98,9	99,0	99,0	99,1

Джерело: за даними Державної служби статистики України [14, 15].

Слід відмітити, що якщо відносно галузі рослинництва структура розподілу обсягів вирощування сільськогосподарських культур є цілком усталеною, принаймні протягом останніх десяти років, то у галузі тваринництва щодо певних видів продукції встановлено зміни

видів продукції у конкретних регіонах України.

Так, суттєве зменшення обсягів виробництва зернових та зернобобових культур зафіксовано у Донецькій (на 75,6 %), Запорізькій (на 80,0 %), Луганській (81,8 %), Харківській (50,5 %) та Херсонській (95,9 %) областях (табл. 8).

Таблиця 8. Виробництво (валовий збір) культур зернових та зернобобових в Україні за регіонами

Показник	Валовий збір, тис. т			Урожайність, ц з 1 га			Площа, з якої зібрано врожай, тис. га		
	2021 р.	2022 р.	2022 р. у % до 2021 р.	2021 р.	2022 р.	2022 р. у % до 2021 р.	2021 р.	2022 р.	2022 р. у % до 2021 р.
Україна	86010,4	53863,7	62,6	53,9	45,8	85,0	15948,4	11772,9	73,8
Вінницька	6535,5	3563,7	54,5	73,4	44,4	60,5	890,3	802,9	90,2
Волинська	1509,3	1358,6	90,0	46,1	44,7	97,0	327,1	303,6	92,8
Дніпропетровська	4948,8	3271,3	66,1	43,0	32,1	74,7	1150,2	1020,4	88,7
Донецька	2227,6	544,3	24,4	37,4	29,6	79,1	596,3	184,2	30,9
Житомирська	3356,7	1986,7	59,2	60,8	43,3	71,2	552,0	458,5	83,1
Закарпатська	362,8	306,3	84,4	43,6	38,6	88,5	83,2	79,4	95,4
Запорізька	3838,0	769,5	20,0	37,9	26,9	71,0	1013,8	285,8	28,2
Івано-Франківська	1009,5	843,7	83,6	65,2	58,3	89,4	154,7	144,7	93,5
Київська	4567,4	2978,3	65,2	67,6	48,7	72,0	676,0	612,0	90,5
Кіровоградська	4981,1	3886,7	78,0	55,4	45,2	81,6	899,6	860,0	95,6
Луганська	1391,1	253,0	18,2	35,5	29,9	84,2	392,0	84,6	21,6
Львівська	1827,9	1904,5	104,2	58,0	58,5	100,9	315,3	325,7	103,3
Миколаївська	3925,5	2133,7	54,4	41,3	30,3	73,4	950,5	705,2	74,2
Одеська	5105,4	3062,2	60,0	41,2	26,0	63,1	1238,1	1178,4	95,2
Полтавська	5979,6	5096,5	85,2	59,2	57,5	97,1	1010,7	885,9	87,7
Рівненська	1727,0	1403,3	81,3	54,1	49,9	92,2	318,9	281,2	88,2
Сумська	4260,7	3472,1	81,5	59,0	64,4	109,2	722,1	538,8	74,6
Тернопільська	3303,7	2642,6	80,0	67,8	59,7	88,1	487,1	442,5	90,8
Харківська	4936,9	2444,9	49,5	46,5	42,3	91,0	1061,3	578,2	54,5
Херсонська	3528,8	145,4	4,1	43,4	31,9	73,5	813,8	45,5	5,6
Хмельницька	4830,8	3515,5	72,8	77,2	63,4	82,1	626,1	554,2	88,5
Черкаська	5150,3	3659,1	71,0	72,7	56,5	77,7	708,1	647,9	91,5
Чернівецька	728,9	665,4	91,3	60,5	54,0	89,3	120,5	123,2	102,2
Чернігівська	5977,1	3956,4	66,2	71,1	62,8	88,3	840,7	630,1	74,9

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [15].

у розподілі обсягів виробництва цієї продукції у різних категоріях господарств. Зокрема, щодо молока та м'яса за досліджуваний період спостерігається зменшення їх частки виробництва у господарствах населення — відповідно на 10,2 та 11,4 %, а по виробництву яєць — зростання на 15,5 % (табл. 7). Стабільно високою залишається питома вага обсягів виробництва у господарствах населення вовни (85—92 %) та меду (98—99 %).

Результатом агресивної війни Російської Федерації є не лише зменшення обсягу виробленої продукції в цілому, але й значні диспропорції за видами продукції та регіонами, що залежить від того, на якій саме території відбувались бойові дії та яка частина території є тимчасово окупованою. Адже різні природно-кліматичні умови визначають спеціалізацію виробництва окремих

видів продукції у конкретних регіонах України.

Так, суттєве зменшення обсягів виробництва зернових та зернобобових культур зафіксовано у Донецькій (на 75,6 %), Запорізькій (на 80,0 %), Луганській (81,8 %), Харківській (50,5 %) та Херсонській (95,9 %) областях (табл. 8).

По інших сільськогосподарських культурах значні зменшення обсягів виробництва також зафіксовано у тих областях, на території яких ведуться (велися) бойові дії або вони тимчасово окуповані Російською Федерацією: по цукровому буряку — Житомирська, Київська та Чернігівська області; по соняшнику — Донецька, Запорізька, Луганська, Харківська та Херсонська області; по картоплі — Миколаївська область; по овочевим культурам — Запорізька, Миколаївська та Харківська області; по плодовим та ягідним культурам — Житомирська, Запорізька та Харківська області (табл. 9).

Відносно обсягів виробництва продукції тваринництва встановлена така ж залежність: суттєві показники зменшення обсягів виробництва зафіксовано у тих областях, на території яких ведуться (велися) бойові дії або вони тимчасово окуповані

Російською Федерацією. Так, зменшення обсягу виробленої продукції тваринництва усіх видів понад 50 % зафіксовано у Донецькій, Запорізькій, Харківській та Херсонській областях, значне зменшення обсягу виробництва м'яса також у Сумській області (табл. 10).

Чому обсяги виробництва продукції такі важливі у формуванні продовольчого потенціалу та, як результат, забезпеченні продовольчої безпеки? У відповіді на це питання є два критично важливі індикатори: 1) фонд споживання продукції та 2) обсяги втрат продовольства та харчових відходів. Причому ці індикатори мають абсолютно протилежний вплив на формування продовольчого потенціалу при зростанні чи зменшенні обсягів виробництва.

Нажаль, дані відносно рівня споживання продовольства населенням за 2022 рік відсутні. За даними Державної служби статистики України "Оприлюднення інформації буде поновлено після завершення встановленого Законом України "Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни" терміну для подання статистичної та фінансової звітності" [21].

Починаючи з 2015 року обсяги виробництва окремих видів продукції повністю формують фонди їх споживання в країні (табл. 11, 12). Виключення становить цукор у 2015 та 2020 році, а також плоди у 2020 році. При цьому виробництво зерна, кар-

Таблиця 9. Виробництво (валовий збір) сільськогосподарських культур в Україні за регіонами, тис. тонн

Показник	Цукровий буряк фабричний		Соняшник		Картопля		Культури овочеві		Культури плодові та ягідні	
	2022 р.	у % до 2021 р.	2022 р.	у % до 2021 р.	2022 р.	у % до 2021 р.	2022 р.	у % до 2021 р.	2022 р.	у % до 2021 р.
Україна	9508	91,8	9988,8	70,3	433,5	87,6	444,5	31,7	352,6	76,0
Вінницька	2164,5	102,6	717,6	75,7	3,5	116,7	6,9	132,7	95,9	69,8
Волинська	282,2	108,0	85,9	84,9	7,0	92,1	14,9	82,8	7,9	117,9
Дніпропетровська	-	-	916,5	75,3	41,8	70,6	75,6	68,8	26,3	64,8
Донецька	-	-	186,5	29,2	...	...	...	...	1,0	12,8
Житомирська	148,1	34,2	354,4	105,2	43,3	90,4	4,6	75,4	3,0	96,8
Закарпатська	-	-	7,2	120,0	0,4	100,0	...	...	15,0	103,4
Запорізька	-	-	150,7	17,6	...	...	0,5	3,1	0,1	1,0
Івано-Франківська	...	...	113,6	125,7	2,7	122,7	5,2	85,2	4,2	56,8
Київська	196,8	20,7	463,1	78,5	31,3	65,2	25,2	45,9	19,4	67,1
Кіровоградська	502	111,9	968,8	80,3	0,2	100,0	3,9	81,3	1,2	133,3
Луганська	-	-	0,7	0,1	-	-	-	-	-	-
Львівська	1109,2	130,7	108,8	107,0	115,9	146,9	35,6	123,2	25,6	146,3
Миколаївська	-	-	455,8	54,9	0,4	8,3	21,2	5,0	2,4	66,7
Одеська	-	-	481,3	59,1	3,1	103,3	106,2	262,9	5,8	100,0
Полтавська	1019,5	103,0	1127,4	126,4	9,1	91,9	3,2	76,2	5,2	118,2
Рівненська	973,6	125,7	123,2	114,5	3,3	78,6	11,0	115,8	0,3	75,0
Сумська	-	-	857,7	112,5	10,4	167,7	2,1	100,0	1,0	83,3
Тернопільська	1188,1	135,4	335,3	120,7	21,2	73,1	17,3	127,2	42,8	99,8
Харківська	-	-	628,0	48,8	1,8	150,0	7,4	31,2	1,8	31,0
Херсонська	-	-	16,1	3,7	...	...	...	...	...	...
Хмельницька	1259,7	79,6	574,9	112,9	6,8	165,9	14,5	161,1	23,2	62,5
Черкаська	455,3	93,9	609,5	79,6	25,3	105,0	78,4	79,8	9,6	152,4
Чернівецька	...	...	37,9	74,8	1,4	107,7	1,0	83,3	59,6	90,0
Чернігівська	99,1	44,3	667,9	94,5	100,3	77,2	3,3	103,1	1,3	86,7

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [15].

Таблиця 10. Виробництво продукції тваринництва в Україні за регіонами

Показник	М'ясо (у забійній масі), тис. тонн		Молоко, тис. тонн		Яйця, млн шт.		Вовна, тонн		Мед, тонн	
	2022 р.	у % до 2021 р.	2022 р.	у % до 2021 р.	2022 р.	у % до 2021 р.	2022 р.	у % до 2021 р.	2022 р.	у % до 2021 р.
Україна	2206,7	90,5	7767,7	89,1	11921,8	84,7	1237	82,6	63079	92,0
Вінницька	477,6	101,4	631,1	92,0	605,5	85,4	7	77,8	3909	101,0
Волинська	108,3	93,0	323,5	95,7	195,1	94,2	18	100,0	290	105,8
Дніпропетровська	263,3	90,8	228,6	92,9	672,9	93,4	6	120,0	3093	67,8
Донецька	50,9	60,2	61,8	42,9	245,1	40,7	19	44,2	1792	42,8
Житомирська	43,3	83,1	464,2	95,2	691,0	96,2	20	95,2	6227	101,2
Закарпатська	50,9	97,5	298,3	95,5	367,0	97,2	167	105,7	957	100,3
Запорізька	18,2	44,3	106,3	58,9	190,1	51,0	20	37,0	2375	55,8
Івано-Франківська	97,8	100,6	370,0	94,1	265,6	96,3	21	105,0	1841	100,6
Київська	148,5	98,8	321,3	87,2	2596,2	78,1	5	100,0	1510	102,4
Кіровоградська	49,8	95,0	273,2	101,4	457,4	97,6	1	100,0	3773	117,0
Луганська	6,0	71,4	73,1	71,6	47,5	60,5	23	85,2	3883	111,6
Львівська	147,2	99,9	387,5	91,1	602,0	100,5	13	92,9	1029	100,4
Миколаївська	21,0	84,0	197,3	80,3	136,2	86,8	75	75,0	4147	76,4
Одеська	30,4	96,5	286,8	98,4	118,2	86,0	624	88,5	2568	96,5
Полтавська	68,7	100,7	663,2	96,0	724,1	114,9	24	75,0	3209	93,3
Рівненська	50,3	92,3	273,5	96,6	665,1	104,9	25	119,0	991	105,9
Сумська	22,4	58,2	293,2	82,7	262,5	75,2	17	81,0	6259	134,9
Тернопільська	70,9	104,1	493,8	106,7	479,5	90,0	6	120,0	2141	127,4
Харківська	27,6	37,7	212,0	49,6	308,1	64,0	19	41,3	1760	55,3
Херсонська	7,3	21,9	65,2	27,5	154,5	23,5	11	15,3	605	34,3
Хмельницька	66,2	103,3	673,2	103,0	883,8	121,8	5	100,0	6649	122,3
Черкаська	313,9	90,1	442,3	101,5	729,3	96,8	2	200,0	1995	101,4
Чернівецька	34,1	91,7	226,6	96,1	274,7	98,3	103	96,3	1001	101,0
Чернігівська	32,1	96,7	401,7	91,0	250,4	89,1	6	85,7	1075	94,5

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [15].

Таблиця 11. Виробництво, споживання та втрати основних видів продукції тваринництва в Україні

Показник	2005 р.	2010 р.	2015 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
М'ясо та м'ясні продукти								
Фонд споживання, тис. тонн	1844	2384	2179	2195	2232	2252	2244	2191
Виробництво, тис. тонн	1597	2059	2323	2318	2355	2492	2478	2438
у % до споживання	86,6	86,4	106,6	105,6	105,5	110,7	110,4	111,3
Витрачено на корм, втрати та ін., тис. тонн	7	8	8	10	10	10	6	6
у % до виробництва	0,4	0,3	0,4	0,5	0,4	0,4	0,3	0,3
Молоко та молочні продукти								
Фонд споживання, тис. тонн	10625	9470	8995	8496	8355	8428	8430	8337
Виробництво, тис. тонн	13714	11249	10615	10281	10064	9663	9264	8714
у % до споживання	129,1	118,8	118,0	121,0	120,5	114,7	109,9	104,5
Втрати, тис. тонн	3	8	15	13	12	11	10	10
у % до виробництва	0,0	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Яйця								
Фонд споживання, тис. тонн	647	767	694	670	671	683	670	650
Виробництво, тис. тонн	753	985	969	896	932	963	934	813
у % до споживання	116,4	128,4	139,6	133,7	138,9	141,0	139,4	125,1
Втрати, тис. тонн	6	16	21	6	4	4	3	3
у % до виробництва	0,9	2,1	3,0	0,9	0,6	0,6	0,4	0,5

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [15, 22].

топлі та олії в рази перевищує фонд споживання.

Разом з цим, очевидним є факт, що зі зростанням обсягів виробництва зростають природні втрати продукції. Відповідно до Методо-

ванні від виробництва до етапу реалізації та харчового споживання населенням [23].

Достатньо низькі показники втрат відносно обсягів виробництва встановлено щодо продукції тваринництва: по м'ясу — 0,3—0,5 %, по

молоку — 0,1—0,2 %, по яйцях — 0,4—3,0 %. На противагу, дуже високими відносно обсягів виробництва є втрати продукції рослинництва: по зерновим та зернобобовим культурам — 4,8—27,8 %, по картоплі — 32,3—79,5 %, по овочам та баштанним продовольчим — 6,9—19,1 %, по цукру — 4,7—6,7 %, по олії — 4,8—10,1. При чому, по усіх видах продукції рослинництва, за виключенням цукру, найвищі показники втрат у 2021 році.

Отже, основними факторами зменшення обсягів виробленої продукції сільського господарства в Україні є природні та не-природні втрати.

ВИСНОВКИ

Аналіз обсягів виробництва сільськогосподарської продукції показав наступне.

Встановлено, що у загальній структурі обсягів виробництва сільськогосподарської продукції має місце певна спеціалізація у розрізі категорій господарств. Традиційно, сільськогосподарські підприємства спеціалізуються на вирощуванні інтенсивних

Таблиця 12. Виробництво, споживання та втрати основних видів продукції рослинництва в Україні

Показник	2005 р.	2010 р.	2015 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Зернові та зернобобові культури								
Фонд споживання, тис. тонн	7750	6808	5897	5655	5610	5470	5379	5117
Виробництво, тис. тонн	38016	39271	60126	61917	70057	75143	64933	86010
у % до споживання	490,5	576,8	1019,6	1094,9	1248,8	1373,7	1207,2	1680,9
Втрати, тис. тонн	375	794	1400	1106	1253	1363	1073	1424
у % до виробництва	4,8	11,7	23,7	19,6	22,3	24,9	19,9	27,8
Картопля								
Фонд споживання, тис. тонн	6386	5914	5892	6091	5893	5705	5593	5480
Виробництво, тис. тонн	19462	18705	20839	22208	22504	20269	20838	21356
у % до споживання	304,8	316,3	353,7	364,6	381,9	355,3	372,6	389,7
Втрати та переробка на нехарчові цілі, тис. тонн	2062	2720	3799	3361	3799	3871	3764	4354
у % до виробництва	32,3	46,0	64,5	55,2	64,5	67,9	67,3	79,5
Овочі та баштанні продовольчі								
Фонд споживання, тис. тонн	5663	6581	6890	6783	6927	6924	6846	6866
Виробництво, тис. тонн	7606	8873	9792	9721	9940	10244	10148	10438
у % до споживання	134,3	134,8	142,1	143,3	143,5	147,9	148,2	152,0
Втрати, тис. тонн	393	835	1203	1050	1052	1252	1238	1309
у % до виробництва	6,9	12,7	17,5	15,5	15,2	18,1	18,1	19,1
Плоди, ягоди та виноград								
Фонд споживання, тис. тонн	1750	2203	2179	2242	2445	2469	2357	2440
Виробництво, тис. тонн	2133	2154	2539	2458	3039	2485	2305	2499
у % до споживання	121,9	97,8	116,5	109,6	124,3	100,6	97,8	102,4
Втрати, тис. тонн	...	...	...	...	...	...	...	...
Цукор								
Фонд споживання, тис. тонн	1795	1704	1528	1290	1260	1212	1161	1181
Виробництво, тис. тонн	2139	1805	1459	2043	1754	1490	1022	1416
у % до споживання	119,2	105,9	95,5	158,4	139,2	122,9	88,0	119,9
Витрачено на корм та втрати, тис. тонн	120	94	105	71	70	65	55	55
у % до виробництва	6,7	5,5	6,9	5,5	5,6	5,4	4,7	4,7
Олія								
Фонд споживання, тис. тонн	635	680	525	496	501	504	512	564
Виробництво, тис. тонн	1437	3101	4581	6277	6243	6894	7549	5968
у % до споживання	226,3	456,0	872,6	1265,5	1246,1	1367,9	1474,4	1058,2
Втрати та витрати на нехарчові цілі, тис. тонн	52	41	33	24	25	26	30	57
у % до виробництва	8,2	6,0	6,3	4,8	5,0	5,2	5,9	10,1

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [15, 22].

сільськогосподарських культур, які вимагають менше ручної праці та є більш кон'юнктурними на ринку сільгосппродукції. Відносно галузі рослинництва структура розподілу обсягів вирощування сільськогосподарських культур є цілком усталеною, принаймні протягом останніх десяти років, то у галузі тваринництва щодо певних видів продукції встановлено зміни у розподілі обсягів виробництва цієї продукції у різних категоріях господарств. Зокрема, щодо молока та м'яса за досліджуваний період спостерігається зменшення їх частки виробництва у господарствах населення — відповідно на 10,2 та 11,4 %, а по виробництву яєць — зростання на 15,5 %.

Встановлено, що починаючи з 2015 року обсяги виробництва окремих видів продукції повністю формують фонди їх споживання в країні. Виключення становить цукор у 2015 та 2020 році, а також плоди у 2020 році. При цьому виробництво зерна, картоплі та олії в рази перевищує фонд споживання.

Доведено, що основними факторами зменшення обсягів виробленої продукції сільськогосподарства в Україні є природні та неприродні втрати. До перших ми відносимо втрати продовольства в результаті її втрачання при зберіганні та транспортуванні від виробництва до етапу реалізації та харчового споживання населенням. Достатньо низькі показники втрат відносно обсягів виробництва встановлено щодо продукції тваринництва: по м'ясу — 0,3—0,5 %, по молоку — 0,1—0,2 %, по яйцях — 0,4—3,0 %. На противагу, дуже високими відносно обсягів виробництва є втрати продукції рослинництва: по зерновим та зернобобовим культурам — 4,8—27,8 %, по картоплі — 32,3—79,5 %, по овочам та баштанним продовольчим — 6,9—19,1 %, по цукру — 4,7—6,7 %, по олії — 4,8—10,1. При чому, по усіх видах продукції рослинництва, за виключенням цукру, найвищі показники втрат у 2021 році. Це контрольовані втрати, які можна суттєво скоротити або звести практично до нульових, застосовуючи новітні технології. До другої групи втрат ми відносимо втрати продукції в результаті військові агресії Російської Федерації через цілеспрямоване знищення та крадіжки продукції сільського господарства та засобів для її виробництва.

Встановлено, що суттєвим є зменшення обсягів виробництва продукції як рослинництва, так і тваринництва у тих областях, на території яких ведуться (велися) бойові дії або вони тимчасово окуповані Російською Федерацією. Це неконтрольовані втрати, оскільки ми не можемо їм запобігти жодним іншим

шляхом, окрім як діями збройних сил України. Моніторинг таких втрат вкрай важливий, адже Україна маємо право витребувати від Російської Федерації репарації за завданні збитки.

Література:

1. Мовчанюк А. В., Дяченко М. І. Аграрний сектор України в умовах війни. Ефективна економіка. 2023. № 2. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2023_2_34
2. Русан В. М. Функціонування аграрного сектору в умовах війни. Інтелект XXI. 2022. № 2. С. 13—16.
3. Негрей М. В., Трофімцева О. В. Аналіз функціонування аграрного сектору України в умовах війни. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Економічна. 2022. Вип. 102. С. 49—56.
4. Бровді І. І. Вплив війни на результати діяльності аграрних підприємств України. Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. 2022. Т. 27, Вип. 3. С. 59—65.
5. Жук В., Попко Є., Остапчук С. Фіксація завданої війною прямої шкоди аграрному бізнесу, на основі професійного судження бухгалтера. Облік і фінанси. 2022. № 2. С. 15—21.
6. Дяченко М. І., Чукіна І. В. Особливості логістичної галузі в аграрному секторі України в умовах війни. Ефективна економіка. 2023. № 6. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2023_6_33
7. Кушнір С. О., Семібратова Є. С. Аграрний ринок України в умовах війни. Агросвіт. 2023. № 12. С. 15—22.
8. Прокопишин О. С., Трушкіна Н. В., Сербіна Т. В. Щодо організації зовнішньоекономічної логістичної діяльності аграрних підприємств в умовах війни. Вісник економічної науки України. 2022. № 1. С. 209—217.
9. Дорош Й. М., Барвінський А. В., Дорош О. С., Свиридова Л. А. Завдання землеустрою в аграрній сфері, викликані військовою агресією, та шляхи їх вирішення. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2022. № 4. С. 6—15.
10. Міщенко В. В., Гуськов А. В. Необхідність державної підтримки стійкості розвитку аграрної галузі в умовах війни. Агросвіт. 2023. № 16. С. 61—68.
11. Новак І. М., Сухецька К. В. Антисипативне управління аграрними підприємствами під час російсько-української війни. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. 2022. Вип. 101 (2). С. 45—53.

12. Остапенко С. О. Організаційно-економічні засади функціонування аграрного сектору України в умовах запровадження військового стану в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 11. С. 105—111.

13. Матвійшин Є. Г., Гаврюшина М. Є. Прогнозування впливу російської військової агресії на обсяги виробництва та експорту української аграрної продукції. Ефективність державного управління. 2022. Вип. 4. С. 51—55.

14. Сільське господарство України. Статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2019. 230 с. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

15. Сільське господарство України. Статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2023. 164 с. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

16. На Донеччині ворог знищив одне з найпотужніших підприємств із виробництва яєць. Укрінформ : веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3604222-na-doneccini-zagarniki-znisili-odne-z-najpotuznisih-pidприємств-iz-virobnictva-aec.html> (дата звернення: 16.12.2023).

17. Окупанти зруйнували найбільшу птахофабрику в Україні: власник оцінює втрати у \$330 мільйонів. Українська правда : веб-сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/12/15/695041/> (дата звернення: 16.12.2023).

18. Обстріл та втрати ВАТ "Племзавод "Степной" в Запорізькій області. Асоціація виробників молока : веб-сайт. URL: <https://avm-ua.org/uk/post/obstril-ta-vtrati-vatplemzavod-stepnoj-v-zaporizkij-oblasti> (дата звернення: 16.12.2023).

19. На Харківщині відновлять великий свинокомплекс після знищення унаслідок війни. Свинарство в Україні та світі : веб-сайт. URL: <https://pigua.info/uk/post/news-of-ukraine-and-world/na-harkivsini-vidnovlat-velikij-svino-kompleks-pisla-znisenna-unaslidok-vijni> (дата звернення: 16.12.2023).

20. Внаслідок війни знищено до 20% поголів'я худоби та птиці. LATIFUNDIST.COM : веб-сайт. URL: <https://latifundist.com/novosti/60306-vnaslidok-vijni-znishcheno-do-20-pogolivya-hudobi-ta-ptitsi> (дата звернення: 16.12.2023).

21. Цілі сталого розвитку. Інформаційне забезпечення моніторингу ЦСР, метадані. Ціль 2. Подолання голоду, розвиток сільського господарства. Державна служба статистики України : веб-сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.12.2023).

22. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. Статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2023. 58 с. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

23. Методологічні положення щодо формування балансів основних продуктів рослинництва та тваринництва, затверджені наказом Держстату від 29.12.2022 № 430. Державна служба статистики України : веб-сайт. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2022/430/430.pdf (дата звернення: 16.12.2023).

References:

1. Movchaniuk, A.V. and Diachenko, M.I. (2023), "Agricultural sector of Ukraine in the conditions of war", *Efektivna ekonomika*, vol. 2, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2023_2_34 (Accessed 15 Jan 2024).

2. Rusan, V.M. (2022), "functioning of the agricultural sector in war conditions", *Intelekt XXI*, vol. 2, pp. 13—16.

3. Nehrej, M.V. and Trofimtseva, O.V. (2022), "Analysis of the agriculture sector of Ukraine during the war", *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V.N. Karazina. Serii: Ekonomichna*, vol. 102, pp. 49—56.

4. Brovdi, I.I. (2022), "Impact of the war on the performance results of agricultural enterprises of Ukraine", *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Serii: Ekonomika*, vol. 27, no. 3, pp. 59—65.

5. Zhuk, V. Popko, Ye. and Ostapchuk, S. (2022), "Fixation of direct damage to agrarian business due to war, based on the accountant's professional judgment", *Oblik i finansy*, vol. 2, pp. 15—21.

6. Diachenko, M.I. and Chukina, I.V. (2023), "Features of the logistics industry in the agricultural sector of Ukraine during war", *Efektivna ekonomika*, vol. 6, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2023_6_33 (Accessed 15 Jan 2024).

7. Kushnir, S.O. and Semibratova Ye.S. (2023), "Agricultural market of Ukraine in conditions of war", *Ahrosvit*, vol. 12, pp. 15—22.

8. Prokopyshyn, O.S. Trushkina, N.V. and Serbina, T.V. (2022), "Regarding the organization of foreign economic logistics activities of agrarian enterprises in the conditions of war", *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, vol. 1, pp. 209—217.

9. Dorosh, J.M. Barvins'kyj, A.V. Dorosh, O.S. and Svyrydova, L.A. (2022), "Challenges of land management in the agro sphere, caused by military aggression, and the ways of their solution", *Zemleustrij, kadastr i monitorynh zemel'*, vol. 4, pp. 6—15.

10. Mischenko, V.V. and Hus'kov, A.V. (2023), "The need for state support for sustainable development of the agrarian sector in the conditions of war", *Ahrosvit*, vol. 16, pp. 61—68.

11. Novak, I.M. and Sukhets'ka, K.V. (2022), "Place of anticipative management at agricultural enterprises during the russianukrainian war", *Zbirnyk naukovykh prats' Umans'koho natsional'noho universytetu sadivnytstva*, vol. 101 (2), pp. 45—53.

12. Ostapenko, S.O. (2023), "Organizational and economic principles of Ukraine agricultural sector functioning during martial law", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 11, pp. 105—111.

13. Matviishyn, Ye.H. and Havriushyna M.Ye. (2022), "Forecasting the impact of russian military aggression on the volumes of production and export of ukrainian agricultural products", *Efektivnist' derzhavnoho upravlinnia*, vol. 4, pp. 51—55.

14. State Statistics Service of Ukraine (2019), "Agriculture of Ukraine", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 05 Jan 2024).

15. State Statistics Service of Ukraine (2023), "Agriculture of Ukraine", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 05 Jan 2024).

16. Ukrinform (2022), "In Donetsk region, the enemy destroyed one of the most powerful egg production enterprises", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3604222-na-doneccini-zagarbniki-znisili-odne-z-najpotuznisih-pidpriemstv-iz-virobnictva-aec.html> (Accessed 16.12.2023).

17. Ukrains'ka pravda (2022), "Occupiers destroyed the largest poultry farm in Ukraine: the owner estimates losses at \$330 million", available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/12/15/695041/> (Accessed 16.12.2023).

18. Association of Milk Producers (2022), "Shelling and losses of OJSC Plemzavod Stepnoi in the Zaporizhzhia region", available at: <https://avm-ua.org/uk/post/obstril-ta-vtrati-vatplemzavod-stepnoj-v-zaporizkij-oblasti> (Accessed 16.12.2023).

19. Svinarstvo v Ukraini ta sviti (2023), "A large pig complex will be restored in Kharkiv Oblast after its destruction as a result of the war", available at: <https://pigua.info/uk/post/news-of-ukraine-and-world/na-harkivsinividnovlatvelikij-svinokompleks-pisla-znisenna-unaslidokvijni> (Accessed 16.12.2023).

20. latifundist.com (2022), "As a result of the war, up to 20% of livestock and poultry were destroyed", available at: <https://latifundist.com/novosti/60306-vnaslidok-vijni-znishcheno-do-20-pogolivya-hudobi-ta-ptitsi> (Accessed 16.12.2023).

21. State Statistics Service of Ukraine (2023), "Goals of sustainable development. Information support for monitoring of the Central Central Bank, metadata. Goal 2. Overcoming hunger, development of agriculture", available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 15.12.2023).

22. State Statistics Service of Ukraine (2023), "Balances and consumption of basic food products by the population of Ukraine", available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 16.12.2023).

23. State Statistics Service of Ukraine (2022), "Methodological regulations regarding the formation of balances of the main products of plant and animal husbandry", available at: https://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2022/430/430.pdf (Accessed 16.12.2023).

Стаття надійшла до редакції 16.01.2023 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 339.5:658.8.012.2

Г. М. Христенко,к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки і менеджменту,
ВП НУБіП України "Бережанський агротехнічний інститут"ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6773-5990>**Л. В. Ярема,**к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки і менеджменту,
ВП НУБіП України "Бережанський агротехнічний інститут"ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0987-1227>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.3.52

СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ ЕКСПОРТУ ЗЕРНА З УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

H. Khrystenko,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Economics and Management,

Separated Subdivision of National University of Life and Environmental Science of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"

L. Yarema,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Economics and Management,

Separated Subdivision of National University of Life and Environmental Science of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"

STATUS, TRENDS AND PROBLEMS OF GRAIN EXPORT FROM UKRAINE DURING WAR

У статті розглянуто сучасний стан та динаміку експорту зернових з України. Здійснено порівняльний аналіз обсягів експорту зерна в довоєнний період та в умовах воєнного стану. Окремлено основні проблеми, які виникли на ринку зерна. Ці проблеми пов'язані з активними бойовими діями на частині території України, окупацією територій, руйнуванням логістичних шляхів та знищенням інфраструктури. Підкреслено, що в умовах повномасштабної російської агресії Україна продовжує бути одним з провідних виробників та експортерів зернових у світі і гарантом глобальної продовольчої безпеки. Проаналізовано тенденції експорту зернових з України за 2021—2023 роки по місяцях. Досліджено географічну структуру експорту зерна з України. Визначено ТОП-10 країн імпортерів українського збіжжя. Проведено порівняння змін в регіональній структурі зовнішньої торгівлі України, які відбулися після початку повномасштабного вторгнення росії. Встановлено, що ключовим торговельним партнером України в період війни став Європейський Союз.

Ukraine has always been and remains one of the main producers of agricultural products and a guarantor of global food security. The full-scale military invasion of Russia on the sovereign territory of Ukraine led to the emergence of difficulties and problems in all branches of the national economy, including the agricultural sector, negatively affected the country's foreign economic activity and threatened the world's food security.

Ukrainian grains account for a significant share of world markets, providing the international food system. In terms of export volumes, Ukraine is among the five largest grain exporters in the world. At the same time, our state exports 75% of its grain production, while domestic consumption is only 20—25%. Despite the serious consequences of full-scale Russian aggression and the terror of the Ukrainian agricultural sector, Ukraine retains the key role of the guarantor of food security in the world.

Over the last decade, Ukraine has significantly increased the volume of grain exports. Reduction in the volume of export of domestic agricultural products, in particular grain, caused by the introduction of martial law, active hostilities in part of the territory of Ukraine, temporary occupation of the territories of our country, disruption of supply chains, destruction of logistics routes, destruction of infrastructure. All this, in turn, led to the destruction of a significant part of agricultural crop stocks and deterioration of the conditions for collecting and storing the new crop.

However, it should be noted that the reduction in the export of grain crops during the martial law period was not so significant compared to the dynamics of foreign trade operations in other branches of the national economy.

Even during martial law, Ukraine entered the TOP-10 world wheat exporters.

Conducted studies show that Ukraine traditionally exports about 30—35% of grain to the countries of North Africa and the Middle East, 30—35% to the countries of South and Southeast Asia, as well as about 35—40% to the countries of Europe.

In the conditions of martial law, we are observing a clear change in the priority directions of the development of Ukraine's foreign trade, in particular, the reorientation of Ukrainian exports to the markets of European countries. The European Union became Ukraine's key trading partner during the war.

Despite the active phase of hostilities, Ukraine was and remains an important supplier of food in the world and actively influences the world's global processes.

Ключові слова: експорт, зернові культури, продовольча безпека, світовий ринок, імпортери, воєнний стан, виробництво, зовнішня торгівля.

Key words: export, grain crops, food security, world market, importers, martial law, production, foreign trade.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Україна завжди була і залишається одним з основних виробників сільськогосподарської продукції та гарантом глобальної продовольчої безпеки. Наша держава є вагомим експортером на світовому ринку продовольства, зокрема лідером із експорту зернових культур. Зернове господарство України є стратегічною галуззю, що визначає обсяги пропозиції основних видів продовольства, забезпечує значну частку доходів сільськогосподарських товаровиробників, виступає вагомим джерелом надходження валюти в країну, сприяє зміцненню економічного потенціалу держави. Повномасштабне військове вторгнення росії на суверенну територію України призвело до виникнення труднощів та проблем в усіх галузях національної економіки, зокрема й аграрному секторі, негативно вплинуло на зовнішньоекономічну діяльність країни та спричинило загрозу продовольчій безпеці світу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання стану, розвитку та проблем аграрного експорту України досліджують вчені: Артиш В., Бородіна О., Базиліук Б., Гадзало Я., Гальчинський А., Голомша Н., Лузан Ю., Демчак І., Єрмаков О., Карасьова Н., Кваша С., Осташко Т., Фіщук І. та інші.

Стан та перспективи експортно-імпортних операцій зернових і зернобобових культур в Україні досліджували М. С. Рахман, Н. М. Бабенко, М. М. Ільчук, І. А. Коновал, О. Д. Барановська, В. Д. Євтушенко та інші.

До початку повномасштабної війни основна увага наукових праць була зосереджена на дослідженнях проблем сировинної орієнтації української аграрної економіки. У нинішніх реаліях пріоритетним стає дослідження особливостей та проблем, притаманних виробництву сільськогосподарської продукції та її просуванню на зовнішні ринки в умовах воєнного стану.

Дослідження проблем розвитку зовнішньої торгівлі України, зокрема експорту зернових культур в умовах військового стану є надзвичайно актуальним.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження стану, тенденцій та проблем експорту зернових культур з України в умовах воєнного стану.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Україна завжди належала до групи держав світу, що мають високий потенціал для збільшення виробництва та експорту зерна. Вітчизняні зернові становлять значну частку на світових ринках, забезпечуючи міжнародну продовольчу систему. За обсягами експорту Україна входить до п'ятірки найбільших експортерів зернових у світі. При цьому наша держава експортує 75% свого виробництва зерна, тоді як внутрішнє споживання становить лише 20—25%. Відповідно, країна забезпечує їжею утричі більше людей за її межами, ніж населення України. Понад 400 мільйонів людей у світі залежать від поставок зерна з України [6].

До початку повномасштабної війни наша держава забезпечувала понад 15% світового експорту кукурудзи, 10% пшениці, 15—20% ячменю [4].

Незважаючи на серйозні наслідки повномасштабної російської агресії та терор українського аграрного сектору, Україна зберігає ключову роль гаранта продовольчої безпеки у світі. За результатами 2023 року виробництво зернових культур склало близько 60 млн тонн, як наслідок Україна змогла зберегти свій статус житниці світу та увійшла до ТОП-10 світових виробників основних зернових культур.

За останнє десятиліття Україна суттєво наросила обсяги експорту зернових. Варто зазначити, що в умовах війни основою українського експорту є аграрна продукція, зокрема зернові культури. Так, у 2022 році на закордонні ринки було вивезено 38,5 млн тонн вітчиз-

Таблиця 1. Динаміка експорту зернових культур з України

Вид продукції	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	10 міс 2023 р.
<i>Обсяг, тис. т</i>					
Пшениця	20023	18060	20071	11218	13110
Жито	13	5	137	53	6
Ячмінь	4143	5046	5656	2142	1767
Овес	10	16	17	7	2
Кукурудза	32346	27946	24675	24978	20409
Рис	6	5	10	1	0
Сорго, зернові	117	119	60	71	50
Гречка, просо	55	118	170	67	59
Зернові та зернобобові, всього	56714	51313	50797	38539	35404
<i>Вартість, млн дол. США</i>					
Пшениця	3661	3595	5075	2677	2454
Жито	4	3	28	12	1
Ячмінь	710	877	1275	447	302
Овес	2	3	4	2	1
Кукурудза	5220	4884	5893	5940	4037
Рис	4	4	6	1	0
Сорго, зернові	20	21	14	17	11
Гречка, просо	16	30	49	21	18
Зернові та зернобобові, всього	9637	9417	12344	9116	6824
<i>Вартість 1 т, дол. США</i>					
Пшениця	183	199	253	239	187
Жито	291	523	206	220	223
Ячмінь	171	174	225	209	171
Овес	239	209	241	229	278
Кукурудза	161	175	239	238	198
Рис	741	795	616	755	1686
Сорго, зернові	168	176	234	237	228
Гречка, просо	296	255	285	310	303
Зернові та зернобобові, всього	170	184	243	237	193

Джерело: сформовано на основі [1; 3; 5].

няного зерна (табл. 1). Це на 42% перевищує показник 2012 року, проте на 32% менше, ніж у рекордному 2019 році. Скорочення обсягів експорту вітчизняної аграрної продукції, зокрема зернових, спричинений введенням воєнного стану, активними бойовими діями на частині

території України, тимчасовою окупацією територій нашої країни, порушенням ланцюгів постачання, руйнуванням логістичних шляхів, знищенням інфраструктури. Все це, у свою чергу, призвело до викрадення та знищення частини запасів агрокультур, погіршення умов збору й зберігання нового врожаю. За 10 місяців 2023 року з України було експортовано 35,4 млн тонн зернових. Сума виручки від експорту українського зерна у 2022 році склала 9,1 млрд доларів США. Проте слід зазначити, що скорочення експорту зернових культур в період воєнного стану не було таким значним порівняно із динамікою зовнішньоторговельних операцій в інших галузях національної економіки.

Дослідження показують, що у 2022 році з України було експортовано 25 млн тонн кукурудзи, що на 1% більше показника 2021 року (24,7 млн тонн). Обсяги експорту пшениці склали 11,2 млн тонн, що на 44% менше, ніж у 2021 році. Поставки ячменю на зарубіжні ринки в 2022 році знизилися в порівнянні з попереднім роком на 3,6 млн тонн і склали 2,1 млн тонн. Експорт жита теж помітно скоротився — на 61%, склавши близько 53 тис. тонн.

Аналізуючи динаміку експорту зернових культур у довоєнний період, можна зробити висновок, що рекордної позначки величина реалізованого зерна з України досягла у 2019 році (56,7 млн тонн). У 2020 році даний показник знизився на 10,5% і склав 51,3 млн тонн. А у 2021 році українські аграрії відправили на експорт 50,8 млн тонн зерна на суму 12,3 млрд дол. США. В основному експорт здійснювався до країн Африки та Азії.

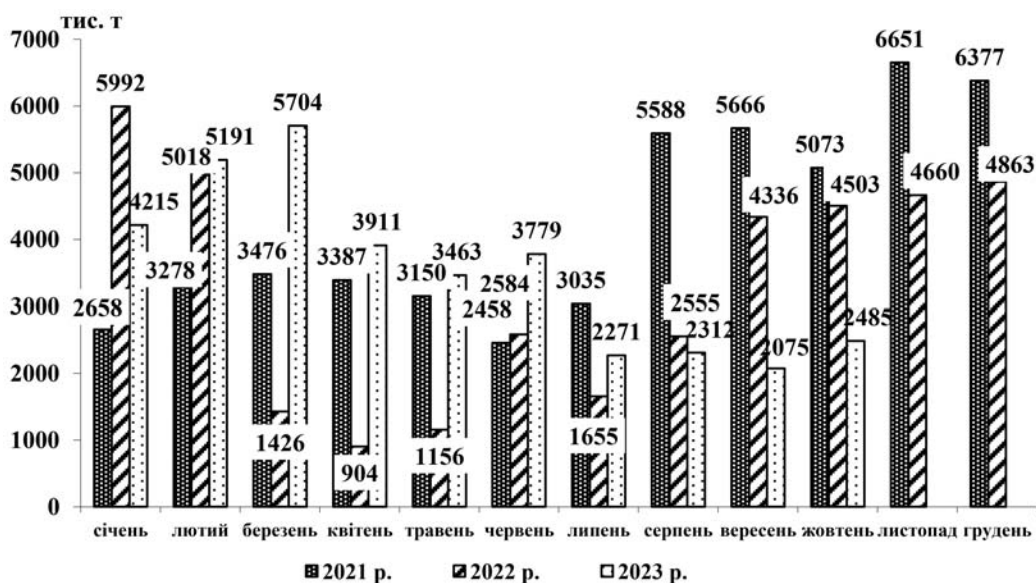

Рис. 1. Динаміка експорту українських зернових культур по місяцях, тис тонн.

Джерело: сформовано на основі [1; 3].

Загалом, 2022 рік міг би стати найбільш ефективним та успішним за рівнем експорту зернових, адже початок року показав значну позитивну динаміку, навіть відносно успішного 2021 року і вже в січні-лютому продемонстрував приріст у 85% (рис. 1). Однак з початку вторгнення росії в Україну експорт різко скоротився, демонструючи падіння більше ніж на 50% вже в березні. Поступове відновлення стало можливим з травня, з моменту розблокування українських портів та формуванню зернового коридору [8].

Навіть під час військового стану Україна ввійшла до ТОП-10 світових експортерів пшениці. У 2022/2023 маркетинговому році частка України у світовому експорті пшениці склала 7%, а це шосте місце у світі — 15 млн тонн. При цьому п'ятірка найбільших країн-експортерів пшениці залишилася незмінною: росія — 44,5 млн тонн; Австралія — 32,5 млн тонн; Канада — 26 млн тонн; США — 21,1 млн тонн; Франція — 18 млн тонн [7].

За даними Державної митної служби, станом на 19 січня 2024 року з початку 2023/24 МР Україна експортувала 21,4 млн тонн зернових і зернобобових культур, з яких 3,0 млн тонн було відвантажено з початку місяця січня (табл. 2). Вказаний показник сезонного експорту поступається минулорічному, коли станом на 20 січня було відвантажено 25,1 млн тонн, з яких у січні — 2,4 млн тонн.

У розрізі культур з початку поточного сезону було експортовано: пшениці — 8,5 млн тонн (у січні — 846 тис. тонн); ячменю — 1,3 млн тонн (185 тис. тонн); жита — 1 тис. тонн (0); кукурудзи — 11,6 млн тонн (1,9 млн тонн).

Сумарний експорт українського борошна станом на 19 січня оцінюється в 62,9 тис. тонн (у січні — 4,3 тис. тонн), що також поступається минулорічному показнику (76,5 тис. тонн). Основну частину відвантаженого обсягу становить пшеничне борошно — 59,8 тис. тонн (у січні — 4,2 тис. тонн).

Проведені дослідження показують, що Україна традиційно експортує близько 30—35% зерна до країн Північної Африки та Близького Сходу, 30—35% до країн Південної та Південно-Східної Азії, а також близько 35—40% до країн Європи.

Найбільшими покупцями вітчизняного зерна в 2022 році як і раніше були країни Азії, Африки та Європи (табл. 3). Проте слід відзначити,

Таблиця 2. Експорт з України зернових, зернобобових (з продуктами їх переробки) та борошна, тис. тонн

Вид продукції	2023/2024 МР		2022/2023 МР	
	Всього	в тому числі у січні станом на 19.01.2024	Всього станом на 20.01.2023	в тому числі у грудні станом на 20.01.2023
Зернові та зернобобові, всього	21446	2980	25136	2390
пшениця	8470	846	9082	671
ячмінь	1259	185	1734	108
жито	1,0	0	12,5	0
кукурудза	11567	1941	14219	1595
Борошно пшеничне, тис. тонн	59,8	4,2	72,8	7,2
Борошно інше, тис. тонн	3,1	0,1	3,7	0,3
Борошно разом, тис. тонн	62,9	4,3	76,5	7,5
у перерахунок на зерно, тис. тонн	83,9	5,7	105,0	10,0
Експорт разом (зерно + борошно)	21529	2985	25238	2400

Джерело: сформовано на основі [2].

що після початку повномасштабного вторгнення росії відбулися зміни в регіональній структурі зовнішньої торгівлі України, зокрема збільшився акцент на європейський ринок, який є перспективним. Частка торгівлі з країнами СНД скоротилася, а з ЄС, відповідно, зросла.

Слід звернути увагу на те, що у 2020 році Китай вперше очолив ТОП-10 імпортерів українського зерна, закупивши близько 1/5 вартісних обсягів вітчизняного експорту зернових на суму 1855 млн дол. США. За три роки, починаючи з 2018 року, ця країна збільшила обсяги закупівель зерна з України більше ніж у 3 рази. При цьому частка Китаю у вартісних обсягах вітчизняного експорту зернових збільшилася з 8,9% в 2019 році до 20,7% в 2021 році. Загальний обсяг імпорту в 2020/21 МР показує значне зростання в порівнянні з попереднім періодом на 80%. У структурі імпорту зернових Китаєм найбільшу частку займає кукурудза — 65% і пшениця — 33%. Проте слід зазначити, що Китай, який з 2020 року впевнено утримував лідерство у ТОП-10 найбільших імпортерів українського зерна,

Таблиця 3. Топ-10 імпортерів українського зерна

2021 р.			2022 р.			10 міс. 2023 р.		
Країна	Вартість, млн дол США	%	Країна	Вартість, млн дол США	%	Країна	Вартість, млн дол США	%
Китай	2552	20,7	Румунія	1243	13,6	Румунія	1017,7	14,9
Єгипет	1386	11,2	Китай	1105	12,1	Китай	975,9	14,3
Туреччина	918	7,4	Іспанія	983	10,8	Іспанія	974,9	14,3
Індонезія	750	6,1	Туреччина	871	9,6	Туреччина	562,6	8,2
Іспанія	645	5,2	Польща	641	7,0	Єгипет	549,3	8
Нідерланди	552	4,5	Єгипет	536	5,9	Італія	438,0	6,4
Іран, Ісламська Республіка	533	4,3	Італія	405	4,4	Нідерланди	274,4	4
Пакистан	355	2,9	Угорщина	400	4,4	Польща	182,6	2,7
Лівійська Арабська Джамахрія	342	2,8	Нідерланди	336	3,7	Угорщина	176,6	2,6
Туніс	306	2,5	Корея	189	2,1	Бангладеш	157,4	2,3
Обрані країни	8340	67,6	Обрані країни	171	73,6	Обрані країни	5309,5	77,7
Усього	12344	100	Усього	9116	100	Усього	6824,4	100

Джерело: сформовано на основі [1; 3; 5].

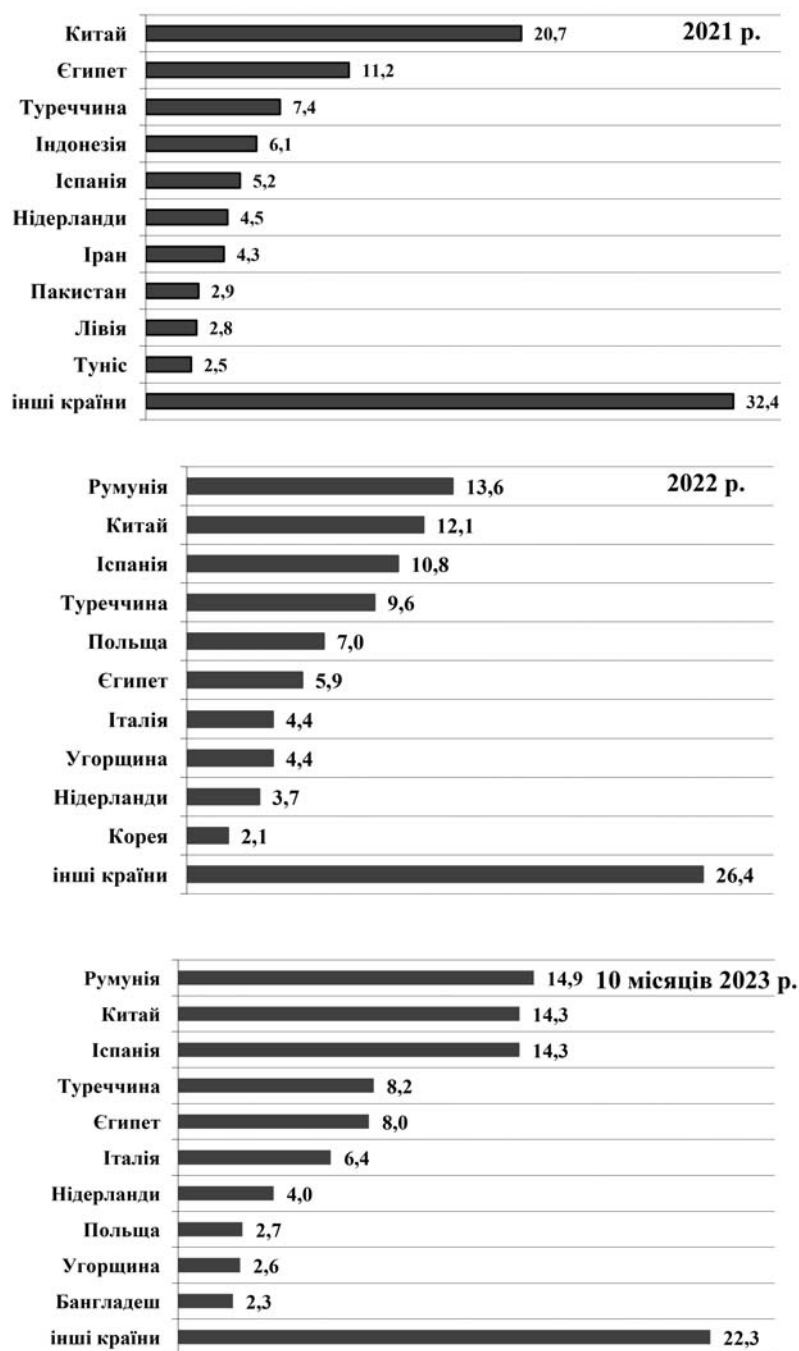

Рис. 2. Рейтинг країн за імпортом українських зернових,

Джерело: сформовано на основі [1; 3; 5].

посилиючи свої позиції, у 2022 та 2023 роках поступився Румунії, яка у 2021 році навіть не входила до ТОП-20 основних споживачів зернових. Якщо у 2021 році вартісні обсяги поставок зернових до Румунії становили лише 1,8 млн дол. США, то у 2022 році вони значно збільшилися і досягли 1243 млн дол. США. При цьому частка Румунії у вітчизняному експорті зернових складала у 2022 році 13,6% вартості експорту цієї товарної групи, а станом на 31 жовтня 2023 року цей показник зріс до 14,9%.

Лідер Китай у 2022 році з часткою 12,1% забезпечив собі друге місце в рейтингу імпортерів українських зернових культур, що спричинено проблемами логістики. Третє місце посіла Іспанія (10,8%), четверте — Туреччина (9,6%).

Єгипет перемістився із другого на шосте місце в ТОП-10, оскільки в 2022 році закупив українського зерна на суму 536 млн дол. США, що на 61,3% менше, ніж в 2021 році (1386 млн дол. США). Його частка в загальному експорті цього виду сільськогосподарської продукції склала 5,9%.

Іспанія збільшила частку в експорті зернових з 5,2% у 2021 році до 10,8% у 2022 році.

До п'ятірки лідерів щодо імпорту українського зерна входить Туреччина (збільшення частки у загальному експорті з 7,4% у 2021 році до 9,6% у 2022 році).

У п'ятірку країн покупців продовольчого зерна у 2022 році увійшла Польща, яка закупила українського збіжжя на суму 641 млн дол. США. Частка Польщі у вартісних обсягах вітчизняного експорту зернових складала 7% в 2022 році. Проте станом на 31 жовтня 2023 року цей показник знизився до 2,7%.

Також до списку основних імпортерів вітчизняних зернових увійшли Італія (4,4%), Угорщина (4,4%), Нідерланди (3,7%) та Південна Корея (2,1%). Вище зазначені 10 держав сформували близько 74% вартісного обсягу усіх закупівель зернопродукції в Україні.

Проведені дослідження показують, що у 2022 році Румунія, Польща, Італія, Угорщина та Південна Корея витіснили з ТОП-10 покупців українського зерна Індонезію, Іран, Пакистан, Лівію та Туніс.

В умовах воєнного стану спостерігаємо чітку зміну пріоритетних напрямів розвитку зовнішньої торгівлі України, зокрема переорієнтація українського експорту на ринки європейських країн.

Аналіз даних рис. 2 свідчить, що ключовим торговельним партнером України в період війни став Європейський Союз. Так, у 2022 році частка країн ЄС, які увійшли в ТОП-10, у вартіс-

них обсягах вітчизняного експорту зернових складала 43,9% проти 9,7% у 2021 році.

Аналізуючи географічну структуру експорту з України за період з січня по жовтень 2023 року, можна стверджувати, що переважна частина вітчизняного експорту зернових було спрямовано до Європейського Союзу, друге місце належить Азійському регіону, на третій позиції знаходяться країни Африки (рис. 2). Основним імпортером вітчизняних зернових є Румунія, частка якої у загальному експорті за цей період складала 14,9% вартісних обсягів поставок. Суттєві частки в українському експорті зернових припали на Китай (14,3%), Іспанію (14,3%), Туреччину (8,2%), Єгипет (8,0%), Італію (6,4%). До ТОП-10 імпортерів українських зернових увійшли також Нідерланди (4,0%), Польща (2,7%), Угорщина (2,6%) та Бангладеш (2,3%). Сукупно ці країни забезпечили майже 80% доходів від всього експорту продукції даної групи. У січні-жовтні 2023 року Україна експортувала зернових культур на суму 6,8 млрд дол. США.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Війна кардинально змінила не лише умови господарювання, а й зовнішньої торгівлі. Українські торговельні взаємини з країною-агресором були розірвані. А на позиціях головного торговельного партнера України укріпився ЄС.

Таким чином, Україна є важливим гравцем на міжнародному ринку зерна та стратегічно важливою для забезпечення глобальної продовольчої безпеки.

Розвиток зовнішньої торгівлі вітчизняною аграрною продукцією, зокрема зерновими, потребує подальшого дослідження з урахуванням ризиків, спричинених воєнним станом, а також географічної переорієнтації на західних партнерів, що повинно бути спрямовано на ефективне використання наявного логістичного потенціалу країни та забезпечення безпечніших логістичних каналів для здійснення експортно-імпортних операцій.

Література:

1. Дашборд щодо експорту України. URL: https://export.gov.ua/722-Dashbord_eksportu_ukraini (дата звернення 20.01. 2024).
2. Державна митна служба України. Статистика та реєстри. URL: <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri> (дата звернення 10.01.2024).
3. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua> (дата звернення 05.01. 2024).

4. Загроза продовольчій безпеці світу. URL: <https://mfa.gov.ua/zagroza-prodovolchij-bezpeci-svitu> (дата звернення 20.01. 2024).

5. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Офіційний сайт. URL: <https://minagro.gov.ua> (дата звернення 21.01.2024).

6. Побоченко А. М., Татаренко Н. О., Прокоп'єва А. А. Сучасні тренди розвитку світового ринку зерна в умовах війни в Україні. Економіка та суспільство. 2023. № 48. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2220/2141> (дата звернення 18.01.2024).

7. ТОП-10 країн виробників пшениці в 2022/23 МР. URL: <https://latifundist.com/rating/top-10-krayin-virobnikiv-pshenitsi-v-2022-23-mr> (дата звернення 20.01.2024).

8. Цимбал А. І., Черницька Т.В. Україна у системі глобальної продовольчої безпеки: ринок зернових. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2022. № 11—12. С. 123—130.

References:

1. Dashboard regarding the export of Ukraine (2024), Available at: https://export.gov.ua/722-Dashbord_eksportu_ukraini (Accessed 20 January 2024).
 2. State Customs Service of Ukraine (2024), "Statistics and registers", Available at: <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri> (Accessed 10 January 2024).
 3. State Statistics Service of Ukraine (2024), Available at: <https://ukrstat.gov.ua> (Accessed 05 January 2024).
 4. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine (2024), "Threat to world food security", Available at: <https://mfa.gov.ua/zagroza-prodovolchij-bezpeci-svitu> (Accessed 20 January 2024).
 5. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2024), Available at: <https://minagro.gov.ua/> (Accessed 21 January 2024).
 6. Pobochenko, L. M. Tatarenko, N. O. and Prokopyeva, A. A. (2023), "Modern trends in the development of the world grain market in the conditions of the war in Ukraine", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 48, Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2220/2141> (Accessed 18 January 2024).
 7. latifundist (2024), "TOP-10 wheat producing countries in 2022/23 MY", Available at: <https://latifundist.com/rating/top-10-krayin-virobnikiv-pshenitsi-v-2022-23-mr> (Accessed 20 January 2024).
 8. Tsymbal, L. I. Chernyts'ka T.V. (2022), "Ukraine in the system of global food security: grain market", *Naukovyy visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu*, vol. 11—12, pp. 123—130.
- Стаття надійшла до редакції 27.01.2023 р.

УДК 330.101

Н. М. Польова,

к. е. н., доцент, завідувач кафедри менеджменту та соціально-гуманітарних дисциплін,
Черкаська філія ПВНЗ "Європейський університет"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5140-2136>

А. П. Гуляйко,

аспірант ПВНЗ "Європейський університет", м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-4713-6056>

О. В. Радченко,

аспірант ПВНЗ "Європейський університет", м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-0823-2688>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.3.58

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ТА ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ, ЯК КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПОЖИВЧОЇ ЦІННОСТІ ПРОДУКЦІЇ АПК

N. Poliova,

PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Management and Social
and Humanitarian Disciplines, Cherkasy branch of Private Higher Educational Establishment "European University"

A. Huliaiko,

Postgraduate student, Private Higher Educational Establishment "European University", Kyiv

O. Radchenko,

Postgraduate student, Private Higher Educational Establishment "European University", Kyiv

STRATEGIC MANAGEMENT OF QUALITY AND HUMAN RESOURCES AS KEY ASPECTS OF ENSURING THE CONSUMER VALUE OF AGRICULTURAL PRODUCTS

В умовах, коли весь бізнес побудований на створенні та доставці цінностей споживачеві, тема споживчої цінності, безсумнівно, стає однією з найактуальніших. Цінність — це саме те, за що сплачує споживач. Споживчу цінність можна використовувати як регулятор якості товарів та послуг, представлених на ринку.

У статті подано сутність споживчої цінності, обговорюються підходи до опису концепту цінності, актуалізуються проблеми дослідження та вимірювання споживчої цінності.

Споживча цінність розглядається як багатовимірне явище, що включає функціональні, емоційні, соціальні, епістемічні та умовні цінності, що є в свою чергу джерелами конкурентних переваг.

Споживча цінність пов'язана з такими найважливішими характеристиками як: конкурентоспроможність, ціна, якість продукту чи послуги, споживча задоволеність, конкурентні переваги тощо. Споживча цінність впливає на імідж і репутацію компанії, підвищує попит на її товари та послуги та забезпечує конкурентоспроможність компанії.

Сучасний механізм керування якістю продукції як однієї з ключових складових споживчої цінності базується на системному та процесному підходах до менеджменту якості. Системний підхід — найважливіший елемент філософії управління якістю. Створення ефективних систем якості, орієнтованих на впровадження сучасних технологій і методів менеджменту якості, — запорука стійкого становища підприємств на ринку.

Обґрунтовано взаємозв'язок якості продукції та людського капіталу.

Авторами вивчені характерні риси людського капіталу, які відрізняють його від інших видів капіталу. Досліджено особливості людського капіталу підприємства, визначено роль людського капіталу у підвищенні ефективності діяльності підприємства агропромислового комплексу.

Виявлено, що ефективність управління людським капіталом залежить від мобільності трудових ресурсів. Внаслідок дослідження автори представили модель управління людським капіталом організації.

Розглянуто характеристики людського капіталу підприємства агропромислового комплексу, а саме: характеристики персоналу, основні види вкладень та його ефективності.

Людський капітал посідає провідне місце серед конкурентних переваг підприємства і це означає, що аналіз та оцінка персоналу є найважливішою умовою успішного лідерства будь-якої організації за рахунок забезпечення високих показників споживчої цінності продукції.

In conditions where the entire business is built on the creation and delivery of value to the consumer, the topic of consumer value undoubtedly becomes one of the most relevant. Value is exactly what the consumer pays for. Consumer value can be used as a regulator of the quality of goods and services presented on the market.

The article presents the essence of consumer value, discusses approaches to the description of the concept of value, updates the problems of research and measurement of consumer value.

Consumer value is considered as a multidimensional phenomenon that includes functional, emotional, social, epistemic and conditional values, which are in turn sources of competitive advantages.

Consumer value is associated with such important characteristics as: competitiveness, price, product or service quality, consumer satisfaction, competitive advantages, etc. Consumer value affects the image and reputation of the company, increases the demand for its goods and services and ensures the competitiveness of the company.

The modern mechanism of product quality management as one of the key components of consumer value is based on system and process approaches to quality management. A systematic approach is the most important element of the philosophy of quality management. The creation of effective quality systems, focused on the implementation of modern technologies and quality management methods, is the key to a stable position of enterprises on the market.

The relationship between product quality and human capital is substantiated.

The authors studied the characteristic features of human capital that distinguish it from other types of capital. The peculiarities of the human capital of the enterprise were studied, the role of human capital in increasing the efficiency of the enterprise of the agro-industrial complex was determined.

It was found that the effectiveness of human capital management depends on the mobility of labor resources. As a result of the study, the authors presented a model of human capital management of the organization.

The characteristics of the human capital of the enterprise of the agro-industrial complex are considered, namely: the characteristics of the personnel, the main types of investments and their efficiency.

Human capital occupies a leading place among competitive advantages enterprise and this means that the analysis and assessment of personnel is the most important condition for success leadership of any organization due to ensuring high indicators of consumer value of products.

Ключові слова: стратегічне управління, створення цінності, споживча цінність, цінність продукції, якість продукції, стандарт якості продукції, менеджмент якості, людський капітал.

Key words: strategic management, value creation, consumer value, product value, product quality, product quality standard, quality management, human capital.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Для активізації розвитку бізнесу актуальним є дослідження концепції споживчої цінності, теоретичний та методологічний базис якої формує модель поведінки споживача товарів.

Ця концепція є міждисциплінарною, її наукова сутність обумовлена багатоваріантністю, раціональністю та ірраціональністю споживчих потреб та очікувань споживача. При цьому ідентифікація сукупності споживчих властивостей, які визначають, наскільки цінним є продукт для споживача, засновані на теорії споживчого вибору. Ос-

новним висновком цієї теорії є висновок про вплив споживчої цінності на фінансові, конкурентні та ринкові результати підприємства, а також на скорочення розриву, що постійно існує між очікуваними споживчими характеристиками продукту та характеристиками, отриманими споживачами при придбанні продукту.

Поліпшення якості продукції є дуже важливим напрямом активного розвитку економіки, фактором підвищення ефективності виробництва, а також поліпшення якості продукції є джерелом економічного зростання підприємства та країни в цілому.

Забезпечення якості продукції також неможливе без ефективного управління людським капіталом, тому що основа бізнесу сучасних "людинорієнтованих" організацій є саме люди. Саме цей ресурс забезпечує додану вартість, а також конкурентоспроможність і прибутковість будь-якої організації.

Створення глобальних ринків, науково-економічні досягнення, реалізація новітніх винаходів є основами формування єдиної системи заходів на підприємствах з підвищення якості продукції та придбання знань, які стають основною умовою становлення та зростання конкурентоспроможності країни. У зв'язку з цим і зростає актуальність цієї проблеми.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проведений аналіз публікацій вказує на те, що увагу науковців привертала аспекти створення цінності та управління її розвитком. Вже в класичній політекономії, таких як В. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо, і, зокрема, К. Маркс, досліджувалась економічна сутність категорії "цінність" з погляду трудової теорії цінності. Інші дослідники, такі як Дж. С. Мілль, Дж. Мак Куллох, Ж. Б. Саям, Ф. Бастіа, М. Портер, Б. Андерсен, Ф. Котлер та інші, вивчали це питання з різних позицій, таких як теорія витрат виробництва, теорія трьох факторів виробництва, ланцюг створення вартості, аналіз доданої цінності та інші. В українському науковому середовищі Т. Артемова, В. Вернадський, Д. Волков, Ю. Захарова, О. Зозульов, І. Кузнецова, С. Полонський, С. Помітов, М. Туган-Барановський, А. Шульгіна та інші вчені досліджували різні аспекти створення цінності, враховуючи її вплив на конкурентоспроможність підприємства, купівельну спроможність споживачів, ціннісно-орієнтоване управління та інші важливі аспекти.

Споживча цінність товару теоретично розглядається як результат взаємодії різних елементів, таких як корисність, якість, вартість, ціна та інші. Однак, сутність, роль і межі внеску кожного з цих елементів у формування споживчої цінності продовжують залишатися об'єктом дискусій і досліджень.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Формування цілей статті полягає в дослідженні поняття "споживча цінність продукції", а також структурному аналізі та систематизації

теоретичних підходів до створення споживчої цінності продукції агропромислового комплексу на підставі управління якістю продукції та людським капіталом.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Процес створення споживчої цінності є ключовою функцією організації, оскільки забезпечує задоволення потреб клієнтів та відтворення діяльності компанії. Відповідно до цього вирішується, як має бути організований бізнес в цілому, щоб ключова функція (створення споживчої цінності) виконувалася максимально ефективно з погляду, як споживача, і підприємства загалом [1].

Споживча цінність продукції — це сукупність властивостей, пов'язаних безпосередньо як із самим товаром, так і з супутніми послугами, які визначають намір споживача купити товар та стати постійним клієнтом цього виробника. З іншого боку, споживчою цінністю товару та/або послуги є максимальна вартість, яку споживач вважає собі вигідним заплатити за неї.

Ключову роль у формуванні цінності на різних етапах соціального розвитку грали такі фактори, як ціна товару, якість, популярність марки, процес обслуговування споживача, індивідуалізація та ексклюзивність пропозиції, відповідність певному стандарту, прийнятому у суспільстві [2].

Якість продукції — сукупність властивостей продукції, що зумовлюють її придатність задовольняти певні потреби відповідно до її призначення".

Відповідно управління якістю продукції — це один з елементів управління виробництвом. Важлива особливість управління якістю продукції — заходи щодо управління якістю, які мають реалізовуватися на кожному з етапів життєвого циклу продукції. На таких етапах як наукове дослідження та проектування вже має закладатися якість. Саме на цих етапах закладаються найважливіші властивості майбутніх товарів, та встановлюються виробничі процеси їх виготовлення. Міжнародний досвід управління якістю показує, що неможливо зберігати стабільну якість виробу без стабільності якості матеріалів, з яких вони виготовляються.

В управлінні якістю важливо створити комплексний характер розробки та реалізації продукції. Тільки таким підходом можна досягти високої якості продукції, що забезпечує споживче задоволення.

Рис. 1. Необхідні елементи схеми з організації робіт

Рис. 2. Об'єкти та сфери, на які поширюються вимоги якості

Організація робіт з управління якістю продукції здійснюється за певною схемою. У схемі слід визначити важливі елементи, які представлені на рис. 1.

Тільки при такому погляді на продукцію з'явиться єдність та органічне поєднання прямих і непрямих зв'язків між роботами, що пов'язані зі створенням та споживанням продукції.

Головним досягненням у розробці стратегії управління якістю є системний та комплексний підхід до управління якістю продукції, що випускається (рис. 2). Системний підхід складається з послідовних процесів на кожному етапі життєвого циклу виробів.

Управління якістю сільськогосподарської продукції потребує системного підходу. Він має забезпечити участь у процесі всіх елементів сфери виробництва та експлуатації чи споживання. Управління якістю продукції в комплексі є системою управління підприємства у вигляді продукції необхідного рівня якості.

Важливим напрямом підвищення ефективності виробництва виступає вдосконалення процесу управління якістю продукції для підприємства. Об'єктивна необхідність удосконалення управління якістю продукції сучасних умовах зумовлена наступними чинниками, зображеними на рис. 3.

Важливо зауважити, що управління підвищенням якості продукції вимагає додаткових трудових витрат на виробництво, які компенсуються економією, пов'язаною з експлуатацією виготовленого виробу. Однак ці додаткові витрати повністю компенсуються за рахунок високої ціни за якісний товар, що сприяє підвищенню рентабельності та обсягу прибутку. Якість продукції має максимально задовольнити потреби споживачів за мінімальних витрат на її досягнення [3].

Одним з найбільш поширених підходів у галузі управління якістю продукції, що застосовуються організаціями різних сфер діяльності,

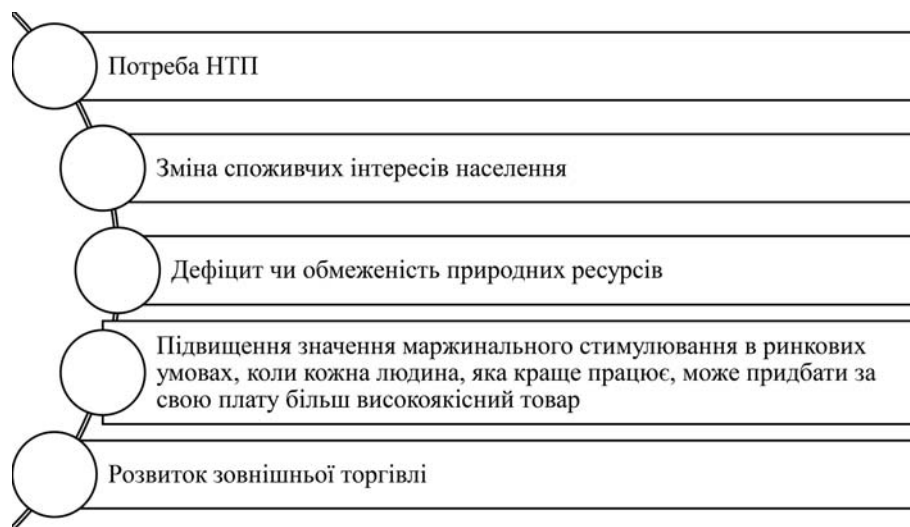

Рис. 3. Фактори вдосконалення управління якістю продукції в сучасних умовах

є розробка та впровадження системи менеджменту якості (СМЯ), яка містить мінімальний набір вимог для вступу організації на шлях до досягнення загального менеджменту якості.

Реалізація принципів системи управління якістю є гарантом забезпечення якості продукції (табл. 1).

Оскільки якість складається під впливом безлічі факторів у процесі розробки, виробництва та використання продукції на всіх цих стадіях виникають витрати на якість, які мають різну природу, економічний зміст, призначення, причини та місце виникнення.

У складі загальних витрат за якість виділяють три основні групи витрат (превентивні (попереджувальні); витрати на контроль; внутрішні та зовнішні витрати та втрати, що виникають внаслідок дефектів, браку та невідповідностей).

Якість продукції залежить від всіх елементів процесу виробництва, від якості роботи на всіх стадіях відтворення, ефективного використання всіх видів ресурсів та інших факторів, а в сільському господарстві — значною мірою і від ґрунтово-кліматичного комплексу та метеорологічних умов року [4].

Особливість управління якістю продукції АПК обумовлена тим, що лише частина робочих процесів безпосередньо впливає на якість продукції від початку процесу отримання готового продукту до його реалізації споживачеві, велика частина — опосередковано. У зв'язку з цим багато заходів, спрямованих на підвищення якості продукції, що надають позитивний вплив і на її кількість, що робить менш, ніж у промисловості, вираженими межі між підсистемою управління якістю продукції та загальною системою управління виробництвом.

Характеристики факторів наведені в економічній літературі, що впливають на якість сільськогосподарської продукції, за часом їхньої дії, характером впливу — недостатні.

Беручи до уваги, що якість визначається на різних етапах виробництва, важливим є включення наступного поділу факторів у основу класифікації:

- матеріальні (засоби виробництва);
- особистісні (робоча сила).

До матеріальних умов, що забезпечують підвищення якості кінцевої продукції, варто зарахувати:

Таблиця 1. Реалізація принципів системи управління якістю

Принцип системи управління якістю	Сутність принципу	Спосіб реалізації у системі управління якістю
Орієнтація на споживача	Організації залежать від думок та бажань своїх споживачів і тому повинні розуміти їх поточні та майбутні потреби.	Проведення випереджувального дослідження попиту. Збір та аналіз даних, що відображають сприйняття продукції споживачем.
Лідерство	Керівники забезпечують єдність а цілі підтримують внутрішнє середовище, де працівники можуть бути повністю залучені - до вирішення завдань організації.	Розробка політики в галузі якості, створення, впровадження та підтримання в актуальному стані системи управління якістю.
Взаємодія людей	Повне залучення працівників дозволять із вигодою використати їх здібності.	Доведення всім співробітникам організації політики у сфері якості, зокрема, навчання співробітників основ управління якістю.
Процесний підхід	Діяльність та ресурсами управляють як процесом, з метою ефективного досягнення бажаного результату.	Управління процесами СМЯ на основі встановлених критеріїв результативності.
Поліпшення	Постійне поліпшення діяльності організації слід розглядати як незмінну мету.	Проведення коригувальних дій на основі регулярного аналізу СУЯ.
Ухвалення рішень, заснованих на свідченнях	Прийняття рішень ґрунтуються на аналізі даних та інформації.	Аналіз виконаних цілей та завдань у сфері якості, в т.ч. аналіз процесів.
Менеджмент - взаємовідносин	Організація прагне визначити постійних постачальників, що підвищить здатність обох сторін створювати цінності.	Договори про партнерство з постачальниками включаються на рівні вищого керівництва.

— якість матеріально-технічних ресурсів (корми, насіння, добрива та т.п.);

— якість технологічних процесів (своєчасність та точність виконання технологічних операцій);

— технічна оснащеність;

— рівень технічної оснащеності технологічних та закупівельно-збутових операцій, процесів зберігання, підробітку (зерна) та первинної обробки (молока) тощо.

Без урахування цих факторів управління якістю буде недосконалим.

До особистісних факторів належать:

— якість робочої сили (кваліфікація, досвід);

— форми поділу, організації та оплати праці. Значущою складовою, яка тісно пов'язана з управлінням ресурсами, є мотивація працівників. Це важливо, оскільки вона встановлює взаємозв'язок між винагородою за працю та якістю виконаної роботи, а зрештою — з результатами виробництва.

— елементи соціальної сфери, які гарантують нормальний режим праці та відновлення працездатності робочої сили (оплачувані відпустки, включаючи відпустки під час вагітності та пологів, санаторно-курортне лікування та інше).

Така система класифікації дозволяє інтегрувати всі фактори в одну структуру, яка охоплює не лише ті, що безпосередньо взаємодіють з процесом виробництва, а й ті, які мають опо-

середкований вплив і не прямо взаємодіють з виробництвом готового продукту. Це створює можливість використовувати різні фактори як інструмент для підвищення якості роботи та продукції на будь-якому етапі.

Сучасні ринкові умови вимагають від сільськогосподарських організацій забезпечення конкурентоспроможності у виробничій діяльності. Однією з основ забезпечення є робота з формування кадрового складу, здатного вирішувати завдання будь-якої складності. У таких умовах людський капітал стає ключовою складовою у процесі економічного розвитку організації за рахунок забезпечення якості продукції та формування споживчої цінності.

Розглядаючи людський капітал як один з головних ресурсів економіки, то можна виділити його основні характерні риси, що відрізняють його від інших видів капіталу:

- людський капітал з часом може бути, як збільшений, так і зменшений. Капітал може бути збільшений як від особистості, так і від зовнішнього середовища, а зменшення відбувається через фізичне та моральне зношування, тому він може бути амортизований;

- функціонування людського капіталу залежить від самої людини та її зацікавленості у цьому;

- людський капітал є одним із найважливіших факторів економічного зростання держави;

- людський капітал відрізняється від фізичного за ступенем ліквідності;

- прямі доходи, які отримує людина, контролюються нею самою незалежно від джерела інвестиції;

- інвестиції в людський капітал носять довгостроковий характер, при цьому доходи, одержувані людиною, повністю належать йому і розпоряджається він ними самостійно [5].

Існують так само деякі окремі форми людського капіталу, які виявляють його сутність та основні характеристики:

- живий капітал (сукупність умінь, досвіду та навичок), які використовує організація;

- неживий капітал (знання людини у їхньому натуральному вираженні);

- інституційний капітал (адміністративні та управлінські інстанції, які займаються розробкою ефективного використання людського капіталу).

Тепер слід розглянути поняття "людського капіталу організації".

Людський капітал організації є вартість річного обсягу фізичної та інтелектуальної живої праці, її основних та виробничих робіт-

ників, службовців, молодшого персоналу та адміністративно-управлінського в нормальних умовах виробничої діяльності при повному завантаженні його нормативно-розрахункової потужності.

Людський капітал організації можна у вигляді деякої системи, що складається з складових елементів:

- інтелектуальний капітал до нього входить "капітал знань";

- структурний капітал складається з корпоративної культури, системи менеджменту;

- соціальний капітал являє собою соціальні зв'язки і т.д.;

- клієнтський (ринковий) капітал — це система взаємовигідних відносин підприємства зі своїми клієнтами.

Людський капітал організації також можна розглядати як особливий вид капіталовкладень, підвищення якості, поліпшення функціонування робочої сили, сукупність витрат на розвиток відтворювального потенціалу людини.

Щоб оцінити людський капітал організації, можна застосовувати такі методи:

- кількісна оцінка набутих людським капіталом запасу знань, навичок, здібностей;

- спеціальні навички;

- економічна оцінка (оцінка вироблених людським капіталом доходів);

- за способом інвестування в людський капітал (капітал здоров'я, капітал освіти та економічна оцінка);

- оцінка людського капіталу на макро- і мікрорівнях;

- інтегральна оцінка (натуральні та вартісні показники оцінки людського капіталу);

- матриця соціальних рахунків (макроекономічна оцінка людського капіталу).

Об'єктом людського капіталу виступають знання соціального та загальноосвітнього характеру, накопичений досвід та навички.

Предметом людського капіталу виступають відносини, що виникають у процесі відтворення людського капіталу, що забезпечують підвищення конкурентоспроможності.

Одним із найважливіших аспектів у теорії та практики функціонування організації в сучасних умовах є людський капітал, і без нього не зможе існувати жодна організація.

Людський капітал організації визначає можливість ефективного використання виробництва, що, у свою чергу, впливає на конкурентоспроможність і ціну підприємства. Використання людського капіталу для підприємства вимагає нових підходів до управління: лідер-

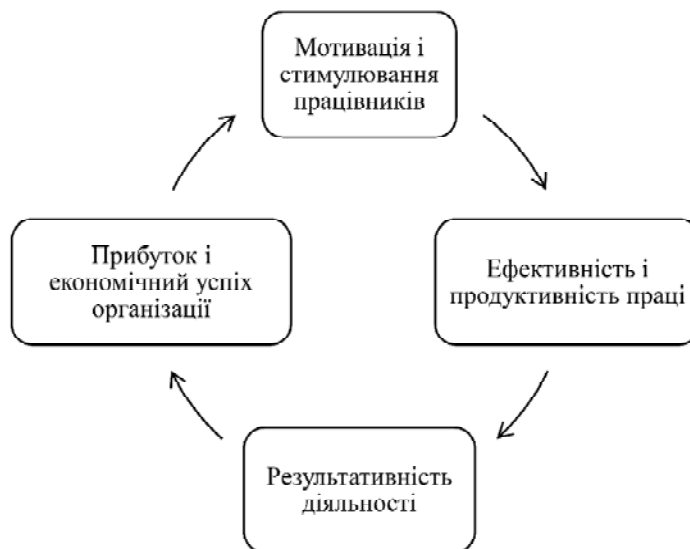

Рис. 4. Модель управління людським капіталом

ство, система мотивації, пріоритети, стиль управління тощо. Дані чинники представляють людський капітал як засіб впливу на соціально-економічні процеси.

Від ефективності використання та управління людського капіталу залежить результативність економічної діяльності підприємства.

Отже, перед підприємством постає певне питання, як потрібно здійснювати управління людським капіталом, щоб за результатами аналізу вжити заходів щодо підвищення ефективності його використання.

Відповідно, управління людським капіталом організації може бути засноване на використанні моделі циклічної взаємозалежності мотивації співробітників і результатів економічної діяльності організації (рис. 4).

Формування системи управління людським капіталом на основі даної моделі дозволяє з урахуванням результатів його використання здійснювати фактичну оцінку людського капіталу для визначення економічної ефективності організації.

Виходячи з моделі управління людськими ресурсами, мотивація та стимулювання персоналу відіграє важливу роль у підвищенні ефективності організації.

Здійснення мотивації такі:

- створення умов, які відповідають потребам;
- забезпечення винагородою за необхідні результати;
- створення у персоналу впевненості в досягненні поставлених цілей;
- створення враження у персоналу про високу цінність винагороди [6].

Процес використання різних стимулів мотивування людей називається стимулюванням. Стимулювання виконує у створенні важливу роль. Воно принципово відрізняється від мотивування, тим, що стимулювання — це один із засобів, за допомогою якого може здійснюватися мотивування.

Мотивування та стимулювання працівників мають значний вплив на розвиток у працівників таких важливих характеристик їхньої трудової діяльності, як якість роботи, результативність, старання, старанність, наполегливість, сумлінність тощо.

Перелічимо загальним стимули, які спонукають людину працювати краще: гроші, повага, самоствердження, почуття приналежності до організації; приємна робоча атмосфера, похвала, гнучкий графік роботи, усвідомлення себе членом команди, кар'єра, винагорода, премії, довіра керівництва, почуття впевненості у роботі, визнання заслуг.

Модель управління людськими ресурсами підприємства стає ефективною у разі, якщо враховуватимуться специфічні особливості організації, і навіть трудового колективу загалом і окремих працівників зокрема. У цьому випадку підприємство отримає позитивний економічний ефект у вигляді підвищення продуктивності праці, а згодом і збільшення кінцевого фінансового результату.

Ефективність формування системи управління людським капіталом залежить від її внеску у досягнення організаційних цілей організації. Метою цієї системи є досягнення ефективності та конкурентоспроможності організації. Інакше кажучи, людський капітал висту-

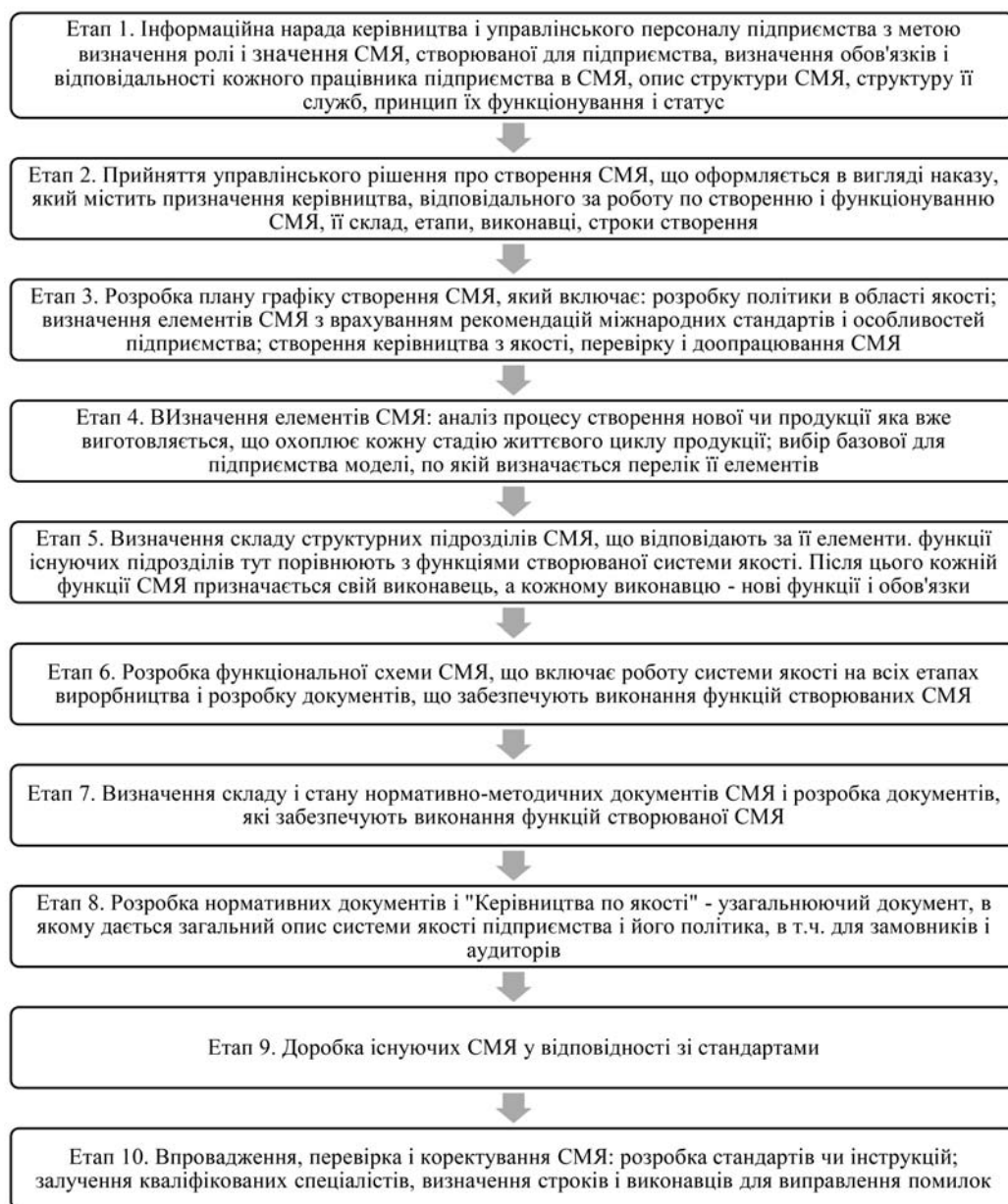

Рис. 5. Основні етапи розробки і впровадження системи менеджменту якості на підприємствах АПК

пає не тільки об'єктом управління, а й засобом вирішення важливих проблем розвитку підприємства, тобто, засобом управління.

При формуванні та розвитку людського капіталу вдосконалюється механізм управління та дозволяє успішно вирішити різні проблеми науково-технічного прогресу, підвищення конкурентоспроможності, використання новітніх сучасних технологій, а також підвищення ефективності та продуктивності.

Щоб правильно сформулювати людський капітал, організації потрібно ґрунтуватися на трьох основних принципах, які повинні стояти в основі стратегії управління людським капіталом:

1) залучення на роботу найбільш кваліфікованих фахівців, або підготовка власних фахівців високої кваліфікації рамках необхідних напрямів;

2) щоб відбувався професійний розвиток та закріплення в організації кваліфікованих, досвідчених працівників, які мають необхідні характеристики та навички ефективної роботи в команді, потрібно створити необхідні умови роботи;

3) необхідне вдосконалення системи управління людським потенціалом загалом.

Однією з найбільших переваг управління людськими ресурсами є віртуалізація цього напрямку. З постійним зростанням інформаційних

технологій організації знаходять найбільш сучасні методи управління робочою силою організації.

Організації застосовують передовий досвід (хмарні послуги) в управлінні людським капіталом, що призводить до покращення роботи організації. Передова практика включає: гарантії зайнятості, підвищення кваліфікації та селективне наймання персоналу, комплексне навчання, обмін інформацією, підвищення заробітної плати. Зрештою, це призводить до отримання переваг для організації.

Одним з ключових аспектів управління якістю та, відповідно, забезпечення споживчої цінності продукції на підприємствах є проведення контролю. Основне завдання цього процесу полягає в перевірці відповідності продукції або процесу, який визначає її якість, встановленим вимогам. Контроль спрямований на виявлення будь-яких невідповідностей та відхилень від установлених нормативів з метою їх усунення та подальшої корекції.

Великі підприємства сьогодні мають свою систему виробничого контролю; чіткий вхідний контроль. У малого бізнесу цього немає. Але в середніх та великих сільгосппідприємствах контрольні процеси здійснюються достатньо слабо. Дається взнаки недостатня забезпеченість контрольно-вимірювальними приладами, внаслідок чого переважають суб'єктивні, візуальні та інтуїтивні оцінки якості, що не тільки не дає точних відомостей про його рівень, а й обмежує можливості контролю за всім протягом виконання робіт, а також стримує розробку та впровадження більш ефективних заходів стимулювання працівників за найкращі показники якості роботи та продукції.

Вибираючи стратегію високої якості своєї продукції та її націленість на конкретного споживача як пріоритет поточної діяльності підприємство досягає великих успіхів на ринку. Такий підхід спрямований на виконання місії підприємства, що забезпечує його розвиток та координує його діяльність відповідно до змін зовнішньої середовища та кон'юнктури ринку.

Така стратегія передбачає створення доданої цінності безпосередньо для споживачів, тобто те, що не лише вигідно відрізняє продукцію цього підприємства від іншого, а й найповніше задовольняє їхні запити. А це передбачає розвиток на підприємстві системи менеджменту якості (СМЯ), яка є складовою управління виробництвом. Як цільовий підсистемі їй влас-

тиві риси, в одного боку, притаманні системі управління виробництвом загалом, з іншого — специфічні, що доповнюють загальні ознаки управління виробництвом та взаємодіють із нею [7].

Розробку та впровадження системи менеджменту якості на підприємствах доцільно проводити у наступній послідовності (рис. 5).

Ті сільськогосподарські підприємства які мають стабільні договірні відносини з переробними підприємствами або входять до складу агрофірм, поставляють продукцію для наступної переробки, можуть обмежитися створенням лише частини названих елементів.

Впровадження СМЯ дозволять підприємству:

- знизити витрати матеріалів та часу;
- підвищити якість продукції;
- удосконалити систему управління та підвищити спочатку її результативність, а потім і ефективність;
- підвищити відповідальність та дисциплінованість персоналу;
- отримати переваги перед конкурентами за участю у тендерних торгах;
- спростити та здешевити процес отримання ліцензій чи дозволів;
- підвищити імідж підприємства у власних очах іноземних та вітчизняних партнерів;
- збільшити інвестиційну привабливість підприємства та вартість бізнесу.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Концепт "споживчої цінності" стає дедалі більше привабливим для дослідників у сфері маркетингу, менеджменту, підприємництва, а також в цілому економіки, оскільки на ринку обертаються не товари та послуги, а цінність. Цінність — це те, що має ринкову привабливість і покупці готові платити. А це означає, що весь бізнес можна пояснити через концепт цінності, а саме як процес створення, просування на ринок та доведення до споживачів цінностей за їх гроші.

Задоволеність покупця виражається відповідно до його основних характеристик споживчої цінності товару. Із цього можна зробити висновок: якщо всі характеристики не відповідатимуть його очікуванням, то він буде незадоволений, і навпаки.

Якісний товар відповідатиме всім потребам споживача, що в результаті позначиться на його задоволеності. І для успішного маркетингу необхідно впроваджувати програми, що доз-

воляють керувати якісними характеристиками товару, лише в цьому випадку споживач може бути задоволеним.

Якість як істотна визначеність об'єкта, відповідно до якої він відрізняється від іншого об'єкта, складається під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів, що визначають витрати на його дотримання.

Внутрішні фактори, що впливають на якість сільськогосподарської продукції, ми ділимо на матеріальні та особистісні. До матеріальних факторів пропонуємо відносити якість використуваних ресурсів, якість виконання технологічних процесів, рівень технічної оснащеності процесів виробництва, первинної обробки, зберігання та збуту сільськогосподарської продукції. До особистісних (людський капітал) — якість робочої сили, форми поділу, організації, оплати та стимулювання праці

Щоб правильно сформувати людський капітал, організації потрібно ґрунтуватися на трьох основних принципах, які повинні стояти в основі стратегії управління людським капіталом:

1) залучення до роботи найбільш кваліфікованих фахівців, чи підготовка своїх фахівців високої кваліфікації у межах необхідних напрямів;

2) щоб відбувався професійний розвиток і закріплення в організації кваліфікованих, досвідчених працівників, які мають необхідні характеристики та навички ефективної роботи в команді, потрібно створити необхідні умови роботи;

3) необхідне вдосконалення системи управління людським потенціалом загалом.

Література:

1. Мельничук В. М. Аналіз складових споживчої цінності товару на промисловому та споживчому ринках. Університетські наукові записки, 2011, № 4 (40). С. 440—453.

2. Дорош-Кізім М. М., Дадак О. О., Гачек Т. С. Перспективи розвитку агропромислового комплексу України в умовах євроінтеграції. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького. Серія "Економічні науки". Том 19. № 76. Львів, 2017. С. 47—55.

3. Малюта Л. Я. Забезпечення якості продукції — необхідна умова підвищення конкурентоспроможності підприємства та його продукції в сучасному ринковому просторі / Л.Я. Малюта // Економіка, фінанси, право. — 2008. — № 9. — С. 11—14.

4. Степаненко Т. О. Методичні засади проектування та управління якістю бізнес-процесів. Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2015. Т. 20. Вип. 3. С. 146—150.

5. Чорна Л. О. Науково-методичні підходи інноваційного розвитку людського капіталу. Агросвіт. 2017. № 6. С. 17—20. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/6_2017/5.pdf

6. Самборська О. Ю. Людський капітал як фактор економічного зростання. Економіка АПК. 2019. № 6. С. 64—72.

7. Надобних О. О., Богацька Н. М. Якість продукції як один з найважливіших критеріїв підвищення конкурентоспроможності підприємства. Молодий вчений. 2014. № 11. С. 86—89.

References:

1. Mel'nychuk, V.M. (2011), "Analysis of the components of consumer value of goods on industrial and consumer markets", *Universytets'ki naukovi zapysky*, vol. 4 (40), pp. 440—453.

2. Dorosh-Kizym, M.M. Dadak, O.O. and Hachek, T.S. (2017), "Prospects of development of agroindustrial complex of Ukraine under conditions of European integration", *Naukovyj visnyk L'vivs'koho natsional'noho universytetu veterinarnoi medytsyny ta biotekhnolohij imeni S.Z. Hzhys'koho. Seriiia "Ekonomichni nauky"*, vol. 19, no 76, pp. 47—55.

3. Maliuta, L.Ya. (2008), "Ensuring product quality is a necessary condition for increasing the competitiveness of the enterprise and its products in the modern market space", *Ekonomika, finansy, pravo*, vol. 9, pp. 11—14.

4. Stepanenko, T.O. (2015), "Methodological fundamentals of design and quality management business processes", *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Seriiia: Ekonomika*, vol. 20, no. 3, pp. 146—150.

5. Chorna, L. and Zachosa, O. (2017), "Scientific and methodical approaches of innovative human capital development", *Agrosvit*, vol. 6, pp. 17—20, available at: http://www.agrosvit.info/pdf/6_2017/5.pdf (Accessed 05 Jan 2024).

6. Sambors'ka, O.Yu. (2019), "Human capital as a factor for economic growth", *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 64—72.

7. Nadobnykh, O.O. and Bohats'ka N.M. (2014), "The quality of products as one of the most important criterion to increase enterprise competitiveness", *Molodyj vchenyj*, vol. 11, pp. 86—89.

Стаття надійшла до редакції 15.01.2023 р.

УДК 657.7:330.322.015

Л. М. Яременко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-3138-3369>

І. М. Макарчук,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8434-5660>

А. О. Гавриленко,

аспірант 3-го року навчання, спеціальність 071 Облік і оподаткування,
кафедра обліку, оподаткування та бізнес-управління,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-1965-6751>

І. О. Івлєв,

аспірант 3-го року навчання, спеціальність 071 Облік і оподаткування,
кафедра обліку, оподаткування та бізнес-управління,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-7981-3009>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.3.68

ВНУТРІШНЯ ЗВІТНІСТЬ ТА ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ ДЛЯ АНАЛІЗУ І КОНТРОЛЮ

L. Yaremenko,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management,
Grigory Skovoroda University in Pereyaslav, Pereyaslav

I. Makarchuk,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,
Grigory Skovoroda University in Pereyaslav, Pereyaslav

A. Havrylenko,

Graduate Student of the 3st year of Study, Specialty 071 Accounting and Taxation, Department of Accounting,
Taxation and Business Management, Grigory Skovoroda University in Pereyaslav, Pereyaslav

I. Ivliev,

Graduate Student of the 3st year of Study, Specialty 071 Accounting and Taxation, Department
of Accounting, Taxation and Business Management, Grigory Skovoroda University in Pereyaslav, Pereyaslav

INTERNAL REPORTING AND ITS USE FOR ANALYSIS AND CONTROL

У статті описано сутність, визнання та роль внутрішньої звітності в діяльності суб'єктів господарювання з метою її використання для аналізу і контролю. Визначено, що основним завданням внутрішньої звітності є задоволення потреб користувачів щодо прийняття оптимальних управлінських рішень та інформаційних потреб керівників різних рівнів управління, виявлення відхилень та недоліків у фінансово-господарській діяльності, формування важелів зворотного впливу на підконтрольні об'єкти. Доведено, що основними передумовами становлення внутрішньої звітності є бухгалтерська, фінансова та управлінська звітність. На основі проаналізованих основних визначень понять "управлінська звітність" та "внутрішня звітність" нами виділено основні ознаки внутрішньої звітності та особливості

системи управлінської звітності. Визначено, що процес формування внутрішньої звітності складається з двох важливих етапів: визначення формату внутрішньої звітності та визначення порядку формування показників внутрішньої звітності. Використання внутрішньої звітності для проведення аналізу здійснюється на основі балансу (звіту про фінансовий стан), де основними завданнями щодо складання внутрішньої звітності на основі балансу (звіту про фінансовий стан) є: управління активами і зобов'язаннями, прогнозування фінансового стану, балансування. Важливим є формування внутрішньої звітності складеної на основі балансу в поєднанні з показниками елементів Звіту про фінансові результати (звіт про сукупний дохід), а саме його елементами, такими як доходи і витрати. За даними внутрішньої звітності складеної на основі звіту про фінансові результати (звіт про сукупний дохід) можна дізнатись майже про всі аспекти діяльності суб'єкта господарювання: продуктивність праці, рівень використання виробничих засобів, трудових, матеріальних і фінансових ресурсів, собівартість реалізованої продукції, її якість, обсяг реалізації та реалізаційні ціни.

The article describes the essence, recognition and role of internal reporting in the activities of economic entities with the aim of using it for analysis and control. It was determined that the main task of internal reporting is to satisfy the needs of users regarding the adoption of optimal management decisions and the information needs of managers at different levels of management, the identification of deviations and shortcomings in financial and economic activity, the formation of levers of reverse influence on controlled objects. It has been proven that the main prerequisites for the formation of internal reporting are accounting, financial and management reporting. On the basis of the analyzed basic definitions of the terms "management reporting" and "internal reporting", we have highlighted the main features of internal reporting and features of the management reporting system. It was determined that the process of forming internal reporting consists of two important stages: determining the format of internal reporting and determining the order of forming internal reporting indicators. The use of internal reporting for analysis is carried out on the basis of the balance sheet (statement of financial position), where the main tasks for the preparation of internal reporting based on the balance sheet (report of financial position) are: asset and liability management, forecasting of the financial position, balancing. It is important to form internal reporting compiled on the basis of the balance sheet in combination with indicators of the elements of the Report on financial results (statement of total income), namely its elements, such as income and expenses. According to the internal reporting compiled on the basis of the report on financial results (report on total income), it is possible to learn about almost all aspects of the activity of the business entity: labor productivity, the level of use of production facilities, labor, material and financial resources, the cost of products sold, their quality, sales volume and sales prices.

Ключові слова: внутрішня (управлінська) звітність, управлінський облік, управлінське рішення, контролінг, прогнозування фінансового стану, балансування.

Key words: Internal (management) reporting, management accounting, management decision, controlling, forecasting of the financial state, balancing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах поступової трансформації управлінської парадигми значної актуальності набуває питання щодо сутності, визнання та ролі внутрішньої звітності в діяльності суб'єктів господарювання з метою її використання для аналізу і контролю. Це призвело до нових вимог до бухгалтерського обліку, як основної системи інформаційного супроводу підтримки і прийняття оперативних стратегічних рішень. Розвиток сучасних інформаційних та комп'ютерних технологій призвів до виникнення нової моделі взаємовідносин між бухгалтерським персоналом та управлінським персоналом, які є необхідними для прийняття управлінських рішень.

Внутрішня звітність становить комерційну таємницю, вона не підлягає оприлюдненню, оскільки не регулюється нормативно-право-

вим забезпеченням, а її зміст, форма і терміни подання встановлюються керівником (власником) конкретного суб'єкта господарювання і залежать від специфіки діяльності суб'єкта господарювання, індивідуальних потреб керівника та вимог, які висувають внутрішні користувачі. Основним завданням внутрішньої звітності є задоволення потреб користувачів щодо прийняття оптимальних управлінських рішень та інформаційних потреб керівників різних рівнів управління. Внутрішня звітність являється важливим інструментом контролю за господарською діяльністю суб'єкта господарювання.

Застосування внутрішньої звітності у сучасних умовах функціонування суб'єктів господарювання посилює завдання, які зумовлені необхідністю забезпечити стабільний розвиток та роботу підприємства, забез-

печити безперервну його діяльність та стратегію розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання внутрішньої звітності, її сутність, зміст, визнання, проблеми її формування — це питання, яким приділяється незначна увага порівняно з іншими видами звітності, які розкриваються у підручниках і наукових статтях з управлінського обліку: Дворніченко О.С., Іванюта П.В., Левченко З.М., Нападівська Л.В., Бутинець Ф.Ф., Колос І.В., Нагірська К.Є., Попова А.Н., Югансон І.А. та інші.

Дослідження проблем інформаційного забезпечення внутрішньої звітності, трактування понять "внутрішня звітність" та "управлінська звітність", доцільність використання внутрішньої звітності управлінською ланкою, дані питання розкривалися у роботах вітчизняних науковців та практиків серед яких: Атамас П.Й., Брик Г.О., Ластовецький В., Валуєв Б., Прохорова Л., Бакаєв А., Гуренко Т.О., Дервянко С.І., Олійник С.О., Бутинець Ф., Голов С., Данкевич А., Колісник М., Нападівська Л., Палій В., Пушкар М. та інші.

Але і до сьогодні залишаються недослідженими питання концептуального характеру внутрішньої звітності та її ролі у системі управління суб'єкта господарювання.

МЕТА СТАТТІ

Метою даної статті є визначення сучасних підходів науковців до визначення змісту поняття внутрішня звітність та її використання для аналізу і контролю.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах інтеграції економічної системи України в Європейський простір набуває особливої актуальності питання ефективності системи менеджменту безпосередньо на вітчизняних підприємствах. Основним напрямом удосконалення діяльності підприємств є підтримання конкурентоспроможності підприємства. Обов'язком управлінського персоналу є прийняття оперативних, відповідальних та дієвих заходів щодо забезпечення безперебійної роботи підприємств в умовах інфляції та жорсткої конкуренції. Внутрішня поінформованість являється основним при прийнятті управлінських рішень, які потрібно приймати досить швидко в умовах високого ритму господарських процесів. В умовах децентралізації

Таблиця 1. Передумови становлення внутрішньої звітності

Термін	Автор	Визначення
Бухгалтерська звітність	НПСБО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [6]	Бухгалтерська звітність - звітність, що складається на підставі даних бухгалтерського обліку для задоволення потреб певних користувачів.
Фінансова звітність	НПСБО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [6]	Фінансова звітність - бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період.
Управлінська звітність	Л. В. Нападівська [5]	Управлінська звітність — це гнучка система форм інформації, яка складається за центрами затрат і центрами відповідальності. Вона повинна відображати умови, специфіку, особливості організації виробництва та потреб управлінського персоналу.
Внутрішня звітність	Дворніченко О.С. [1]	Внутрішня бухгалтерська звітність — звітність, яку складає бухгалтер-аналітик і подає як адміністрації підприємства, так і менеджерам всіх рівнів управління. Основною метою складання звітності є надання оперативної релевантної інформації відповідно до вимог управлінського персоналу.

управління сучасна система бухгалтерського та зокрема фінансового обліку не може в повному обсязі задовольнити потреби внутрішніх та зовнішніх користувачів. Це призвело до зростання ролі внутрішньої (управлінської) звітності, основним призначенням якої є надання менеджерам необхідних даних для управління, виявлення відхилень та недоліків у фінансово-господарській діяльності, формування важелів зворотного впливу на підконтрольні об'єкти. Функціонування підприємства та його конкурентоспроможність залежить від забезпечення якісною інформацією керівної ланки управління з метою прийняття ефективних управлінських рішень.

В умовах децентралізації управління особливої актуальності набуває управлінська (внутрішня) звітність за ієрархією управління, роль якої в діяльності підприємства постійно зростає, а основним призначенням є надання інформації для цілей управління бізнесом підприємства.

Основою для формування внутрішньої звітності послужили визначення фінансової, бухгалтерської звітності, управлінської звітності, які представлені в таблиці 1.

В економічній літературі вченими наводяться наступні трактування для тієї частини бухгалтерської звітності, яка формується для надання внутрішнім користувачам з метою прийняття ефективних управлінських рішень: "управлінська звітність", "внутрішня звітність", "внутрішня бухгалтерська звітність", "внутрішньогосподарська звітність", "інтегрована управлінська звітність", "стратегічна управлінська звітність", "бухгалтерська управлінська

звітність", "внутрішньоорганізаційна управлінська звітність", "оперативна звітність", які також широко використовуються вітчизняними науковцями та практиками [2; 3; 4]. На нашу думку, всі зазначені поняття є подібними між собою, але відображають різні характерні особливості того інформаційного продукту, який надається менеджменту загалом по підприємству і в розрізі структурних підрозділів з метою інтерпретації та прийняття ефективних управлінських рішень.

З метою визначення принципів, вимог та складу звітності більшість науковців ототожнюють авторські визначення досліджуваної категорії. Думки більшості науковців зводяться до категорії управлінська звітність, визначаючи її найважливішим джерелом інформації для проведення аналізу та прийняття управлінських рішень. Одним з факторів, що сприяв формуванню управлінської звітності — удосконалення теорії і практики управлінського обліку, яке розпочалось у ХХ столітті в результаті чого управлінський облік виділено як окремий вид обліку, що сприяло остаточному розділенню функцій володіння та управління підприємством.

Поряд з поняттям "управлінська звітність" набуло широкого застосування поняття "внутрішня звітність". Поняття "внутрішня звітність" є більш новим поняттям яке з одного боку відображає властивості предмету звітності, які як правило є орієнтованими на події, що відбуваються в середині підприємства. Більшість науковців у своїх напрацюваннях зазначають, що оскільки користувачів контролінгу цікавить інформація, яка має бути орієнтована на досягнення конкретної цілі підприємства, провідна роль має належати внутрішній звітності, яка має формуватися таким чином, щоб менеджери мали змогу вчасно отримати інформацію в економічній та виправданій формі, яка б задовольняла їх потреби [9].

Проаналізувавши основні визначення понять "управлінська звітність" та "внутрішня звітність" дало нам змогу виділити основні ознаки:

1. Звітність є продуктом обліково-аналітичної системи підприємства, складається виключно для цілей управління та ґрунтується на даних бухгалтерського обліку (первинний, оперативний, поточний, узагальнюючий, аналітичний та синтетичний) вміщуючи аналітичні дані.

2. Звітність є внутрішньою, оскільки інформація у внутрішній звітності відображається як в грошовому так і натуральному вимірниках.

3. Звітність являється управлінською надаючи інформацію для оперативного, поточного та стратегічного управління з метою прийняття ефективних управлінських рішень.

4. Звітність є внутрішньогосподарською, формується не тільки в бухгалтерії, а і в інших структурних підрозділах підприємства, які фіксують, накопичують та зберігають інформацію про господарські операції і процеси.

5. Управлінська (внутрішньогосподарська) звітність являється елементом системи інформаційного забезпечення менеджменту.

6. Управлінська (внутрішньогосподарська) звітність передбачає використання спеціальних методичних прийомів щодо формування показників.

7. Інтегрована управлінська звітність визначає процес узагальнення облікової інформації та стратегію дій з метою комплексного інформаційного забезпечення зовнішніх та внутрішніх користувачів щодо процесу ефективного управління суб'єктом господарювання.

Аналізуючи позицію вітчизняних науковців (Попов А.Н., Шигун М. М., Адамов Н., Колос І.В. та інші) до звітності в системі управління, пропонуємо виділити такі особливості системи управлінської звітності:

— управлінська звітність представляє собою систему гнучкої обліково-аналітичної інформації з метою подальшого проведення контролю, аналізу, укладання бюджетів, прийняття управлінських рішень;

— може складатися як за центрами відповідальності так і по підприємству в цілому;

— може використовуватися виключно управлінським персоналом різного рівня;

— відображає умови, специфіку та особливості діяльності суб'єкта господарювання;

— формується в межах облікової політики підприємства;

— основним призначення є задоволення потреб управління та управлінського персоналу [7; 8].

Процес формування внутрішньої звітності підприємства — це кінцевий етап облікового процесу в управлінському обліку, тому внутрішня звітність містить у собі узагальнюючі підсумкові результати за звітний період після відповідної обробки управлінських даних. Внутрішня звітність може містити як кількісні так і якісні показники, що відображаються у вартісному та натуральному значенні. Таким чином, показники внутрішньої звітності відображають підсумки господарських операцій, які знайшли своє відображення в поточних записках обліку.

Внутрішня звітність підприємства складається з відповідних звітів, що узагальнюють дані про фінансовий стан, результати діяльності та зміни фінансового стану підприємства в результаті дозволяють отримати більш деталізовані дані про всю діяльність, активи і пасиви підприємства, результати діяльності суб'єкта господарювання.

Процес формування внутрішньої звітності складається з двох важливих етапів:

- визначення формату внутрішньої звітності;

- визначення порядку формування показників внутрішньої звітності.

Внутрішня звітність, яка складена за даними балансу (звіту про фінансовий стан) — це баланс активів і пасивів підприємства, сформований виключно для цілей щодо прийняття ефективних управлінських рішень. Він відрізняється від фінансової звітності тим, що складається за даними фінансового та управлінського обліку, а статті активу та пасиву балансу представлені в такому вигляді, щоб їх можна було аналізувати з точки зору оперативного і стратегічного управління підприємством. За таких обставин зберігається підхід до формування звітності з урахуванням даних фінансового обліку, однак, статті балансу (звіту про фінансовий стан) переформатовані, однак принцип рівноваги між активами і пасивами залишається непорушним.

Основні завдання щодо складання внутрішньої звітності на основі балансу (звіту про фінансовий стан):

1. Управління активами і зобов'язаннями. Внутрішня звітність надає інформацію про напрямки вкладання коштів, які отримані з відповідних джерел. Додавши до аналізу звіт про фінансові результати діяльності суб'єкта господарювання, можна також оцінити ефективність управління. Оскільки елементи внутрішньої звітності формують інформацію про майбутні грошові потоки, без його використання проблематично скласти план грошових потоків підприємства.

2. Прогнозування фінансового стану. Особливого значення воно набуває з метою встановлення платоспроможності та розрахунку кредитоспроможності суб'єкта господарювання як для потреб управління так і для кредиторів.

3. Балансування. При правильно складеному балансі та відсутності фінансових порушень усі види активів мають свої джерела покриття в пасиві, тобто всі сформовані в ньому фінансові ресурси розміщені в активі.

Важливим є формування внутрішньої звітності складеної на основі балансу в поєднанні з показниками елементів Звіту про фінансові результати (звіт про сукупний дохід), а саме його елементами, такими як доходи і витрати. Внутрішня звітність може бути представлена у вигляді декількох таблиць. Особливо це стосується горизонтального аналізу внутрішньої звітності складеної на основі балансу (звіту про фінансовий стан), в якій абсолютні балансові показники доповнюються показниками динаміки.

Внутрішня звітність складена на основі звіту про фінансові результати (звіт про сукупний дохід) надає користувачам інформацію про розмір отриманих доходів і понесених витрат в розрізі видів діяльності, що здійснює суб'єкт господарювання, порядок формування прибутків або збитків, характеризує сукупний дохід, елементи операційних витрат, визначає прибуток на акцію.

За допомогою внутрішньої звітності складеної на основі звіту про фінансові результати власник або керівник підприємства може оцінити результати роботи підприємства в цілому, а також окремо за напрямками діяльності. Така інформація надає можливість спланувати необхідні заходи для усунення виявлених недоліків і вдосконалення існуючих умов господарювання з метою оптимізації витрат і збільшення прибутків суб'єкта господарювання.

Системний підхід до формування внутрішньої звітності складеної на основі звіту про фінансові результати (звіт про сукупний дохід) передбачає виконання таких етапів:

- постановка мети і завдань інформаційного забезпечення звітності, а саме доповнення інформації, що відображена у річному фінансовому звіті.

- формування джерел надходження інформації для створення на основі фінансової звітності — внутрішньої звітності.

- розробка системи показників.

- оцінка результатів діяльності та ступеня відповідності передбачуваних результатів і фактично досягнутих значень.

- контроль основних параметрів та прийняття відповідних управлінських рішень з метою усунення недоліків [9].

За даними внутрішньої звітності складеної на основі звіту про фінансові результати (звіт про сукупний дохід) можна дізнатись майже про всі аспекти діяльності суб'єкта господарювання: продуктивність праці, рівень використання виробничих засобів, трудових, матері-

альних і фінансових ресурсів, собівартість реалізованої продукції, її якість, обсяг реалізації та реалізаційні ціни.

Виконання завдань щодо проведення внутрішнього контролю здійснюється з урахуванням якісного інформаційного забезпечення, а оцінка його ефективності з використанням кількісних і якісних показників — за наявності відповідного достовірного відображення результатів контролю у звітності. Джерелом інформаційного забезпечення внутрішнього контролю являється внутрішня звітність суб'єкта господарювання, яка надає менеджерам необхідні дані з метою управління, виявлення відхилень та недоліків фінансово-господарської діяльності і формує важелі зворотного впливу на підконтрольні об'єкти. Доцільно зазначити, що на сьогодні питання інформаційного наповнення внутрішньої звітності залишається дискусійним оскільки зміст її не є регламентованим, а співвідношення фінансової та внутрішньої звітності залежить від умов діяльності суб'єктів господарювання та управлінських традицій його керівництва у цьому питанні.

Аналогічно неоднозначними є напрями використання цієї звітності в обліку, управлінні та внутрішньому контролі. Відображення результатів внутрішнього контролю у спеціалізованих формах внутрішньовідомчої звітності, які затверджені нормативно-правовими документами, забезпечує необхідною інформацією органи управління, суб'єктів господарювання та інших господарюючих суб'єктів з метою прийняття поточних і стратегічних управлінських рішень. Проте, щодо інформаційного навантаження, то на сьогодні тут також мають місце ряд невирішених проблем, які вимагають розробки необхідних для контролю нових документів і звітних форм, а також підвищення фахової підготовки працівників аудиторських відділів, які є задіяними у підготовці цієї звітності.

Внутрішня звітність в системі внутрішнього контролю потребує якісного інформаційного забезпечення для виконання внутрішнім контролем покладених на нього завдань. Це вимагає розмежування інформаційних ресурсів, які можна отримати із форм внутрішньої звітності підприємства, що дозволяють виявляти відхилення у процесі господарсько-фінансової діяльності і розробляти заходи регулятивного впливу на них та тими даними, які містяться у звітності про контрольно-ревізійну роботу й дають можливість оцінити ефективність системи внутрішнього контролю, ефективність служби внутрішнього контролю та ефективність роботи її працівників.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши погляди науковців щодо поняття "управлінська звітність" та поняття "внутрішня звітність" ми дійшли висновку, що не існує єдиного підходу до визначення даних категорій. На нашу думку поняття "внутрішня звітність" це сукупність взаємопов'язаних показників, яка включає облікову та іншу інформацію, за допомогою якої можна виявити відхилення від цілей, планів і розрахунків та забезпечити управлінський персонал всіх рівнів необхідною управлінською інформацією з метою прийняття ефективних управлінських рішень. Основними характеристиками внутрішньої звітності є:

- внутрішня звітність є невіддільною частиною господарської діяльності підприємства, вказуючи на загальну економічну ситуацію по підприємству.

- внутрішня звітність має бути повною, зрозумілою, уніфікованою та універсальною з метою прийняття ефективних управлінських рішень.

- внутрішня звітність має задовольняти потреби внутрішніх та зовнішніх користувачів з метою надання менеджерам необхідної інформації для управління.

Правильно сформована внутрішня звітність (враховуючи специфіку діяльності підприємства та основні цілі) на підприємстві надасть змогу налагодити процес забезпечення інформацією як внутрішніх, так і зовнішніх користувачів, повисить конкурентоспроможність підприємства, зможе збільшити прибутки та багатство акціонерів та сприятиме ефективності прийнятих управлінських рішень. Грамотно складена внутрішня звітність — це шлях до успіху і процвітання кожного суб'єкта господарювання. Але, водночас основними недоліками внутрішньої звітності є: відсутність нормативно-правової регламентації; неузгодженість показників у відповідності до інших елементів річної звітності; відсутність щодо узгодженості принципів корпоративної політики у відповідності до мети та завдань оперативного та поточного управління; недостатній рівень знань облікового персоналу щодо питань інформативності обліково-аналітичної системи підприємства (системи обліку, аналізу та контролю); відсутність методичного забезпечення формування внутрішньої звітності.

Управлінська (внутрішня) звітність є продуктом обліково аналітичної системи підприємства, яка включає в себе систему оперативних, поточних та узагальнюючих звітів, укладених за обліковими даними всіх структурних підрозділів підприємства, та аналітичних пояснень до них, що задовольняють потреби управління. Показники різних форм звітності мають бути взаємопов'язаними,

доречними та достовірними, визначатись відповідно до обраної методики розрахунку та принципів облікової політики. Внутрішня звітність в системі аналізу надає користувачам загальну інформацію про діяльність досліджуваного підприємства і формується з метою прийняття на її основі ефективних управлінських рішень. Основою при формуванні внутрішньої звітності являється баланс (звіт про фінансовий стан) та звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід). На основі внутрішньої звітності складеної з урахуванням балансу (звіту про фінансовий стан) та звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід) можна розрахувати показники (маржинальний дохід, рентабельність і т.д.), а також аналізувати, оцінювати та контролювати діяльність досліджуваного підприємства.

Внутрішня звітність являється важливою інформаційною складовою в системі внутрішнього контролю та його ефективного проведення. Розроблення спеціальних форм внутрішньої звітності являється запорукою отримання оперативної інформації про діяльність суб'єкта господарювання з метою прийняття оперативних стратегічних управлінських рішень. В майбутньому це надасть можливість щодо здійснення своєчасного контролю, виявлення відхилень та своєчасно приймати управлінські рішення з метою проведення заходів регулюючого впливу. Сама форма внутрішньої звітності у сфері внутрішнього контролю має бути достовірним джерелом даних з урахуванням яких будуть задовольнятися потреби користувачів, основним обов'язком яких є прийняття управлінських рішень.

Література:

1. Дворніченко О.С. Управлінська звітність у процесі обліковоаналітичного забезпечення управління за збалансованою системою показників. Формування ринкових відносин в Україні. 2012. № 11. С. 67—71.
2. Кузнецова С.А. Інтегрована управлінська звітність: глобальні виклики та локальні рішення в епоху ноосфери. Економічний нобелівський вісник. 2014. № 1 (7). С. 270—279.
3. Матюха М.М. Особливості формування управлінської звітності для торгівельних підприємств. Науковий вісник НАСОНА. 2012. № 2. С. 34—41.
4. Нападівська Л.В. Базові принципи управлінського обліку. Актуальні проблеми економіки. № 1 (139). 2013. С. 173.
5. Нападівська Л.В. Управлінський облік: підруч. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. 648 с.
6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 01 "Загальні вимоги до

фінансової звітності": затв. наказом МФУ від 07.02.13 р. №73. URL: www.zakon.rada.gov.ua. (дата звернення: 10.10.2023).

7. Попов А.Н. Критичний аналіз щодо використання внутрішньої звітності. Фундаментальні дослідження. 2012. № 6. С. 753—757.

8. Правдюк Н.А., Мулик Т.О., Мулик Я.І. Управління фінансовою безпекою підприємств: обліково-аналітичний аспект: монографія. Київ: "Центр учбової літератури", 2018. 224 с.

9. Яременко Л.М., Макачук І.М., Малишко В.В., Грановська І.В., Калмиков О.В. Особливості подання електронної звітності в Україні. Інвестиції: практика та досвід. № 24. 2022. С. 41—46.

References:

1. Dvornichenko, O.S. (2012), "Management reporting in the process of accounting and analytical support of management according to a balanced system of indicators", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 11, pp. 67—71.
 2. Kuznetsova, S.A. (2014), "Integrated Management Reporting: Global Challenges and Local Solutions in the Noosphere", *Ekonomichnyj nobelivs'kyj visnyk*, vol. 1 (7), pp. 270—279.
 3. Matiukha, M.M. (2012), "Features of the formation of management reporting for trading enterprises", *Naukovyj visnyk NASOA*, vol. 2, pp. 34—41.
 4. Napadovs'ka, L.V. (2013), "Basic principles of management accounting", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 1 (139), pp. 173.
 5. Napadovs'ka, L.V. (2010), *Upravlins'kyj oblik [Management accounting]*, Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.
 6. Ministry of Finance of Ukraine (2013), Order "National regulation (standard) of accounting 01 "General requirements for financial reporting"", available at: www.zakon.rada.gov.ua. (Accessed 10.10.2023).
 7. Popov, A.N. (2012), "Critical analysis of the use of internal reporting", *Fundamental'ni doslidzhennia*, vol. 6, pp. 753—757.
 8. Pravdiuk, N.L. Mulyk, T.O. and Mulyk, Ya.I. (2018), *Upravlinnia finansovoiu bezpekoiu pidpriemstv: oblikovo-analitychnyj aspekt [Management of financial security of enterprises: accounting and analytical aspect]*, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine
 9. Yaremenko, L.M. Makarchuk, I.M. Malyshko, V.V. Hranovs'ka, I.V. and Kalmykov O.V. (2022), "Peculiarities of electronic reporting in Ukraine", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 24, pp. 41—46.
- Стаття надійшла до редакції 30.01.2023 р.*